

OIKEUSPOLIITTISEN TUTKIMUSLAITOKSEN JULKAISUJA
234

Elisa Valkama & Marjukka Lasola

LASTEN HUOLTORIIDAT HOVIOIKEUKSISSA

ENGLISH SUMMARY
CHILD CUSTODY DISPUTES IN COURTS OF APPEAL

Helsinki 2008

ESIPUHE

Käsillä oleva lasten huoltoriitoja tarkasteleva julkaisu on osa Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen yleisen yksikön painopistealueena olevaa, perhe-elämän oikeusoloihin keskittyvää tutkimushankekokonaisuutta. Näiden tutkimushankkeiden tarkoituksena on erilaisten empiiristen aineistojen avulla luoda kuvaa perhe-elämää koskevan sääntelyn toteutumisesta käytännössä.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa *hovioikeuksissa* käsiteltyjen lasten huoltoa, tapaamisoikeutta ja asumista koskevien riitojen määrästä, prosessien kulusta, kestosta, muutoksenhakijoiden vaatimuksista, prosessien lopputuloksesta ja huoltoriitakierteistä sekä juttujen osapuolista. Hovioikeusaineistoon painottuvan tarkastelun ohella tutkimuksessa perehdytään myös käräjäoikeuksissa käsiteltyjen huoltoriitojen erityispiirteisiin aiemmin julkaistun tutkimushankkeen ensimmäisen vaiheen (*Valkama E. & Litmala M.: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. OPTL:n julkaisuja 224. 2006*) tarpeisiin kootun aineiston pohjalta.

Tutkimuksen hovioikeusaineisto kattaa kaikki vuoden 2006 aikana Suomen hovioikeuksissa ratkaistut huoltoriitatapaukset. Tutkimuksen käräjäoikeusaineisto muodostuu puolestaan kaikista Suomen käräjäoikeuksista vuodenvaihteessa 2005–2006 kootuista huoltoriitoja koskevista oikeudenkäyntiasiakirjoista. Kiitämme tuomioistuinten henkilökuntaa tutkimuksen toteuttamisen kannalta ratkaisevasta avusta tutkimuksellisesti validin aineiston kokoamisessa.

Tutkimus on käynyt läpi referee-menettelyn; kaksi tutkimuslaitoksen ulkopuolista asiantuntijaa on anonymisti antanut palautetta käsikirjoituksesta. Heille kiitokset. Julkaisun taitosta on huolehtinut osastosihteeri Eira Mykkänen ja englanninkielisestä tiivistelmästä OTT Vivan Storlund.

Helsingissä 3. päivänä tammikuuta 2008

Marjukka Lasola
tutkimusjohtaja

Elisa Valkama
tutkija

SISÄLLYS

I	JOHDANTO	1
1	Tutkimuksen tausta	1
2	Tutkimusaineistot.....	2
3	Aineiston edustavuus	3
4	Tutkimuksen rakenne.....	4
II	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA.....	7
1	Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevan sääntelyn sisältö.....	7
2	Asian käsittely hovioikeudessa	9
3	Tilastotietoja lapsen huolto ja tapaamisoikeusasioista tuomioistuimissa ..	11
3.1	Lapsen huolto ja tapaamisoikeusasiat kärjäoikeuksissa.....	11
3.2	Lapsen huolto ja tapaamisoikeusasiat hovioikeuksissa	13
3.3	Huoltoriitojen yleisyys.....	15
III	HUOLTORIITOJEN ERITYISPIIRTEITÄ KÄRÄJÄOIKEUSAINIESTON VALOSSA	17
1	Sovintoratkaisut huolto-oikeudenkäynneissä.....	18
1.1	Keskeiset piirteet sovintoratkaisuissa ja ei-sovinnoissa	19
1.2	Oikeudenkäynnin kesto sovintoratkaisuissa	24
1.3	Havainnot sovintoratkaisua edistävästä ja estävästä tekijöistä.....	25
2	Tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamispäätökset kärjäoikeuksissa	27
2.1	Tapaamispäätöksen sisältö.....	27
3	Monikulttuuriset huoltoriidat	31
3.1	Vanhempien ulkomaalaistausta	33
3.2	Lapset monikulttuurisissa huoltoriidoissa.....	33
3.3	Hakijan asema ja vaatimukset.....	34
3.4	Sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten yleisyys	35
3.5	Riidan lopputulos monikulttuurisissa huoltoriidoissa.....	37
IV	LASTEN HUOLTORIIDAT HOVIOIKEUKSISSA – EMPIIRISIÄ HAVAINNOTA.....	39
1	Kärjäoikeuden ratkaisu, johon on haettu muutosta	40
2	Muutoksenhakijan asema ja muutosvaatimukset.....	42
2.1	Muutoksenhaun syyt	45
2.2	Vastapuolen vastaus	52
2.3	Jutun riittäisyys	53
3	Huoltoriitakierteet hovioikeuksissa	55
4	Prosessin kulku hovioikeudessa.....	55
4.1	Valituksen käsittelyaika	56
4.2	Olosuhdeselvitysten yleisyys hovioikeuksissa	58

5	Hovioikeuden ratkaisu	63
5.1	Asian ratkaisuvaihe ja valitusten menestyminen	63
5.2	Hovioikeuden ratkaisu lapsen huoltomuodosta	66
5.3	Hovioikeuden ratkaisu lapsen asumisesta.....	70
5.4	Hovioikeuden ratkaisu lapsen tapaamisoikeudesta.....	73
5.5	Hovioikeuden ratkaisu lapsen elatusavusta	78
6	Muutoksenhakijoiden taustatietoja	80
V	OIKEUDELLISEN AVUN KÄYTTÖ HUOLTORIIDOISSA.....	83
1	Oikeudellisen avustajan käyttäminen	83
2	Julkinen oikeusapu ja huoltoriidat	84
2.1	Julkisen oikeusavun yleiset edellytykset	84
2.2	Julkisen oikeusavun osuus lasten huoltoriidoissa	87
VI	YHTEENVETOA JA KESKUSTELUA.....	91
1	Yhteenvetoa tutkimustuloksista	91
2	Keskustelua	101
	LÄHTEET.....	107
	LIITE	109
	SUMMARY	111

I JOHDANTO

1 Tutkimuksen tausta

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa käynnistyi oikeusministeriön toimeksiannosta joulukuussa 2006 tutkimus lasten huoltoriidoista hovioikeuksissa. Tutkimus on osa tutkimuslaitoksen laajempaa lasten huoltoriitoihin keskittyvää tutkimushankekokonaisuutta. Aiemmassa lasten huoltoriitoja koskevassa tutkimuksessa tarkasteltiin käräjäoikeuksissa käsiteltyjä lapsen huoltomuotoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja (*Valkama E. & Litmala M.: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. OPTL:n julkaisuja 224*). Nyt käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena on perehtyä huoltoriitojen erityispiirteisiin jo kootun alioikeusaineiston ja lisäksi kootun hovioikeusaineiston pohjalta.

Hovioikeudessa käsiteltyjä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä huoltoriitoja on tässä tutkimuksessa tarkasteltu laajan (n=257) hovioikeusaineiston avulla. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on selvittää muutoksenhakijan asemaa ja valituksen sisältöä. Tutkimuksessa tarkastellaan myös huoltoriidan lopputulosta eli sitä, kuinka usein hovioikeus oli päättänyt käräjäoikeuden päätöksen muuttamiseen. Tässä yhteydessä selvitetään lisäksi hovioikeusratkaisujen sisältöä eli huoltomuoto- ja lähivanhempijakaumia ratkaisuisissa. Tutkimus kuvaa myös prosessin kulkua hovioikeudessa ja oikeudenkäynnin kestoa käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuden päätökseen. Lisäksi tutkimus tuottaa perustietoja oikeudellisten palvelujen käytöstä huoltoriidoissa.

Huolimatta siitä, että tutkimuksen pääpaino on hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa, tutkimusraporttiin on lisäksi koottu joitakin kiinnostavia käräjäoikeusratkaisuja koskevia teemoja. Kuten aiemmin jo todettiin, tutkimushankkeen ensimmäisessä vaiheessa tutkittiin lasten huoltoriitoja käräjäoikeuksissa (ks. edellä mainittu julkaisu). Tämän vaiheen tavoitteena oli tuottaa ensisijaisesti perustietoja huoltoriitojen yleisyydestä ja riitojen lopputuloksista, koska näitä tietoja ei ole ollut aiemmin saatavilla. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa käräjäoikeuksissa käsiteltyjä huoltoriitoja tarkastellaan yksityiskohtaisemmin joidenkin erityiskysymysten valossa. Tarkastelun kohteena ovat muun muassa monikulttuuriset huoltoriidat, sovintoratkaisut ja lapsen tapaamisoikeutta koskevat erityiskysymykset.

2 Tutkimusaineistot

Hovioikeusaineisto. Tutkimusaineistoa kerättiin jokaisesta Suomen kuudesta hovioikeudesta. Aineisto muodostuu siis Helsingin, Itä-Suomen, Turun, Vaasan, Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuksissa vuoden 2006 aikana ratkaistujen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien tapausten oikeudenkäyntiasiakirjoista. Aineiston keruu toteutettiin seuraavasti. Hovioikeuksia pyydettiin lähettämään tutkimuslaitokselle tutkimusta varten kopiot kaikkien ajalla 1.1–31.12.2006 hovioikeudessa loppuun käsiteltyjen, lapsen huoltomuotoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevien tapausten (mukaan lukien rauenneet, sillensä jääneet ja seulotut tapaukset) oikeudenkäyntiasiakirjoista. Hovioikeuksia pyydettiin lähettämään kopiot seuraavista asiakirjoista: 1) valituskirjelmä ja vastavalitus, 2) käräjäoikeuden ratkaisu, johon on haettu muutosta, 3) hovioikeuden ratkaisu ja 4) hovioikeuskäsittelyn aikana mahdollisesti hankittu sosiaalitoimen olosuhdeselvitys.

Määräaikaan mennessä tutkimuslaitokselle saapui kaikkiaan 170 hovioikeuksissa vuonna 2006 loppuun käsiteltyä lapsen huoltomuotoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevaa tapausta. Yhden hovioikeuden osalta määräaika pidennettiin kuukaudella. Helsingin hovioikeuden osalta aineiston keruu toteutettiin siten, että tutkimuslaitoksen tutkija suoritti aineistonkeruun hovioikeuden arkistossa.¹ Koko aineistosta jouduttiin hylkäämään vain yksi tapaus (valitus koski ainoastaan todistajanpalkkiota).

Tutkimusaineiston tapaukset jakautuivat hovioikeuspiireittäin seuraavasti: 1) Helsingin hovioikeus n=71, 2) Itä-Suomen hovioikeus n=23, 3) Turun hovioikeus n=66, 4) Vaasan hovioikeus n=58, 5) Kouvolan hovioikeus n=23 ja 6) Rovaniemen hovioikeus n=16. Hovioikeuksista koottu tutkimusaineisto käsittää siis näin ollen yhteensä 257 tapausta.

Käräjäoikeusaineisto. Tutkimusaineistoa kerättiin kaikista Suomen käräjäoikeuksista ajalla 14.11.2005–13.2.2006. Käräjäoikeuksia pyydettiin lähettämään tutkimuslaitokselle kopiot kaikista kyseisellä ajanjaksolla rat-

¹ Helsingin hovioikeudella ei ollut työkiireiden vuoksi mahdollisuutta kopioida ja lähettää asiakirjoja suoraan tutkimuslaitokselle. Tästä syystä aineistonkeruun suoritti hovioikeuden arkistossa helmikuussa 2007 laitoksen tutkija. Tutkijalle annettiin lupa kopioida hovioikeudessa ratkaistujen tapausten asiankirjat, lukuun ottamatta salassa pidettäviä asiakirjoja (sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset). Kaikista muista Suomen hovioikeuksista poiketen, Helsingin hovioikeus ei myöntänyt tutkimuslaitokselle viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 28 §:ssä tarkoitettua tutkimuslupaa salassa pidettävän aineiston kopioimiseen. Näin ollen hovioikeuskäsittelyn aikana laadittuja olosuhdeselvityksiä ei Helsingin hovioikeuden osalta kopioitu, vaan asiakirjoista oli mahdollista laatia ainoastaan muistiinpanot.

kaistuiasta lapsen huoltoa koskevista asiakirjoista.² Käräjäoikeuksia pyydettiin lähettämään kopiot tutkimusta varten seuraavista asiakirjoista: 1) hakemus, 2) vastineet ja lausumat, 3) kaikki pöytäkirjat, 4) tuomioistuimen päätös, 5) sosiaalitoimen olosuhdeselvitys ja 6) kululaskut.

Alun perin tutkimusaineistoon saatiin kaikkiaan 565 tapausta. Näistä 64 prosenttia (n=360) oli käräjäoikeuksissa varsinaisasioina loppuun käsiteltyjä tapauksia ja 36 prosenttia (n=205) oli avioeron liitännäisinä käsiteltyjä tapauksia. Tuomioistuimet lähettivät jonkin verran sellaisia asiakirjoja, jotka eivät kuuluneet tutkimusaineistoon. Aineistosta jouduttiin hylkäämään kaikkiaan 36 tapausta (6 %). Käräjäoikeuksista kootun oikeudenkäyntiaineiston tapausmääräksi muodostui näin ollen yhteensä 529 juttua.³

3 Aineiston edustavuus

Hovioikeuksien osalta tutkimuksen tavoitteeksi asetettiin oikeustapausten saaminen tutkimusaineistoon kokonaisen kalenterivuoden ajalta (vuosi 2006). Lisäksi pyrkimyksenä oli kerätä valtakunnallinen aineisto kaikista maan hovioikeuksista. Kertynyt hovioikeusaineisto vastaa laskennallisesti vuoden 2006 tilastotietoja. Vuonna 2006 hovioikeudet ratkaisivat kaikkiaan 267 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa.⁴ Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimusaineisto (n=257) kattaa lähes kaikki vuoden 2006 hovioikeustapaukset, joissa valituksen kohteena on ollut lapsen huolto ja tapaamisoikeus.

Näyttäisi siis siltä, että hovioikeudet ovat lähettäneet systemaattisesti lähes kaikki tutkimusajanjaksolla ratkaistut tapaukset tutkimuslaitokselle. Tutkimusaineiston analyysivaiheessa tuli kuitenkin esille, että tutkimusaineistoon ei sisällynyt yhtään seulontamenettelyn kautta tutkimatta jätettyä tapausta. Hovioikeuksille osoitetussa aineistopyynnössä tällaiset tapaukset oli kuitenkin pyydetty lähettämään. On siis mahdollista, että tutkimusaineisto on jäänyt vajaaksi niiden tapausten osalta, joiden käsittely oli päättynyt hovioikeudessa seulontamenettelyyn.

Kun tutkimusaineistoa tarkastellaan hovioikeuspiireittäin, aineisto jäi hieman vajaaksi Itä-Suomen, Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuksien osalta. Tapauksia jäi kaiken kaikkiaan puuttumaan kuitenkin erittäin vähän (n=10).

² Varsinaisasioina ratkaistut lapsen huoltoa ym. koskevat tapaukset (oikeustilaston tilastokoodi 2510, 2520, 2530) ja avioeron liitännäisasioina käsitellyt lapsen huoltoa koskevat tapaukset (oikeustilaston tilastokoodi 2620).

³ Ks. tarkemmin Valkama & Litmala 2006.

⁴ Tilastokeskuksen oikeustilastot (www.stat.fi/til/oik.html).

Käräjäoikeuksista kerätty tutkimusaineisto on tilastojen valossa hieman pienempi kuin mitä laskennallisesti olisi voinut odottaa. Vuoden 2005 tilastotietojen perusteella käräjäoikeuksissa käsitellään kuukausittain keskimäärin 175 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa varsinaisasiaa. Tämä tarkoittaa sitä, että kolmen kuukauden tutkimusjaksolla tapauksia oli pitänyt kertyä noin 520 kpl. Tutkimusaineiston varsinaisasioina lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta käsitellyt tapaukset (n=360) edustavat siis noin 70 prosenttia kolmen kuukauden laskennallisista määristä. Avioeron lasta koskevissa liitännäisasioissa ero laskennalliseen juttumäärään on suurempi. Tilastotietojen perusteella käräjäoikeuksissa käsitellään kuukausittain keskimäärin 140 avioeron lasta koskevaa liitännäisvaatimusta. Eli kolmen kuukauden jaksolla tapauksia olisi pitänyt kertyä 420 kpl. Liitännäisvaatimuksia koskeva tutkimusaineisto edustaa siis noin 50 prosenttia oletetusta juttumäärästä.

Kun tutkimusaineistoa tarkastellaan eri hovioikeuspiirien mukaan, suhteessa vähiten tapauksia saatiin Vaasan ja Rovaniemen hovioikeuspiirien käräjäoikeuksista (41–51%). Sen sijaan Helsingin, Itä-Suomen, Turun ja Kouvolan hovioikeuspiirien alueelta tapauksia saatiin peräti 70–80 prosenttia arvioidusta määrästä. Vaasan ja Rovaniemen hovioikeuspiirien käräjäoikeudet ovat siis aineistossa hieman aliedustettuina.

Kaikkiaan voidaan arvioida, että tutkimusaineistot kuvaavat melko laajasti ja monipuolisesti tuomioistuimissa käsiteltyjä lasten huoltoriitoja. Laaja ja kvantitatiivinen aineisto ja runsas tietosisältö antavat mahdollisuuden huoltoriitojen tarkasteluun niin yleisellä tasolla kuin erityiskysymystenkin valossa.

4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimusjulkaisu jakautuu kuuteen päälukuun. Johdannon jälkeen luvussa II esitellään tutkimuksen lähtökohtia. Tässä yhteydessä tarkastellaan tiivistetysti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sääntelyn sisältöä ja tuomioistuinprosessia hovioikeudessa. Tähän lukuun on koottu myös tuoreimpia tilastotietoja lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioista tuomioistuimissa. Luvussa III tarkastellaan huoltoriitojen erityispiirteitä käräjäoikeusaineiston valossa. Tarkastelun kohteena ovat sovintoratkaisut huoltoriidoissa, tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamismallit tuomioistuinten ratkaisuisissa sekä niin sanotut monikulttuuriset huoltoriidat eli tapaukset, joissa lapsen toinen vanhempi on taustaltaan ulkomaalainen. Luku IV käsittelee lasten huoltoriitoja hovioikeuksissa. Luvussa tarkastellaan valitusten me-

nestymistä hovioikeudessa ja hovioikeuden lopullista päätöstä asiassa. Tutkimuksen viides luku käsittelee oikeudellisten palvelujen käyttöä huoltoriidoissa. Tutkimuksen keskeisimmät tutkimustulokset ja johtopäätökset on koottu lukuun VI.

II TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA

1 Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sääntelyn sisältö⁵

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta sääntelevä laki (361/1983) on ollut voimassa vuodesta 1984 lähtien. Lain mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Kun lapsi syntyy avioliittoon, molemmista vanhemmista tulee lapsen huoltajia. Kun lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, äidistä tulee lapsen syntyessä sen huoltaja. Tärkeää on huomata, että isyyden vahvistaminen tunnustamisella tai tuomioistuimen päätöksellä ei sinänsä luo isälle oikeutta lapsen huoltoon. Avoliitossa elävät vanhemmat sopivat lapsen yhteishuoltajuudesta useimmiten sosiaalitoimen vahvistamalla sopimuksella. Jos avoliitossa elävistä vanhemmista ainoastaan äiti on lapsen huoltaja ja vanhemmat avioituvat myöhemmin keskenään, tulee isästäkin suoraan lain nojalla lapsen huoltaja. Jos kuitenkin lapsen huolto on aiemmin tuomioistuimen päätöksellä määrätty äidin ohella jollekin muulle henkilölle, isästä ei avioitumisesta huolimatta tule lapsen huoltajaa. Lapsen huolto päättyy, kun hän täyttää 18 vuotta tai jos hän tätä ennen solmii avioliiton.⁶

Huoltajien tehtävänä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi laissa säädettyllä tavalla. Lain mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee myös turvata lapselle myönteiset ja läheiset ihmissuhteet, erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Edelleen lain mukaan lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Laissa todetaan myös, että lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella

⁵ Jakso perustuu julkaisuun Valkama & Litmala 2006.

⁶ Ks. alaikäisen mahdollisuudesta solmia avioliitto (AL 4 §).

muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.⁷

Lapsen huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta ja muista henkilökohtaisista asioista. Huoltaja on pääsääntöisesti myös lapsen edustaja hänen henkilöönsä koskevissa asioissa. Lapsen huolto merkitsee siis sekä velvoitteita että oikeuksia huoltajalle. Lain mukaan huoltajan on kuitenkin ennen lasta koskevaa päätöksentekoa keskusteltava lapsen kanssa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja asian laatu huomioon ottaen. Lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin on siis mahdollisuuksien mukaan kiinnitettävä huomiota.⁸ Sääntely on näiltä osin vanhempia velvoittava niin sanottua pehmeää, asianmukaista lapsen mielipiteen huomioon ottamista koskevaa sääntelyä. Huoltajien päätäntävalta kuitenkin luonnollisesti supistuu lapsen kasvaessa. Jo 12-vuotiaalla on itsemääräämisoikeus esimerkiksi lapseksiottamista ja nimensä muuttamista koskevissa asioissa, kuten myös huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevassa asiassa.⁹ Myös perus- ja ihmisoikeustasoinen sääntely saattaa kaventaa huoltajan päätäntävaltaa.¹⁰

Lapsen huoltajat toimivat pääsääntöisesti myös lapsen edunvalvojina. Edunvalvonta käsittää lapsen taloudellisista asioista huolehtimisen. Alaikäisellä ei pääsääntöisesti ole oikeutta itse hallita omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Poikkeuksena ovat kuitenkin oikeustoimet, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Käytännössä useimmiten lapsen molemmat vanhemmat ovat paitsi hänen huoltajiaan, myös hänen edunvalvojiaan. Edunvalvojien on yhdessä huolehdittava edunvalvojille kuuluvista tehtävistä, ellei tuomioistuin ole päättänyt tehtävänjaosta toisin. Näin ollen myös niissä tapauksissa, joissa yhteishuoltajuus jatkuu esimerkiksi vanhempien eron jälkeen, vanhempien tulee hoitaa myös lapsen edunvalvontaan liittyvät tehtävät pääsääntöisesti edelleen yhdessä. Alaikäisen lapsen vanhempi voidaan hänen omasta pyynnöstään vapauttaa edunvalvojan tehtävästä ainoastaan erityisestä syystä.

⁷ Ks. tähän liittyen Nieminen 2005.

⁸ Useissa muissa laeissa on lisäksi erityissäännöksiä, jotka edellyttävät lapsen myötä- tai itsemääräämisoikeuden huomioon ottamista ja soveltamista hänen henkilöönsä koskevissa asioissa.

⁹ Ks. tarkemmin Gottberg 1997.

¹⁰ Ks. tarkemmin Nieminen 2005.

2 Asian käsittely hovioikeudessa

Ensimmäisenä oikeusasteena lapsen huoltoa koskevan asian käsittelee kärjäoikeus. Kärjäoikeuden ratkaisuun voidaan hakea muutosta hovioikeudesta ilmoittamalla aluksi tyytymättömyyttä kärjäoikeuden päätökseen. Varsinainen valitus kärjäoikeuden päätöksestä tulee tehdä kirjallisesti. Määräaika valituksen tekemiseen on 30 päivää siitä päivästä, jolloin kärjäoikeuden ratkaisu julistettiin tai annettiin. Jos muutosta ei laillisen esteen vuoksi tai muusta hyväksyttävästä syystä voida hakea määräajassa, kärjäoikeus voi asettaa hakemuksesta uuden määräajan muutoksenhakua varten.¹¹

Hovioikeudelle osoitetussa valituskirjelmässä on mainittava 1) kärjäoikeuden ratkaisu, johon muutosta haetaan; 2) miltä kohdin kärjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta; 3) mitä muutoksia kärjäoikeuden ratkaisuun vaaditaan tehtäväksi; 4) perusteet, joilla muutosta vaaditaan tehtäväksi ja miltä osin kärjäoikeuden ratkaisun perustelut ovat muutoksenhakijan mielestä virheelliset; 5) todisteet, joihin halutaan nojautua ja mitä kullakin todisteella halutaan näyttää toteen; sekä 6) mahdollinen pyyntö suullisen pääkäsittelyn järjestämisestä hovioikeudessa.

Mikäli muutoksenhakija haluaa, että hovioikeudessa toimitetaan pääkäsittely, hänen on ilmoitettava yksilöity syy siihen. Hakijan on myös ilmoitettava käsityksensä siitä, onko pääkäsittelyssä kuultava asianosaisia henkilökohtaisesti, ja keiden todistajien, asiantuntijoiden ja muiden todistelutarkoituksessa kuultavien henkilöiden kuuleminen on tarpeellista.

Muutoksenhakija ei pääsääntöisesti voi hovioikeudessa käsiteltävässä riita-asiassa vedota muihin seikkoihin tai todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty kärjäoikeudessa. Tilanne on toinen, jos hakija saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen kärjäoikeudessa tai että hänellä on ollut muuten pätevä aihe olla tekemättä niin.

Asian valmistelu hovioikeudessa alkaa, kun kärjäoikeudesta lähetetty valituskirjelmä saapuu hovioikeuteen. Jos valitus on puutteellinen, valittajaa kehoitetaan korjaamaan puutteet määräajassa. Jos valittaja ei noudata kehotusta ja valitus on niin puutteellinen, ettei se kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi hovioikeudessa, valitus jätetään tutkimatta.

Hovioikeus päättää aluksi niin sanotussa seulontamenettelyssä, otetaanko valitus enempään tutkintaan. Valituksen käsittelyä ei jatketa, jos hovioikeus yksimielisesti toteaa olevan selvää, että: 1) asiassa ei ole toimitettava pääkäsittelyä, 2) kärjäoikeuden ratkaisu tai siellä noudatettu menettely ei

¹¹ Mikäli muutoksenhakija haluaa peruuttaa valituksen, hänen on toimitettava hovioikeudelle osoitettu kirjallinen peruutusilmoitus joko kärjäoikeuden tai hovioikeuden kansliaan.

ole virheellinen, eikä 3) asianosaisen oikeusturva asian laatu huomioon ottaen muustakaan syystä edellytä valituksen käsittelyn jatkamista. Päätös siitä, että valituksen tutkimista ei jatketa, voidaan tehdä myös myöhemmin valmistelun aikana ja se voi koskea myös valituksen tiettyä osaa. Seulontamenettelyssä oikeudenkäyntiaineistona otetaan huomioon valitus ja käräjäoikeuden ratkaisu sekä jutun vastapuolelta mahdollisesti jo pyydetty vastaus.

Mikäli valituksen tutkimista päätetään jatkaa, hovioikeus kehottaa muutoksenhakijan vastapuolta antamaan kirjallisen vastauksen asiassa. Vastapuolen on vastauksessaan valitukseen ilmoitettava 1) asia, jossa vastaus annetaan; 2) myöntääkö hän muutosvaatimuksen vai vastustaako hän sitä; 3) sekä käsityksensä valittajan vaatimusten perusteista.

Valituksen johdosta myös muutoksenhakijan vastapuoli voi tyytymättömyyttä ilmoittamatta valittaa osaltaan käräjäoikeuden ratkaisusta. Määräaika vastavalitukselle on kaksi viikkoa. Vastavalituksen sisällön ja toimitamisen osalta noudatetaan samoja määräyksiä, jotka koskevat alkuperäistä valitusta.

Asian käsittely hovioikeudessa alkaa valmistelulla, jossa asian laadun mukaan on selvitettävä; 1) miltä kohdin käräjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta; 2) mitä vaatimuksia hovioikeudessa esitetään ja mihin perusteisiin vaatimusten tueksi vedotaan; 3) mistä asianosaiset ovat hovioikeudessa erimielisiä; 4) mitä todisteita hovioikeudessa esitetään ja mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen; 5) onko hovioikeudessa toimitettava pääkäsittely; sekä 6) onko riita-asiassa edellytyksiä sovinnolle. Hovioikeus päättää valmistelussa lisäksi asiantuntijalausunnon hankkimisesta, kirjallisen todisteen esittämisestä, katselmuksen toimittamisesta ja kuultavista todistajista.

Hovioikeudessa asioiden ratkaisuun osallistuu pääsääntöisesti kolme tuomaria. Yksi tuomari voi ratkaista valmistelua koskevia kysymyksiä sekä tehdä joitakin laissa erikseen lueteltuja ratkaisuja. Näitä ovat esimerkiksi oikeusavun myöntämistä ja oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskeva asia.

Yksinkertaisimmissa pääkäsittelyasioissa ratkaisu voidaan antaa heti käsittelyn jälkeen. Muulloin sen annetaan hovioikeuden kansliassa. Ratkaisu on yleensä annettava 30 päivän kuluessa pääkäsittelyn päättymispäivästä.

3 Tilastotietoja lapsen huolto ja tapaamisoikeusasioista tuomioistuimissa

Valtaosa lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevista sopimuksista laaditaan kuntien sosiaalitoimissa. Vain pieni osa näistä asioista päätyy ratkaistaviksi tuomioistuimissa. Vuonna 2006 sosiaalilautakunnat vahvistivat kaikkiaan 40 676 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.¹² Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain kaikkiaan noin 3 600 lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa – joko niin sanottuna varsinaisiasiana tai avioeron yhteydessä liitännäisasiana.¹³ Tuomioistuimissa ratkaistavien asioiden osuus kaikista huolto- ja tapaamissopimuksista on noin 9 prosenttia.

3.1 Lapsen huolto ja tapaamisoikeusasiat käräjäoikeuksissa

Vuonna 2006 käräjäoikeudet ratkaisivat kaikkiaan 2 010 lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevaa varsinaisasiaa. Tämän lisäksi käräjäoikeudet tekivät ratkaisun lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta avioeron yhteydessä käsiteltävänä liitännäisasiana noin 1 580 tapauksessa.

Lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden määrät tuomioistuimissa ovat lisääntyneet voimakkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Varsinaisasioina käsiteltyjen asioiden määrä on lähes kaksinkertaistunut vuodesta 1995 (kuviokuva 1). Vuosina 2005 ja 2006 lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevien varsinaisasioiden määrä on kuitenkin pysynyt jokseenkin samalla tasolla.

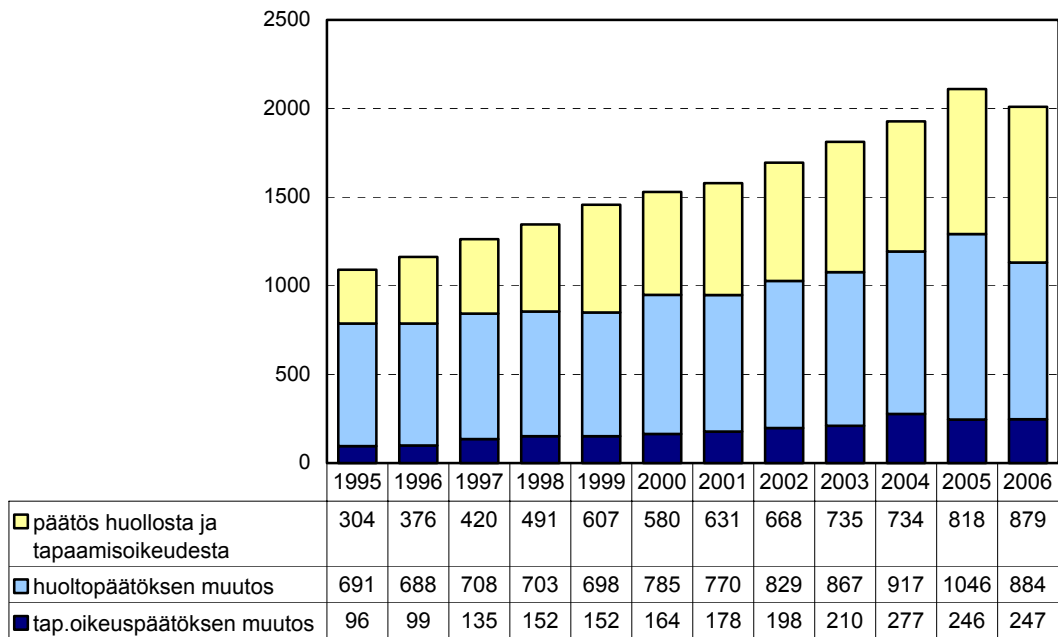
Vuonna 2006 käräjäoikeuksissa varsinaisasioina käsitellyistä asioista 44 prosenttia oli niin sanottuja ensiratkaisuja eli lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oli päätetty ensimmäistä kertaa. Niin ikään noin neljässä tapauksessa kymmenestä (44 %) käräjäoikeus oli tehnyt päätöksen aiemman huoltoratkaisun muuttamisesta. Lapsen tapaamisoikeutta koskevien muutosratkaisujen osuus oli vuonna 2006 noin 12 prosenttia.

Vuoden 2006 tilastojen perusteella näyttäisi siltä, että ensi kertaa ratkaistavien varsinaisasioiden osuus on hieman lisääntynyt vuodesta 2005 ja

¹² Sosiaalitoimen vuonna 2006 vahvistamista sopimuksista 86 prosenttia oli uusia sopimuksia ja 14 prosenttia oli sopimuksia, joilla oli muutettu joko sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Stakes tilastotiedote 9/2007. Lapsen elatus ja huolto 2006.

¹³ Tässä jaksossa esitettävät tilastotiedot perustuvat Tilastokeskuksen tilastotietokantoihin (www.tilastokeskus.fi/til/).

vastaavasti aiempien ratkaisujen muuttamista koskevien asioiden määrä pienentynyt.

Kuvio 1 Käräjäoikeuksissa käsitellyt lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien varsinaisasioiden määrät vuosina 1995–2006

Avioerohakemusten yhteydessä käsiteltävien lasta koskevien liitännäisvaatimusten määrä on vähentynyt viime vuosina merkittävästi. Kun vuonna 2000 käräjäoikeuksissa käsiteltiin kaikkiaan 3 929 avioeron liitännäisvaatimusta, vuonna 2006 vastaava lukumäärä oli 1 758. Aiempien tutkimushavaintojen mukaan arviolta 90 prosenttia liitännäisvaatimuksista koskee lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta.¹⁴ Tämän perusteella voidaan arvioida, että vuonna 2006 käräjäoikeuksissa käsiteltiin kaikkiaan 1 582 avioeroa, jossa oli ollut myös lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevia liitännäisvaatimuksia.

Lukumääräisesti maamme käräjäoikeuksissa käsiteltiin vuonna 2006 kaikkiaan noin 3 600 lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa – joko niin sanottuna varsinaisasiana tai avioeron yhteydessä liitännäisasiana. Tuomioistuimissa käsiteltyjen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden kokonaismäärä on kuitenkin laskenut hieman (7 %) vuodesta 2005.¹⁵

¹⁴ Litmala 2001

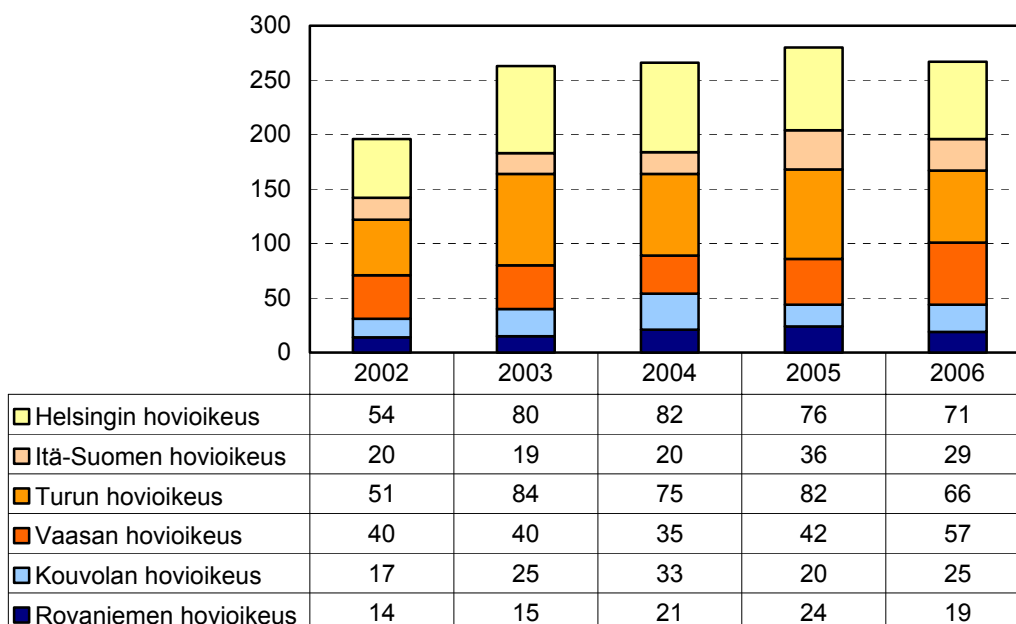
¹⁵ Vuonna 2005 käräjäoikeuksissa käsiteltiin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia varsinaisasiota kaikkiaan 2 110 kappaletta. Samana vuonna noin 1 760 avioeron yhteydessä esitettiin lapsen huoltoa koskeva liitännäisvaatimus. Lukumääräisesti käräjäoikeuksissa käsiteltiin kaikkiaan noin 3 900 lasta koskevaa asiaa (varsinaisasiana tai avioeron liitännäisvaatimusten yhteydessä). Valkama & Litmala 2006.

3.2 Lapsen huolto ja tapaamisoikeusasiat hovioikeuksissa

Suomen käräjäoikeudet on jaettu kuuteen hovioikeuspiiriin, joita ovat Helsingin, Itä-Suomen, Turun, Vaasan, Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuspiirit.

Vuonna 2006 hovioikeudet ratkaisivat kaikkiaan 267 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. Näistä asioista yli puolet (56 %) oli ensiratkaisuja eli lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oli päätetty alioikeudessa ensimmäistä kertaa. Noin kolmasosa (31 %) valituksista liittyi aiemman lapsen huoltoa koskevan päätöksen tai sopimuksen muuttamiseen. Loppuosassa (13 %) valituksista koski lapsen aiemman tapaamisoikeusratkaisun muuttamista. Näyttäisi siis siltä, että jokseenkin puolet (44 %) hovioikeuksissa vuosittain käsitellyistä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista on niin sanottuja uusintariitoja eli tapauksia, joissa lapsen asioista on tehty sopimus tai päätös jo kertaalleen.

Asiamääriltään eniten lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioita ratkottiin Helsingin (27 %) ja Turun (25 %) hovioikeuksissa (kuvio 2). Viidennes valituksista kuului Vaasan hovioikeuden piiriin ja 10 prosenttia valituksista ratkaistiin Itä-Suomen hovioikeudessa. Asiamääriltään pienimpiin lukeutuvissa Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuksissa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia valituksia käsiteltiin vuonna 2006 kaikkiaan 44 kappaletta (16 %).

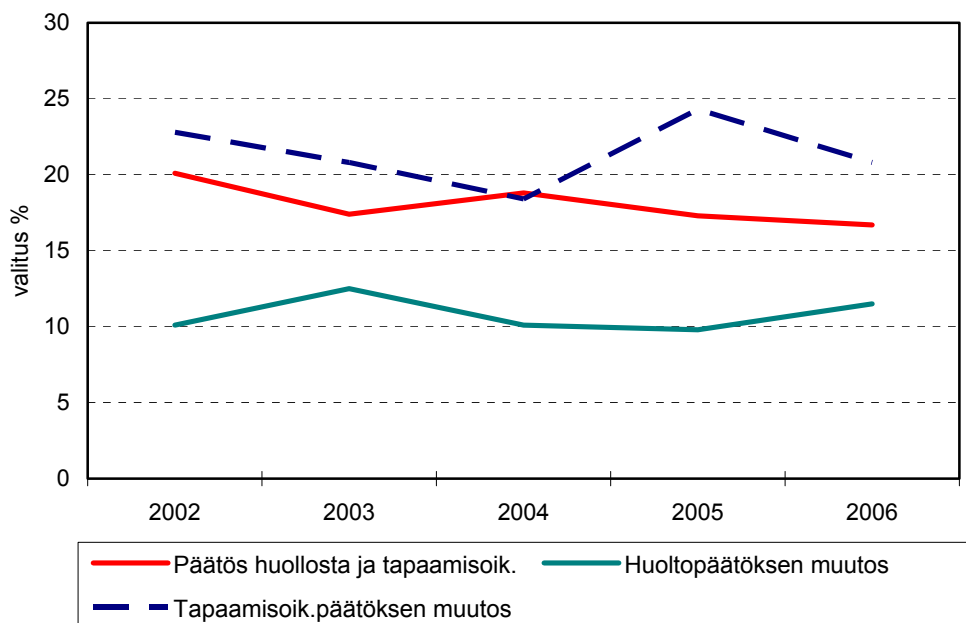

Kuvio 2 Hovioikeuksissa ratkaistut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat vuosina 2002–2006

Valitukset kärjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista ratkaisuksista ovat lisääntyneet viimeisen neljän-viiden vuoden aikana. Kun vuonna 2002 hovioikeuksissa käsiteltiin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita kaikkiaan 196 kappaletta, vuonna 2006 vastaava lukumäärä oli jo 267 kappaletta. Tilastojen valossa näyttäisi kuitenkin siltä, että näiden asioiden vuotuiset määrät ovat sittemmin jokseenkin vakiintuneet. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia valituksia käsitellään maamme hovioikeuksissa vuosittain keskimäärin 270 kappaletta.

Tilastotietojen perusteella vuonna 2006 muutosta haettiin keskimäärin noin joka kuudenteen kärjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen. Valitusprosentti oli suhteellisesti korkein (21 %) lapsen tapaamisoikeutta koskevissa muutosratkaisuissa.¹⁶ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa ensiratkaisuissa yhteenlaskettu valitusprosentti oli 17. Suhteellisesti vähiten valituksia tehtiin vastaavasti lapsen huollon tai asumisen muutosratkaisuissa (12 %). Niin ikään avioeron yhteydessä käsiteltävissä liitännäisasioiden valitusprosentti oli suhteellisen pieni (4 %).

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa keskimääräinen valitusprosentti on vaihdellut vain hieman viime vuosien aikana (kuvio 3). Kun vuonna 2002 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa ensiratkaisuissa keskimääräinen valitusprosentti oli 20, vuonna 2006 vastaava valitusten osuus oli 17 prosenttia. Toisin sanoen näyttäisi siltä, että ensiratkaisuista valitetaan nykyään hieman aiempaa vähemmän.

Kuvio 3 Valitusten osuus (%) kärjäoikeuksissa loppuun käsitellyissä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa varsinaisasioiden vuosina 2002–2006

¹⁶ www.tilastokeskus.fi/til/oik.html.

Valitusten osuus näyttäisi pienentyneen hieman myös lapsen tapaamisoikeutta koskevissa muutostratkaisuisa. Toisaalta valitusalttius on vaihdellut tässä asiaryhmässä melko paljon viime vuosien aikana (18–24 %). Lapsen huoltoa koskevissa muutostratkaisuisa valitusprosentti on ollut viime vuosina keskimäärin 11.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että valitusten määrät lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa eivät ole vaihdelleet merkittävästi viime vuosina. Ensiratkaisuisa ja tapaamisoikeutta koskevissa muutostratkaisuisa valitusten osuus on hieman pienentynyt ja vastaavasti huollon muutostratkaisuisa valituksia tehdään nykyään hieman aiempaa enemmän.

3.3 Huoltoriitojen yleisyys

Aiempien tutkimushavaintojen perusteella tuomioistuimissa käsitellyistä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista varsinaisasioista noin 70 prosenttia on riitaisia eli vanhemmat ovat erimielisiä lasta koskevista kysymyksistä (=huoltoriita). Avioeron lasta koskevissa liitännäisvaatimuksissa riitaisten tapausten osuus on noin 20 prosenttia.

Vastaavasti noin kolmasosa tuomioistuimissa käsitellyistä asioista voidaan luokitella riidattomiksi. Riidattomia tapauksia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa vanhemmat ovat samaa mieltä lapsen huoltokysymyksistä, mutta haluavat tuomioistuimen vahvistavan päätöksen. Riidattomiksi voidaan luokitella myös tapaukset, joissa lapselle haetaan oheishuoltajaa sekä niin sanotut yksipuoliset tuomiot.¹⁷

Edellä esitetyn perusteella voidaan arvioida huoltoriitojen yleisyyttä ja vuotuista määrää maamme käräjäoikeuksissa. Vuonna 2006 käräjäoikeuksissa käsiteltiin kaikkiaan 2 010 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa varsinaisasiaa, näistä riitaisina noin 1 400 asiaa. Tämän lisäksi noin 350 huoltoriitaa käsiteltiin avioeron yhteydessä liitännäisasiaana. Yleisissä alioikeuksissa käsiteltyjen huoltoriitojen kokonaismääräksi voidaan arvioida siten noin 1 800–2 000 tapausta vuodessa. Näistä asioista valtaosa käsitellään tuomioistuimissa niin sanottuina varsinaisasioina ja noin viidesosa avioeron liitännäisvaatimusten yhteydessä.

Huoltoriitojen yleisyyttä voidaan arvioida sen perusteella, kuinka paljon lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita ratkotaan kaikkiaan – joko sosiaalitoimissa tai tuomioistuimissa vuosittain. Tilastotietojen perusteella sosiaalitoimet laativat vuonna 2006 kaikkiaan 40 676 sopimusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Samana vuonna käräjäoikeudet käsit-

¹⁷ Valkama & Litmala 2006.

telivät kaikkiaan noin 3 600 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. Käräjäoikeuksissa käsiteltyjen huoltoriitojen suhteellinen osuus on siis noin 4–5 prosenttia kaikista – joko sosiaalitoimessa tai tuomioistuimissa vuosittain ratkotuista lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevista asioista.

III HUOLTORIITOJEN ERITYISPIIRTEITÄ KÄRÄJÄOIKEUSAINESTON VALOSSA

Tässä jaksossa kärjäoikeuksissa käsiteltyjä huoltoriitoja tarkastellaan yksityiskohtaisemmin, joidenkin erityiskysymysten valossa. Tarkastelun kohteena ovat sovintoratkaisut, lapsen tapaamisoikeutta koskevat erityiskysymykset ja monikulttuuriset huoltoriidat. Tämä tutkimuskokonaisuus on jatkoa aiemmin julkaistulle tutkimushankkeelle, jonka tavoitteena oli tuottaa lähinnä perustietoja huoltoriitojen määrästä ja lopputuloksista.¹⁸ Hankkeen laajuuden vuoksi tutkimusaineiston raportointi on suoritettu kahdessa osassa.

Lasten huoltoriitoihin liittyviä erityispiirteitä on tässä jaksossa selvitetty laajan oikeudenkäyntiaineiston avulla. Tutkimusaineisto on koottu vuoden vaihteessa 2005–2006 kaikista Suomen kärjäoikeuksista. Aineisto koostuu tuomioistuimissa varsinaisasioina käsitellyistä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista riitatapauksista (n=230). Lisäksi aineistoa on täydennetty lasta koskevien avioeron liitännäisvaatimusten yhteydessä riitautuneiden tapausten määrällä (n=40). Tutkimusaineisto sisältää siis yhteensä 270 huoltoriitatapausta.

Ensimmäinen jakso kohdistuu sovintoratkaisuihin lasten huoltoriidoissa. Tavoitteena on vertailla keskenään sovintoratkaisuja ja tapauksia, joissa juttu oli säilynyt riitaisena loppuun saakka. Tämän vertailun avulla pyritään löytämään niitä tekijöitä ja ominaispiirteitä, jotka saattavat edesauttaa ja toisaalta vaikeuttaa sovintoratkaisun syntymistä. Tavoitteena on ollut selvittää muun muassa sitä, missä määrin huoltoriidan lähtötilanne, aiemmat oikeudenkäynnit, vaatimusten sisältö tai vanhempien keskinäiset välit vaikuttavat sovintoratkaisun aikaansaamiseen.

Tämän jälkeen tutkitaan lapsen tapaamisoikeudesta annettuja tuomioistuimen päätöksiä. Tarkastelun kohteeksi on rajattu ne tapaukset, joissa lapsen tapaamisoikeus oli määritelty tuomioistuimen päätöksessä tapauskohtaisesti räätälöiden. Yhä useammin vanhemmat sopivat lapsen ja muualla asuvan vanhemman tapaamisista jotenkin muuten, kuin perinteisen ”joka toinen viikonloppu-mallin” mukaisesti. Tutkimuksen tavoitteena on tutkia näiden tapauskohtaisesti räätälöityjen tapaamiskäytäntöjen sisältöä.

¹⁸ Valkama & Litmala 2006.

Kolmannessa jaksossa tarkastellaan niin sanottuja monikulttuurisia huoltoriitoja. Monikulttuurisiksi huoltoriidoiksi on tässä tutkimuksessa määritelty tapaukset, joissa lapsen toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat ovat ulkomaalaistaustaisia. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää näiden riitojen määrä ja yleisyys tuomioistuimissa. Lisäksi tutkitaan jutussa esitettyjen vaatimusten sisältöä ja riidan lopputulosta.

1 Sovintoratkaisut huolto-oikeudenkäynneissä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva riitatilanne tuomioistuimessa voidaan ratkaista perinteisen oikeudenkäynnin sijasta tai ohella myös sopimalla. Tuomioistuimissa sovittelun tarkoituksena on neuvottelemalla edistää osapuolien yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Tavoitteena on auttaa vanhempia löytämään riitaansa ratkaisu, jonka molemmat vanhemmat voivat hyväksyä.

Tuomarin toimintaa sovintoneuvotteluissa ei ohjata periaatteessa menettelysäännöksiin, vaan toiminta voi olla hyvin vapaamuotoista.¹⁹ Tuomarilla onkin nykyisin keskeinen ja aktiivinen rooli asian käsittelyn kaikissa vaiheissa: suuri osa sovinnosta syntyy jo jutun ensimmäisessä valmistelutunnossa. Sovinnon edellytysten selvittäminen on siis nykyään keskeinen osa huolto-oikeudenkäyntiä. Sovintoneuvotteluissa myös lakimiesavustajien myötävaikutusta sovun saavuttamiseksi pidetään ratkaisevan tärkeänä.²⁰ Sovintoneuvotteluihin osallistuvat tuomarin ja asianosallisten lisäksi usein myös osapuolten oikeudelliset avustajat.

Sovintoon pyrkiminen lapsia koskevissa asioissa mielletään myös tuomioistuimissa erityisen tärkeäksi. Monet tuomarit katsovat velvollisuudekseen pyrkiä aktiivisesti sovintoon etenkin perheasioissa. Velvoite lähtee siitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa tuomioistuimen tulee huolehtia lapsen edun toteutumisesta. Lapsen etu vaihtelee tapauskohtaisesti, mutta voidaan ajatella että se toteutunee parhaiten silloin, kun vanhemmat pääsevät lasta koskevista asioista sovintoon.²¹

¹⁹ Tuomioistuimissa otettiin käyttöön vuoden 2006 alussa uusi sovintomenettely riita-asioissa. Sovittelumenettelyä ohjaa laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (663/2005). Tutkimuksen huoltoriitatapauksista valtaosa oli ratkaistu ennen kyseessä olevan lain voimaan tuloa. Tutkimuksen sovintoratkaisuun päätyneissä tapauksissa ei siis ollut sovellettu lakia riita-asioiden sovittelusta, vaan sovintoratkaisut oli näissä tapauksissa saatu aikaan suuressa osassa tapauksia tuomarin avustuksella asian valmistelutunnossa.

²⁰ Ks. Auvinen 2006.

²¹ Aaltonen 2000.

Mikäli asiassa päästään kumpaakin osapuolta tyydyttävään ratkaisuun, asianosaiset voivat pyytää tuomioistuimelta sopimuksen mukaista päätöstä.²² Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa on tavallista, että tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, vaikka asia osapuolten kesken sovitaankin. Päätöksen perusteluna on tällöin se, että vanhemmat ovat sopineet asian eikä ole aihetta olettaa päätöksen olevan lapsen edun vastainen. Mikäli asiassa ei päästä sovintoon ja oikeusprosessi on ollut jo vireillä, asian käsittelyä jatketaan oikeudenkäynnissä.

Tämän jakson tavoitteena on selvittää sitä, minkä tyyppisistä lähtökohdista sovintoratkaisut yleisimmin syntyvät ja toisaalta sitä, missä tilanteissa sovintoratkaisu on asian lopputuloksen kannalta epätodennäköisin. Pyrkimyksenä on ollut löytää niitä tekijöitä, jotka toisaalta edesauttavat ja toisaalta vaikeuttavat sovintoratkaisun syntymistä. Tutkimuksessa on lisäksi selvitetty oikeudenkäynnin kestoa sovintoratkaisuissa. Näihin tutkimuskysymyksiin on pyritty löytämään vastauksia vertailemalla keskenään sovintoratkaisuja (n=133) ja tapauksia, joissa juttu oli säilynyt riitaisena oikeudenkäynnin loppuun saakka (n=107).

1.1 Keskeiset piirteet sovintoratkaisuissa ja ei-sovinnoissa

Käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista kaikkiaan noin puolet (49 %) päättyy siten, että vanhemmat tekevät asiassa sovinnon. Neljäsosa riidoista päättyy hakijan voittoon asiassa ja 13 prosentissa tapauksia hakemuksen hylkäämiseen.²³ Sovintoratkaisujen prosentuaalinen osuus huoltoriidoissa on siis melko suuri, kun otetaan huomioon asian vaikea ja konfliktille herkkä luonne.

Huoltoriidan lähtötilanne. Tutkimusaineiston perusteella sekä sovintoratkaisuissa että ei-sovinnoissa huoltoriidan lähtötilanne oli jokseenkin samantyyppinen: noin 70 prosentissa tapauksia vanhemmat olivat jo ennen tuomioistuin käsittelyä sopineet lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, yleensä joko tuomioistuimen tekemällä päätöksellä tai sosiaalitoimessa

²² Valtaosassa tutkimusaineiston huoltoriitatapauksia tuomioistuin oli antanut sovituksessa asiassa päätöksen tai tuomion. Aineistoon sisältyi lisäksi tapauksia, joissa tuomioistuin oli *vahvistanut* osapuolten sovinnon. Prosessioikeuden asiantuntijoiden mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat kuitenkin luonteeltaan indispositiivisia, joissa sovinto ei ole sallittu. Käytännössä tällaisia sovintoja kuitenkin vahvistetaan tuomioistuimissa (Ervasti 2004). Toisaalta on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, miltä *osin* lapsia koskevat asiat ovat indispositiivisia. Esimerkiksi lapsen elatusapu on katsottu oikeuskäytännössä dispositiiviseksi asiaksi eli asiaksi, jossa sovinto on sallittu (Aaltonen 2000).

²³ Valkama & Litmala 2006.

vahvistetulla sopimuksella. Taulukossa 1 on kuvattu sovintoratkaisujen ja loppuun asti riitaisina säilyneiden tapausten keskeisiä piirteitä.

Taulukko 1 Riitaprosessin keskeiset piirteet sovintoratkaisuissa ja ei-sovinnoissa

	Sovinnot		Ei-sovinnot	
	%	(N)	%	(N)
<i>Yhteensä</i>	55	133	45	107
<i>Huoltoriidan lähtötilanne</i>				
Peruspäätös tuomioistuimessa	27	34	29	30
Peruspäätös sosiaalitoimessa	41	52	42	44
Ensiratkaistu	32	40	29	30
Aiempiä huolto-oikeudenkäyntejä	17	23	36	39
<i>Huoltomuoto peruspäätöksessä</i>				
Yhteishuolto	84	74	76	56
Äidin yksinhuolto	13	12	16	12
Isän yksinhuolto	3	2	8	6
<i>Asuminen peruspäätöksessä</i>				
Lapsi asuu äidin luona	85	56	81	42
Lapsi asuu isän luona	15	10	19	10
<i>Tapaamisoikeus peruspäätöksessä</i>				
Vakiintunut käytäntö	41	22	55	26
Tapauskohtaisesti räätälöity sopimus	53	28	32	15
Valvotut tapaamiset	6	3	13	6
<i>Hakijan asema</i>				
Lapsen äiti	61	81	52	56
Lapsen isä	39	52	48	51
<i>Hakijan vaatimukset</i>				
Yhteishuolto	20	27	20	21
Yksinhuolto	44	59	54	58
Asuminen äidille	41	55	29	31
Asuminen isälle	19	25	29	31
Tapaamisoikeutta koskeva vaatimus	38	51	36	39
<i>Jutussa on riitaista</i>				
Huoltomuoto	51	68	68	73
Asuminen	38	51	51	55
Tapaamisoikeus	37	49	39	42
<i>Tuomioistuimen päätös huoltomuodosta</i>				
Yhteishuolto	59	51	35	25
Yhteishuolto työnjakomääräyksin	11	10	4	3
Äidin yksinhuolto	20	17	53	38
Isän yksinhuolto	10	9	8	6
<i>Tuomioistuimen päätös asumisesta</i>				
Lapsi asuu äidin luona	68	46	74	40
Lapsi asuu isän luona	32	22	26	14
<i>Tuomioistuimen päätös tapaamisoikeudesta</i>				
Vakiintunut käytäntö	39	41	36	29
Tapauskohtaisesti räätälöity sopimus	56	58	42	33
Valvotut tapaamiset	5	5	22	17
<i>Muita erityispiirteitä</i>				
Jutussa on laadittu olosuhdeselvitys	43	57	78	83
Perheellä on lastensuojelun asiakkuus	23	30	41	44
Perheessä on ollut lähisuhdeväkivaltaa	20	27	42	45

Uusintariitojen osuus oli tapauksissa, joissa juttu *ei* ollut päättynyt sovintoon kaksinkertainen verrattuna sovintoratkaisuihin. Loppuun asti riitaisina säilyneistä tapauksista yli kolmasosassa (36 %) lapsen huollosta oli riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Näyttäisi siis siltä, että sovintoratkaisun aikaansaaminen on vaikeampaa silloin, jos vanhemmat ovat riidelleet lasta koskevista asioista oikeudessa jo aiemmin.

Niin sovintoratkaisuissa kuin ei-sovinnoissakin lapsen huolto oli uskottu peruspäätöksessä useimmiten molemmille vanhemmille yhteisesti. Tapauksissa, joissa sovintoa ei ollut saavutettu, huoltoriidan taustalla oli kuitenkin suhteellisesti enemmän päätöksiä lapsen yksinhuollosta. Lähivanhempien sukupuolijakaumissa ei tullut esille merkittäviä eroja sen mukaan, oliko juttu päättynyt sovintoon vai ei.

Hakijan asema ja vaatimukset. Näyttäisi siltä, että sovintoratkaisut olivat hieman yleisempiä silloin, jos jutun oli laittanut vireille lapsen äiti. Sovintoratkaisuissa noin 60 prosenttia hakemuksista oli äitien vireille panemia ja neljässä tapauksessa kymmenestä asian oli pannut vireille lapsen isä. Isien osuus hakijoista oli kymmenisen prosenttia suurempi tapauksissa, joissa sovintoa ei ollut saavutettu.

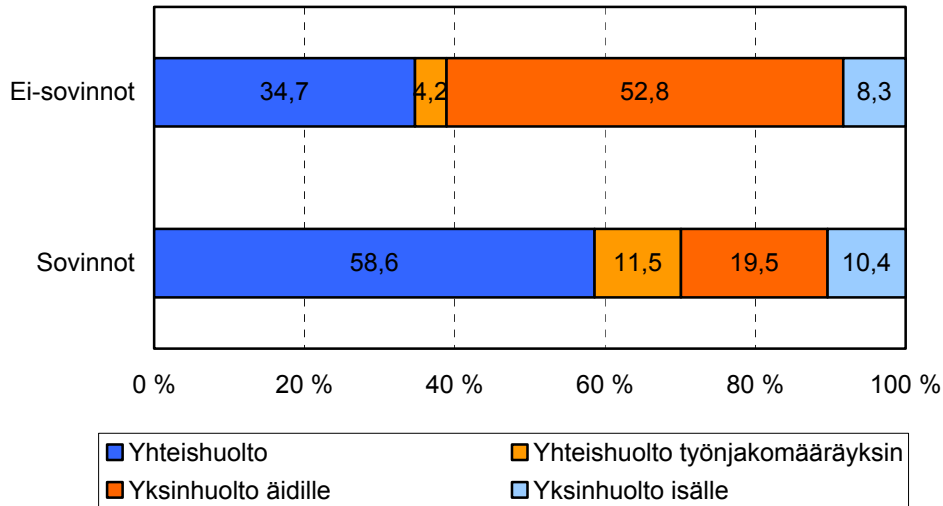
Loppuun asti riitaisina säilyneissä huoltoriitatapauksissa vaatimukset olivat jyrkempiä kuin sovintoratkaisuissa; yli puolessa tapauksia hakija vaati lapsen yksinhuoltoa. Niin ikään vaatimus lapsen asumisesta isän luona esitettiin ei-sovinnoissa useammin kuin sovinnossa.

Jutun riitaisuus. Huoltoriitojen lopputulosta voidaan tarkastella myös sen mukaan, mistä lasta koskevasta asiasta vanhemmat ovat olleet oikeudessa eri mieltä. Periaatteessa vanhemmat voivat riidellä tuomioistuimessa lapsen huoltomuodosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että sovintoratkaisuissa vanhempien riidanaihe liittyi suurella osalla tapauksia vain yhteen lasta koskevaan asiaan. Toisin sanoen sovintoratkaisuja oli tehty useammin tilanteissa, joissa vanhempien erimielisyydet koskivat esimerkiksi vain lapsen tapaamisoikeutta.

Vastaavasti loppuun asti riitaisina säilyneissä huoltoriidoissa oli tavallista, että vanhemmat olivat eri mieltä monesta eri asiasta. Yhdessä jutussa riidanalaista saattoi olla esimerkiksi lapsen huoltomuoto ja asuminen sekä tapaamisoikeus. Näissä tilanteissa molempia osapuolia tyydyttävän sovintoratkaisun aikaansaaminen saattaa olla toisinaan jopa mahdotonta.

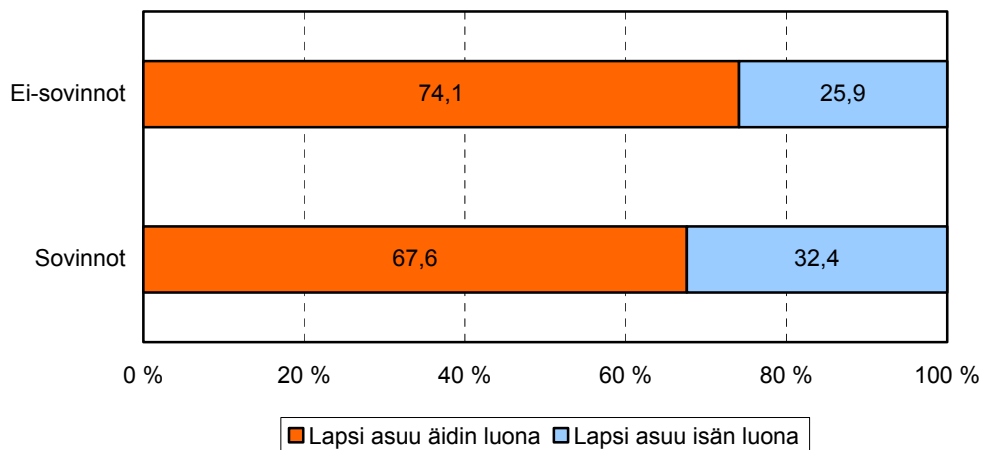
Tuomioistuimen päätös. Tuomioistuimen päätöksen sisältöä tutkittaessa havaittiin, että ratkaisut lapsen yhteishuollosta olivat selvästi yleisempiä silloin, kun asiassa oli saavutettu sovintoratkaisu (kuviot 4). Noin 60 prosentissa sovintoratkaisuja tuomioistuin oli antanut päätöksen lapsen yhteishuollosta ja joka kymmenennessä tapauksessa yhteishuoltoa oli rajoitettu

työnjakomääräyksin. Vastaavasti ei-sovinnoissa yleisimpiä olivat tuomioistuimen ratkaisut äidin yksinhuollosta (53 %).

Kuvio 4 Tuomioistuimen päätös lapsen huoltomuodosta sovinnossa ja ei-sovinnoissa

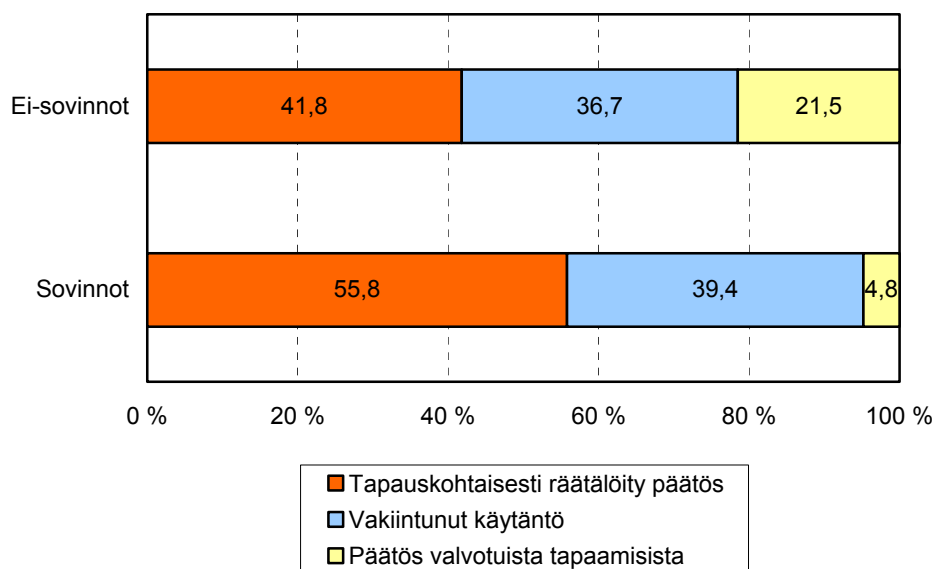
Myös tuomioistuimen ratkaisuisa lapsen asumisesta oli eroja sen mukaan, oliko jutussa päästy sovintoon vai ei. Kun jutussa ei ollut saavutettu sovintoa, lapsen lähivanhemmaksi oli määrätty hieman useammin äiti. Vastaavasti isien osuus lapsen lähivanhempana oli hieman suurempi sovintoratkaisuisa kuin tapauksissa, joissa sovintoa ei ollut saavutettu. Tuomioistuimen päätökset lapsen asumisesta äidin luona olivat niin sovinnossa kuin ei-sovinnoissakin kuitenkin kaikkein yleisimpiä (kuvio 5).

Kuvio 5 Tuomioistuimen päätös lapsen asumisesta sovinnossa ja ei-sovinnoissa

Lapsen tapaamisoikeudesta annetut päätökset olivat sovintoratkaisuisa useimmiten tapauskohtaisesti räätälöityjä. Näissä tapauksissa tapaamisoikeutta oli joko laajennettu tai supistettu tavanomaiseen tapaamiskäytäntöön

nähdän. Lapsen tapaamisoikeus oli määritelty päätöksessä esimerkiksi siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempansa viikonloppujen lisäksi myös arki-iltoina. Toisaalta tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamisratkaisut olivat yleisiä myös niissä tapauksissa, joissa sovintoa ei ollut saavutettu (kuvio 6).

Kuvio 6 Tuomioistuimen päätös lapsen tapaamisoikeudesta sovinnossa ja ei-sovinnossa

Merkittävä sovintoja ja ei-sovintoja erotteleva piirre tapaamisratkaisussa tuli esille, kun tarkastelun kohteeksi otettiin tuomioistuimen päätökset valvotuista tapaamisista. Kun sovintoratkaisussa päätös valvotuista tapaamisista oli annettu vain muutamassa prosentissa tapauksia, oli näiden päätösten osuus ei-sovinnossa yli 20 prosenttia.

Muita erityispiirteitä. Sovintoratkaisuja ja ei-sovintoja voidaan vertailla myös muiden erityispiirteiden avulla. Tutkimusaineiston perusteella sosiaalitoimen laatimat olosuhdeselvitykset perheen tilanteesta olivat selvästi yleisimpiä silloin, kun jutussa ei ollut päästy sovintoratkaisuun. Loppuun asti riitaisina säilyneissä huoltoriidoissa peräti kahdeksassa tapauksessa kymmenestä (78 %) tuomioistuin oli esittänyt sosiaalitoimelle pyynnön olosuhdeselvityksen laatimisesta. Sovintoratkaisussa olosuhdeselvitys oli laadittu noin neljässä tapauksessa kymmenestä.

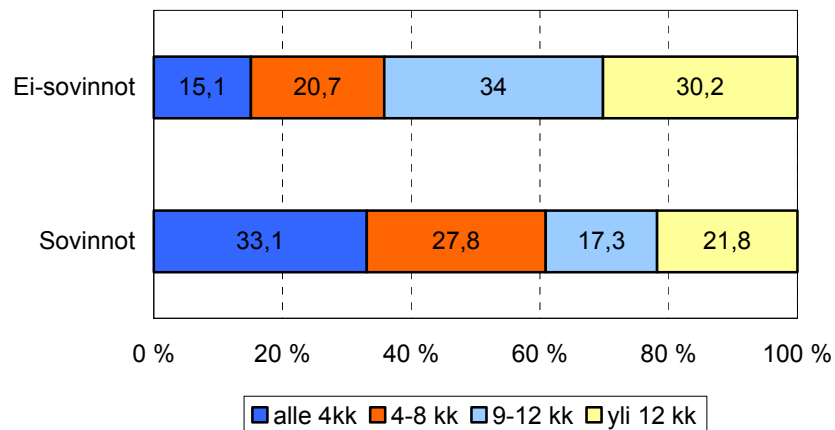
Toinen merkittävä sovintoja ja ei-sovintoja erotteleva tekijä liittyi perheen sisäiseen tilanteeseen, kuten vanhempien jaksamiseen tai keskinäisiin konflikteihin. Tutkimusaineiston valossa niin lastensuojelun asiakkuus kuin lähisuhdeväkivaltakin näyttäisivät olevan loppuun asti riitaisina säilyneissä huoltoriidoissa huomattavasti yleisempää kuin sovintoratkaisussa. Huoltoriidoissa, jotka eivät olleet päättyneet sopuratkaisuun, lastensuojelun asiak-

kuus oli peräti 40 prosentilla perheistä. Tämän lisäksi noin neljässä tapauksessa kymmenestä perheessä oli esiintynyt fyysistä väkivaltaa.²⁴

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi myös siltä, että vanhempien erilaiset kulttuuritaustat saattavat vaikuttaa sopuratkaisun syntymiseen. Tapauksissa, joissa lapsen toinen vanhempi oli taustaltaan ulkomaalainen, sovintoratkaisujen suhteellinen osuus oli huomattavasti pienempi kuin silloin jos lapsen molemmat vanhemmat olivat syntyperältään suomalaisia.

1.2 Oikeudenkäynnin kesto sovintoratkaisuissa

Seuraavassa on tarkasteltu oikeudenkäynnin kesto ja tuomioistuimen päätöksen sisältöä sovinnossa ja ei-sovinnossa. Tutkimusaineiston perusteella oikeudenkäynnin kesto oli sovintoratkaisuissa keskimäärin 6 kuukautta eli kaksi kuukautta lyhyempi kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Vastaavasti ei-sovinnossa prosessin kokonaiskesto oli hieman keskimääräistä pidempi eli 9 kuukautta.

Kuvio 7 Oikeudenkäynnin kesto sovinnossa ja ei-sovinnossa

Sovintoratkaisuissa yli kolmasosa tapauksista oli ratkaistu alle neljässä kuukaudessa ja 28 prosentissa tapauksia oikeudenkäynnin kesto oli 4–8 kuukautta. Neljässä tapauksessa kymmenestä (39 %) sovintoratkaisun saavuttamiseen kului aikaa kaikkiaan yli 9 kuukautta. Vastaavasti tapauksissa, jotka olivat säilyneet riitaisina loppuun saakka, peräti 65 prosentissa tapauksia oikeudenkäynti oli kestänyt kaikkiaan yli 9 kuukautta.

²⁴ Tutkimuksessa isyydestä ja väkivallan esiintymisestä tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa havaittiin, että käräjäoikeuksissa käsitellyissä riidoista noin 10 prosentissa oli mukana fyysistä väkivaltaa. Väkivallan osuus oli tätäkin korkeampi (40–50 %) hovioikeuden käsittelyyn edenneissä jutuissa. Yli puolessa väkivallan tekijä oli lapsen isä ja neljäsosassa tapauksia lapsen äiti (Hautanen 2006).

1.3 Havaintoja sovintoratkaisua edistävästä ja estävästä tekijöistä

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että sovintoratkaisun saavuttamiseen huoltoriidoissa vaikuttavat hyvin moninaiset tekijät. Tutkimusaineiston perusteella sovintoratkaisun saavuttaminen oli otollisinta tilanteissa, joissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettiin ensimmäistä kertaa ja vanhempien riidan aihe liittyi vain yhteen lasta koskevaan asiaan. Sovinnon mahdollisuus oli suurempi myös tilanteissa, joissa lapsi oli molempien vanhempien yhteishuollossa ja vanhemmat olivat olleet aiemmin keskenään avioliitossa. Tutkimusaineisto antoi viitteitä myös siitä, että sovintoratkaisut olivat yleisimpiä niissä perheissä, joissa lapsia oli useampia kuin yksi.

Vastaavasti voidaan pohtia myös sitä, mitkä tekijät mahdollisesti estävät sovintoratkaisun syntymisen. Huoltoriidan päättymisen ratkaisuun, jonka molemmat vanhemmat voivat hyväksyä, on jokseenkin epätodennäköistä niin sanotuissa kroonisissa huoltoriidoissa. Näissä tapauksissa saman lapsen asioista on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Jatkuvat oikeudenkäynnit vievät usein lopullisen pohjan myös vanhempien väliseltä yhteistyöltä.

Sovintoratkaisun saavuttaminen on vaikeaa myös silloin, jos vanhempien vaatimukset ovat kovin jyrkkiä ja hyvin kaukana toisistaan. Näin voi olla tilanne molempien vanhemman vaatiessa lapsen yksinhuoltoa. Niin ikään vaatimukset tapaamisten rajoittamisesta tai niiden järjestämisestä valvottuina voivat kiristää vanhempien välejä niin paljon, ettei sovintoratkaisu tule kysymykseen. Näyttäisi myös siltä, että sovintoratkaisut ovat hieman harvinaisempia tilanteissa, joissa lapsi on syntynyt avioliiton ulkopuolella ja on ollut äidin yksinhuollossa. Taulukkoon 2 on koottu havaintoja ja niistä tekijöistä, jotka voivat toisaalta edesauttaa tai toisaalta estää sovintoratkaisun syntymistä.

Taulukko 2 Sovintoratkaisun syntymiseen vaikuttavia tekijöitä

Sovinnon mahdollisuus on suurempi	Sovinnon mahdollisuus on pienempi
<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätetään ensimmäistä kertaa - Vaatimus lapsen yhteishuollosta - Riidanalaista vain yksi lapseen liittyvä asia, esimerkiksi tapaamisoikeus - Vanhempien vaatimukset ”joustavia”: kykenevät neuvottelemaan - Vanhemmat ovat olleet keskenään avioliitossa ja perheessä on useampia lapsia 	<ul style="list-style-type: none"> - Taustalla useita aiempia huolto-oikeudenkäyntejä - Vaatimus lapsen yksinhuollosta - Vaatimus valvotuista tapaamisista - Useita riidanaiheita (huolto ja asuminen) - Vanhempien vaatimukset jyrkkiä ”kaikki tai ei mitään” - Perheessä on psykososiaalisia ongelmia - Monikulttuurisissa huoltoriidoissa

Kuten edellä tuli esille, myös perheen psykososiaaliset ongelmat näyttäisivät olevan jossain määrin esteenä sovintoratkaisun syntymiselle. Esimerkiksi lastensuojelun asiakkuus on huomattavan yleistä riidoissa, jotka eivät ole päättäneet sovintoratkaisuun. Toisaalta vanhempien väliset vaikeat ristiriidat ja etenkin perheessä esiintyvä väkivalta muodostanevat jo sinänsä esteen sovintoratkaisulle. Riitojen sovittelu saattaa olla jo lähtökohtaisesti poissuljettu vaihtoehto etenkin silloin, jos vanhemmat käyttäytyvät väkivaltaisesti tai uhkailevat toisiaan.

Kaiken kaikkiaan tuomioistuimissa käsiteltyjen huoltoriitojen sovinnollinen ratkaiseminen on sekä lapsen edun että vanhempien kannalta merkityksellistä. Ratkaisu, jonka molemmat vanhemmat hyväksyvät, luo paremmat edellytykset vanhempien väliselle yhteistyölle tulevaisuudessa. Todennäköisesti sovinnollinen ratkaisu ehkäisee myös uusien riitojen syntymistä.

Maija Auvinen (2006) on esittänyt väitöstutkimuksessaan norjalaisen esimerkin huoltokonfliktin sovinnollisesta ratkaisemisesta. Mikäli jutun ratkaisu ei kaipaa sellaista näyttöä lapselle aiheutuvista vaaratekijöistä, jotka edellyttäisivät täysimittaista oikeudenkäyntiä todisteluineen, voisi tarkoituksenmukainen käsittelytapa olla norjalaisen mallin mukainen psykologiavusteinen valmisteluistunto (niin sanottu Follo-malli). Siinä vanhempien suostumuksin tuomarin ohella valmisteluistuntoon osallistuu asiantuntija, joka ammatillisilla valmiuksillaan voi kiinnittää huomion parisuhderiidan sijaan lapsen tilanteeseen, vanhempien vahvuuksiin ja psykologisesti perusteltuihin vaihtoehtoihin kokeilumahdollisuuksiin. Keskeistä tässä psykologiavusteisessa valmisteluistunnossa on tiivis yhteistyö tuomarin, asiantuntijan ja vanhempien välillä.

Norjalaisen sovittelumallin tavoitteena on virittää vanhemmat virallisratkaisun sijasta omaan vastuunkantoon sopuratkaisusta. Sovintoneuvottelujen aikana voidaan sopia niin sanotusta kokeilusopimuksesta, joka on voimassa seuraavaan istuntoon saakka (6–8 viikkoa). Tämän kokeilusopimuksen toimivuutta arvioidaan yleensä seuraavassa valmisteluistunnossa, jossa kuullaan vanhempien ja asianajajien kommentit sekä usein myös psykologin näkemys asiassa. Mikäli tämä kokeilusopimus todetaan toimivaksi, voidaan se vahvistaa jutun kokonaisratkaisuksi. Auvisen mukaan kaikki huoltoriidat eivät kuitenkaan sovi norjalaisen mallin mukaiseen sovintomenettelyyn. Sovitteluun sopimattomia ovat esimerkiksi tapaukset, joissa vanhempien henkisten tai taloudellisten resurssien kesken on vaikea epätasapaino sekä sellaiset huoltoriitatapaukset, joissa huoltajasopivuutta heikentää vanhemman persoonallisuushäiriö, vanhempien sovittamattomat ristiriidat tai monikulttuuriset ääristiriidat.²⁵

²⁵ Auvinen 2006.

2 Tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamispäätökset käräjäoikeuksissa

Lapsenhuoltolain (361/1983) mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata sitä vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Lain mukaan tapaamisoikeus on lapsen, ei vanhemman oikeus. Lapsen lähivanhemman tulee myös omalta osaltaan edistää yhteydenpidon säilymistä lapsen muualla asuvaan vanhempaan.

Tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulisi antaa tarkat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Laissa ei ole kuitenkaan erikseen määritelty tapaamisoikeuden mallia tai laajuutta, joten asia jää aina tapauskohtaisesti tuomioistuimen ratkaistavaksi.²⁶ Suhteellisen vakiintuneen käytännön mukaisesti lapselle voidaan esimerkiksi vahvistaa oikeus tavata muualla asuvaa vanhempansa joka toinen viikonloppu ja tiettyinä lomakausina.

Tapaamis- ja luonapitojärjestely voidaan toteuttaa myös tapauskohtaisesti räätälöiden. Tällainen malli voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsi viettää pidempiä ajanjaksoja yhtäjaksoisesti muualla asuvan vanhemman luona tai viikonloppu tapaaminen kestää torstaista sunnuntaihin. Periaatteessa tapaamisoikeus voidaan vahvistaa myös niin laajaksi, että lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona (vuoroasuminen).

Toisaalta tapauskohtaisesti räätälöityjä ovat myös ne tapaamismallit, joissa lapsen tapaamisoikeutta on syystä tai toisesta rajoitettu suhteessa tavanomaisiin viikonlopputapaamisiin. Tällainen malli voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset on rajoitettu tapahtuviksi vain päiväsaikaan.

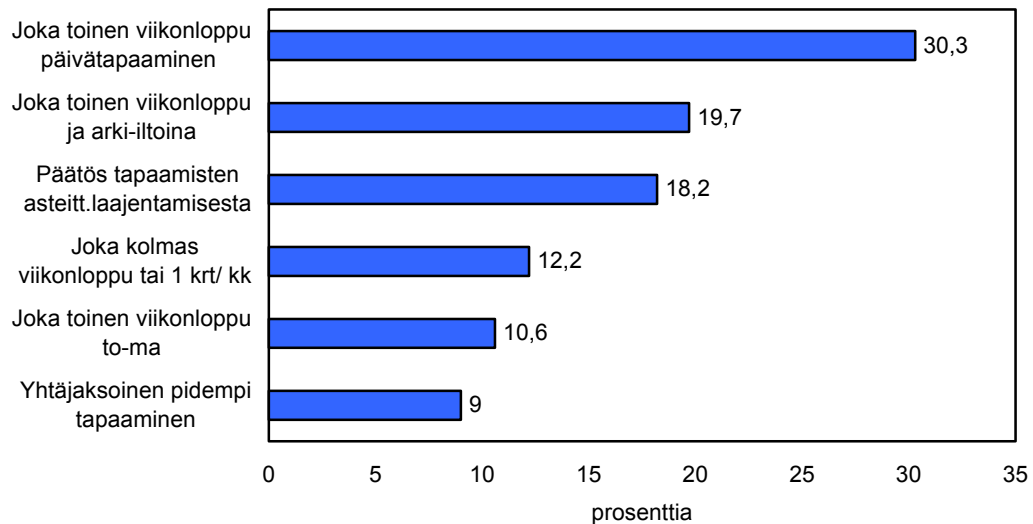
Lapsen tapaamisoikeus määritellään tuomioistuimessa nykyään yhä useammin tapauskohtaisesti. Noin puolet (49 %) tapaamisratkaisuista tuomioistuimissa on päätöksiä, joissa lapsen tapaamisoikeus räätälöidään yksilöllisesti sen mukaan, mikä parhaiten vastaa lapsen etua. Tämän jakson tavoitteena on selvittää sitä, minkä tyyppisiä tapaamismalleja näissä räätälöidyissä päätöksissä useimmiten vahvistetaan.

2.1 Tapaamispäätöksen sisältö

Tutkimusaineistoon sisältyi kaikkiaan 90 huoltoriitatapausta, jossa lapsen tapaamisoikeus oli määritelty tuomioistuimen lopullisessa ratkaisussa tapauskohtaisesti harkiten. Näistä tapauksista yli puolessa (60 %) lapsen ta-

²⁶ Gottberg 2005.

paamisoikeus oli määrätty tuomioistuimen päätöksessä tavanomaista tapaamismallia (joka toinen viikonloppu) suppeammaksi ja 40 prosentissa tapauksia tapaamisoikeus oli määrätty tavanomaista laajemmaksi.²⁷ Kuviossa 8 on kuvattu tapauskohtaisesti räätälöityjen tapaamispäätösten jakaumat.

Kuvio 8 Tuomioistuimen räätälöity päätös lapsen tapaamisoikeudesta

Kuten kuvioista 8 käy ilmi, tuomioistuimen räätälöidyt tapaamispäätökset merkitsevät käytännössä usein lapsen tapaamisoikeuden rajoittamista. Peräti kolmasosassa kaikista tapauskohtaisesti räätälöidyistä tapaamispäätöksistä lapsen ja vanhemman tapaamiset oli määrätty tapahtuviksi vain päivä tapaamisina. Näissä tapauksissa oli tavallisinta, että lapsi tapasi vanhempansa joka toinen viikonloppu lauantaina tai sunnuntaina klo 11–19. Yleensä tapaamiset oli järjestetty siten, että lapsi vietti päivän vanhemman luona tai tapaamisten järjestelyistä huolehti lapsen sukulaiset, kuten esimerkiksi lapsen isovanhemmat. Lapsen ja vanhemman päivä tapaamisia saatettiin järjestää myös siten, että tapaaminen järjestettiin niin sanotun tapaamispaikka palvelun kautta.²⁸

Päivätapaamisiin rajoittuvien tapaamispäätösten osalta tarkasteltiin lähemmin myös tuomioistuimen päätöksen perusteluja. Valtaosassa tapauksia lapsen tapaamisoikeutta oli rajoitettu sillä perusteella, että tapaajavanhem-

²⁷ Tässä tarkastelussa eivät ole mukana tuomioistuimen päätökset valvotuista tapaamisista. Tarkastelun kohteena ovat ne tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamispäätökset, joissa lapsen tapaamisoikeutta oli rajoitettu tai supistettu. Tuomioistuimen päätöksiä valvotuista tapaamisista on tarkasteltu aiemmassa lasten huoltoriitoja koskevassa tutkimuksessa (Valkama & Litmala 2006).

²⁸ Tapaamispaikkoja tarjoavat Suomessa muun muassa Ensi- ja turvakotien liitto ry:n jäsenyhdistykset.

malla oli päihdeongelmia. Yön yli toteutettavia tapaamisia ei järjestetty myöskään niissä tapauksissa, joissa vanhemmalla oli vakavia mielenterveysongelmia. Päätös päivätapaamisista oli annettu myös tapauksissa, joissa tapaajavanhemmalla ei ollut vakituista asuntoa lapsen tapaamiseen.

Hieman yllättäen kaikkiaan noin puolet päivätapaamisiin rajoittuvista tapaamispäätöksistä oli sellaisia, joissa vanhemmat olivat päätyneet yhdessä sovintoratkaisuun. Tuomioistuimen päätöksen perusteluina oli tällöin se, että vanhemmat olivat sopineet asian eikä ollut aiheutta olettaa päätöksen olevan lapsen edun vastainen. Myös näissä tapauksissa päivätapaamisiin oli päädytty useimmiten tapaajavanhemman päihde- tai mielenterveysongelmien takia. Joissakin tapauksissa lapsen äiti vastusti yön yli tapahtuvia tapaamisia sillä perusteella, ettei luottanut isän kykyyn hoitaa pientä lasta.

Kaikista räätälöidyistä tapaamispäätöksistä joka viidennessä (18 %) lapsen tapaamisoikeus oli määritelty tuomioistuimen päätöksessä asteittain laajentuvaksi. Näissä tapauksissa lapsi tapasi vanhempansa aluksi vain päiväsaikaan ja tietyn ajan jälkeen tapaamisia järjestettiin myös yön yli jatkuviksi. Toisin sanoen kun lyhyemmät tapaamiset saatiin onnistumaan, siirryttiin pidempiin tapaamisiin. Tapaamisten asteittaisissa laajentamisissa oli useimmiten kyse siitä, että lapsen ja vanhemman tapaamiset olivat olleet pidemmän aikaa keskeytyneenä. Vähitellen pidentyvien tapaamisjaksojen avulla pyrittiin luomaan vanhemman ja lapsen välille normaali vuorovaikutus ja sittemmin säännölliset tapaamiset.

Tutkimusaineistoon sisältyi myös tapauksia, joissa lapsen tapaamisoikeus oli vahvistettu siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempansa vain joka kolmas viikonloppu. Tämä oli yleisin käytäntö silloin, jos vanhempi ja lapsi asuivat eri paikkakunnilla ja pitkän välimatkan päässä toisistaan.²⁹

Tutkimusaineistoon ei sisällynyt yhtään tapausta, jossa tuomioistuin olisi päättänyt lapsen tapaamisoikeuden poistamiseen kokonaan, vaikka eräässä sosiaalitoimen lausunnossa tätäkin vaihtoehtoa suositeltiin. Periaatteessa lapsen oikeus tavata vanhempansa voidaan poistaa esimerkiksi silloin, jos on vaarana että vanhempi satuttaa lasta tai on muutoin vaarana lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Mikäli lapseen kohdistuva uhka voidaan poistaa tapaamisen järjestämisellä valvottuina, tulisi tämän olla ensisijainen vaihtoehto.³⁰

Kuten edellä tuli esille, kaikista tapauskohtaisesti räätälöidyistä tapaamispäätöksistä noin neljässä tapauksessa kymmenestä lapsen tapaamisoikeus oli määrätty tavanomaista laajemmaksi. Viidesosassa tapauksia lapsi

²⁹ Broberg & Hakovirta (2005) havaitsivat tutkimuksessaan, että lapsen ja etävanhemman tapaamisten tiheyteen vaikutti merkittävästi matkan pituus etävanhemman luo. Mitä pidempi välimatka lapsen ja vanhemman välillä oli, sitä harvemmin tapaamisia toteutettiin.

³⁰ Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7.

tapasi muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin sekä lisäksi tiettyinä arkipäivinä tai iltoina. Osassa tapauksia tapaamisoikeutta oli laajennettu pidentämällä viikonlopputapaamisia. Tapaaminen saattoi kestää esimerkiksi torstai-illasta maanantaiaamuun.

Lapsen tapaamisoikeus oli vahvistettu tavanomaista laajemmaksi myös niissä tapauksissa, joissa lapsi vietti pidemmän yhtäjaksoisen ajan muualla asuvan vanhemman luona. Tapaamisjakson pituus oli yleensä 7–14 päivää kuukaudessa. Näissä tapauksissa lapsen tapaamisoikeus oli vahvistettu niin laajaksi, että lapsi asui käytännössä vuoroviikoin kummankin vanhempansa luona.³¹

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi myös siltä, että yhä useammin tapaamispäätös laaditaan hyvin yksityiskohtaisesti ja tarkasti.³² Päätökseen kirjataan tavallisesti tarkat kellonajat tapaamisten alkamisesta ja päättymisestä, lapsen vaihtotilanteiden järjestämisestä sekä tapaamisista aiheutuvien kustannusten jakamisesta. Päätöksessä saatetaan määrätä myös siitä, miten toimitaan jos lapsi sairastuu tai tapaaminen peruuntuu muusta syystä. Tutkimusaineistoon sisältyi myös tapauksia, joissa tapaamisten ehdoksi oli kirjattu etävanhemman päiheettömyys tapaamisten aikana. Jos vanhempien keskusteluyhteys oli hyvin huono, oli tavallista että tapaamispäätökseen oli kirjattu myös vanhempien yhteydenpidonmuoto, kuten esimerkiksi määräykset sähköpostien ja tekstiviestien lähettämisestä.

Tuomioistuimien voi määrätä tapaamisen ja luonapidon ehdoista siis monin eri tavoin. Edelleenkin hyvin yleinen käytäntö on, että lapsi tapaa muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu ja tiettyinä lomakausina. Toisaalta näyttäisi siltä, että ainakin tuomioistuimissa tapaamiskäytännöt ovat muuttuneet aiempaa joustavimmiksi ja ne räätälöidään usein yksilöllisesti sen mukaan, mikä parhaiten vastaa lapsen etua.³³ Valtaosa lapsen ta-

³¹ Tuomioistuimen päätökset lapsen vuoroasumisesta ovat kaikkiaan harvinaisia. Aiempien tutkimushavaintojen perusteella vain 2 prosenttia tuomioistuimen ratkaisuista on päätöksiä lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona (Valkama & Litmala 2006). Vuorotteluasumisen yleisyydestä sosiaalitoimen vahvistamisessa sopimuksissa ei ole saatavilla tilastotietoja, mutta on arvioitu että näiden sopimusten osuus olisi noin 5–6 prosenttia. Tuoreen väitöstutkimuksen mukaan lapset kuitenkin pitävät vuorotteluasumista hyvänä järjestelynä. Tutkimukseen haastatellut lapset pitivät erityisen tärkeänä sitä, että heillä säilyi eron jälkeen suhde kumpaankin vanhempaan (Linnavuori 2007). Ks. myös Panttila 2005.

³² Gottbergin (2007) mukaan tuomioistuimen tapaamisratkaisuihin sisältyy nykyisin tarkasti määriteltäviä ehtoja; ennakoilmoitusvelvollisuuksia, lapsen noutamis- ja kuljettamisvelvoitteita ja erilaisia rajoitusmääräyksiä. Etenkin tapaamisten valvontavaatimukset ovat viime vuosina selvästi lisääntyneet. Gottbergin mukaan lapsen tapaamisoikeudesta, yhteydenpidosta sekä lapsen ajankäytöstä tehtävät sopimukset ehtoineen ja erityislausekkeineen alkavat jo jossain määrin muistuttaa varallisuus oikeudellisia sopimuksia, joiden valuuttana käytetään asiayhteydestä riippuen eri tavoin ”jyvitettyä” lapsen aikaa.

³³ Ks. myös Ottosen 2006.

paamisoikeutta koskevista sopimuksista vahvistetaan kuitenkin kuntien sosiaalitoimissa. Tutkimustulosten perusteella on vaikea arvioida sitä, missä määrin tuomioistuinten tapaamispäätökset poikkeavat sisällöllisesti niistä tapaamissopimuksista, joita vuosittain vahvistetaan sosiaalilautakunnissa. Sosiaalitoimessa laadittujen tapaamissopimusten sisällöstä kun ei ole toistaiseksi saatavilla valtakunnallisia tilastotietoja.

3 Monikulttuuriset huoltoriidat

Kansainvälistymisen myötä suomalaisten ja ulkomaalaisten kesken solmittujen liittojen lukumäärä on kasvanut voimakkaasti viime vuosien aikana. Vuoden 2006 lopussa Suomessa oli perhetilaston mukaan noin 23 000 avioparia, joissa toinen puolisoista oli ulkomaan kansalainen.³⁴ Näiden avioliittojen suhteellinen osuus on noin 2–3 prosenttia kaikista Suomen aviopareista.³⁵

Tilastojen valossa näyttäisi siltä, että suomalaiset miehet solmivat naisia useammin avioliittoja ulkomaalaisten kanssa. Suomalainen mies solmii avioliiton yleisimmin joko venäläisen, thaimaalaisen tai virolaisen naisen kanssa. Suomalaiset naiset ovat vastaavasti viime vuosina solmineet liittoja eniten yhdysvaltalaisien, turkkilaisten ja brittamiesten kanssa.

Vuoden 2006 lopussa Suomessa oli kaikkiaan 13 890 kahden kulttuurin avioparia, joilla oli lapsia. Lapsista valtaosa asui perheissä, joissa äiti oli Venäjän kansalainen ja isä suomalainen.

Perheen hajoamisia tapahtuu niin suomalaisissa kuin monikulttuurisissa perheissäkin. Suomalaisten miesten ja ulkomailla syntyneiden naisten välillä oli vuonna 2006 kaikkiaan 748 avioeroa. Vastaavasti suomalaisten naisten ja ulkomailla syntyneiden miesten avioeroja oli 474. Tilastojen valossa näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa liitoissa eronneisuus on kaikkiaan yleisempää kuin koko väestössä keskimäärin.³⁶

³⁴ Tässä jaksossa esitettävät tilastotiedot perustuvat Tilastokeskuksen väestötilastoihin 2006.

³⁵ Kansalaisuuksittain tarkasteltaessa monikulttuuristen avioliittojen määrä on pienempi, kuin jos tarkastelun kohteena on puolison syntymämaa. Tähän vaikuttaa se, että monet syntyperältään ulkomaalaiset ovat saaneet sittemmin Suomen kansalaisuuden. Vuonna 2006 Suomessa asui kaikkiaan yli 35 000 ulkomailla syntyneitä henkilöä, jotka olivat avioliitossa suomalaisen kanssa. Kun lukuihin lisätään vielä solmitut avioliitot suomalaisten ja syntyperältään ulkomaalaisten kesken, nousee monikulttuuristen liittojen määrä yli 50 000:een (Ulkomaalaiset ja siirtolaiset 2006).

³⁶ Kun syntymämaa oli molemmilla puolisoilla Suomi, oli vuonna 2006 eronneisuusluku 1,3 %. Vastaavasti tapauksissa, joissa toinen puolisoista oli syntynyt ulkomailla ja toinen Suomessa eronneisuusluku oli keskimäärin 3,5 % eli lähes kolminkertainen verrattuna Suomessa syntyneisiin pareihin (Tilastokeskus, väestötilastot 2006).

Parisuhteen purkautumiseen kansainvälisissä liitoissa saattaa liittyä myös erityisiä haasteita vanhempien erilaisista kulttuuritaustoista johtuen. Avioeron kautta saattavat konkretisoitua niin kulttuuriset kuin uskonnollisetkin normit. Vanhemmilla voi olla eri näkemykset esimerkiksi lapsen kansalaisuudesta, uskonnosta, kasvatuksesta, yhteydenpidosta molempien vanhempien sukuihin tai uskonnollisten juhlien vietosta.

Edellä mainitut seikat saattavat vaikuttaa siihen, kuinka hyvin tai huonosti vanhemmat pystyvät sopimaan lapsen asioista eron jälkeen. Joissakin kulttuureissa avioerot eivät ole lainkaan hyväksytyjä ja toisissa kulttuureissa saattaa olla täysin selvää, että lapset jäävät parisuhteen purkautuessa isän sukuun.³⁷ Toisaalta on myös mahdollista, että vanhemmilla on ollut eri näkemykset avioliiton tarkoituksesta ylipäätään. Kahden kulttuurin liitoissa eroproessiin liittyy siis moninaisia jännitteitä. Mikäli vanhemmat eivät pääse erossa yhteisymmärrykseen lasta koskevista asioista, asia joudutaan viemään tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Monikulttuurisilla huoltoriidoilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa tapauksia, joissa lapsen toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat ovat ulkomaalaistaustaisia.³⁸ Tutkimusaineiston huoltoriitatapauksista kaikki oli käsitelty Suomen rajojen sisäpuolella ja suomalaisissa tuomioistuimissa. Näin ollen tutkimusaineiston tapaukset eivät edusta niin sanottuja kansainvälisiä huoltoriitoja, joihin sovelletaan lapsen huoltoa koskevaa kansainvälistä normistoa.³⁹

³⁷ Esimerkiksi islaminuskoisissa maissa avioeroa ei pidetä suositeltavana, mutta se on lain mukaan sallittu. Nainen tarvitsee eroon yleensä miehensä suostumuksen. Oikeus voi määrätä avioeron myös ilman miehen suostumusta, jos mies ei pysty elättämään vaimoaan tai fyysisesti vahingoittaa tätä. Avioerotilanteessa lapset jäävät yleensä isän huoltoon, lukuun ottamatta aivan pieniä lapsia. Esimerkiksi Iranissa lain mukaan vain alle 7-vuotiaan lapsen huoltajuus kuuluu äidille (Pirhonen 2007).

³⁸ Ulkomaalaistaustaiseksi on tässä tutkimuksessa määritelty henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen tai on syntynyt ulkomailla.

³⁹ Suomen tuomioistuin voi tutkia lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian, jos lapsella asian tullessa vireille on Suomessa asuinpaikka. Lapsella, joka on asunut Suomessa keskeytyksettä vähintään vuoden ajan välittömästi ennen asian vireille tuloa, on katsottava olevan täällä asuinpaikka. Suomen tuomioistuin voi tutkia lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian, vaikka lapsella ei asian tullessa vireille ole asuinpaikkaa Suomessa, jos lapsi oleskelee Suomessa tai lapsella on kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen muu läheinen yhteys Suomeen. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ratkaistaessa ja sopimusta vahvistettaessa sovelletaan Suomen lakia. Asian käsittely suomalaisessa tuomioistuimissa voi kuitenkin estyä, jos ilmenee, että lapsi on tullut Suomeen kansainvälisen lapsikaappauksen seurauksena (361/1983). Ks. myös Kurki-Suonio 2000.

Käräjäoikeuksista kootun tutkimusaineiston perusteella tuomioistuimissa käsitellyistä huoltoriidoista 13 prosenttia on riitoja, joissa lapsen toinen tai molemmat vanhemmat ovat taustaltaan ulkomaalaisia. Lukumääräisesti maamme käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 250 monikulttuurista huoltoriitaa.

3.1 Vanhempien ulkomaalaistausta

Vanhempien ulkomaalaistaustaisuutta tarkasteltaessa havaittiin, että puolet (50 %) monikulttuurisista huoltoriitatapauksista oli sellaisia, joissa lapsen isä oli suomalainen ja äiti oli taustaltaan ulkomaalainen. Valtaosassa näitä tapauksia lapsen äiti oli alkuperältään Viron tai Venäjän kansalainen. Loppuosassa tapauksia lapsen äiti oli alkuperältään Brasilian, Filippiinien, Kiinan tai Kenian kansalainen.

Noin kolmasosa (35 %) monikulttuurisista huoltoriidoista oli tapauksia, joissa lapsen äiti oli suomalainen ja isä taustaltaan ulkomaalainen. Näissä tapauksissa yleisin yhdistelmä oli suomalainen äiti ja alkuperältään pohjoisafrikkalainen isä. Tavallisesti isä oli syntyperältään joko Marokon tai Algerian kansalainen.

Huoltoriidat, joissa lapsen molemmat vanhemmat olivat taustaltaan ulkomaalaisia, olivat aineistossa melko harvinaisia. Kaikista monikulttuurisista huoltoriidoista vain 15 prosentissa tapauksia lapsen molemmat vanhemmat olivat maahanmuuttajia. Näissä tapauksissa vanhemmat olivat syntyperältään useimmiten joko Venäjän, Somalian tai Turkin kansalaisia.

3.2 Lapset monikulttuurisissa huoltoriidoissa

Tässä tutkimuksessa havaittiin, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa oli tavallisinta, että vanhemmilla oli vain yksi yhteinen lapsi. Vain joka viidennessä tapauksessa vanhemmilla oli yhteisiä lapsia kaksi tai useampia. Lapsista valtaosa (76 %) oli syntynyt vanhempien avioliittoon.

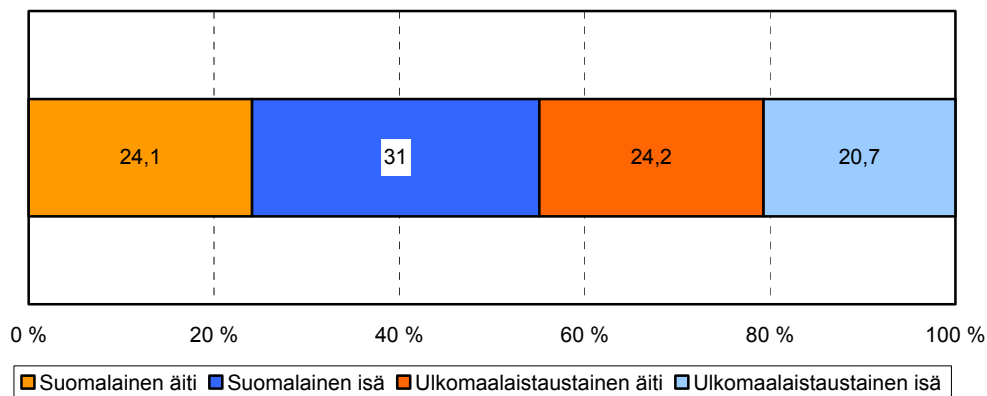
Huoltoriidan kohteina olevista lapsista vajaa puolet (47 %) oli oikeudenkäynnin aikana alle kouluikäisiä ja loppuosassa tapauksia lapsi oli tätä vanhempi. Ikäryhmään 0–2 vuotta kuului 18 prosenttia lapsista ja kolmasosa lapsista oli iältään 3–6-vuotias. Neljässä tapauksessa kymmenestä lapsi oli oikeudenkäynnin aikana 7–12 vuotta ja joka seitsemännessä tapauksessa (15 %) lapsi oli tätä vanhempi. Lasten sukupuolijakaumia tarkasteltaessa havaittiin, että lapsista 56 prosenttia oli tyttöjä ja 44 prosenttia oli poikia.

3.3 Hakijan asema ja vaatimukset

Huoltoriidan lähtötilannetta tarkasteltaessa havaittiin, että monikulttuurisista huoltoriidoista valtaosa (56 %) oli aiempien sopimusten tai päätösten muutosratkaisuja. Näissä tapauksissa vanhemmat olivat jo ennen tuomioistuinkäsittelyä sopineet lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, yleensä joko tuomioistuimen tekemällä päätöksellä tai sosiaalitoimessa vahvistetulla sopimuksella. Huoltoriitakierteet eli niin sanotut uusintariidat olivat niin ikään melko yleisiä monikulttuurisissa huoltoriidoissa. Peräti joka kolmannella perheellä oli taustalla aiempia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä. Pisimmillään saman lapsen huollosta oli riideltä eri oikeusasteissa peräti kahdeksan vuotta.

Aiempien huoltopäätösten perusteella kävi ilmi, että lapsista noin 70 prosenttia oli ennen oikeudenkäyntiä molempien vanhempien yhteishuollossa. Lapsista suurin osa asui ennen oikeudenkäyntiä äitinsä kanssa. Heistä hieman yli puolet asui perheissä, joissa äiti oli suomalainen ja loppuosassa tapauksia lapsen äiti oli taustaltaan ulkomaalainen. Joka viidennessä tapauksessa lapsi oli määrätty peruspäätöksessä asumaan suomalaisen isänsä luokse. Tutkimusaineistoon ei sisällynyt yhtään tapausta, jossa lapsen asuminen olisi määrätty ennen oikeudenkäyntiä ulkomaalaistaustaisen isän luokse.

Tässä tutkimuksessa huoltoriidan oli laittanut vireille lähes yhtä usein lapsen äiti kuin isäkin. Noin puolessa (55 %) kaikista monikulttuurisista huoltoriidoista oikeudenkäynnin oli laittanut vireille lapsen suomalainen vanhempi ja loppuosassa tapauksia hakija oli taustaltaan ulkomaalainen. Noin kolmasosa monikulttuurisista huoltoriidoista oli tapauksia, joissa hakijana oli lapsen suomalainen isä ja vastapuolena lapsen ulkomaalaistaustainen äiti (kuvio 9).

Kuvio 9 Hakijan asema ja ulkomaalaistausta

Asetelma oli päinvastainen noin neljäsosassa tapauksia, joissa hakijana oli lapsen ulkomaalaistaustainen äiti ja vastapuolena lapsen suomalainen isä. Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa oikeudenkäynnin laittaa vireille jokseenkin yhtä usein joko lapsen suomalainen vanhempi tai vanhempi, joka on taustaltaan ulkomaalainen.

Valtaosassa (82 %) huoltoriitatapauksia hakijan vaatimus koski lapsen huoltomuotoa. Näistä vaatimuksista suurimassa osassa hakija vaati lapsen yksinhuoltoa. Tuomioistuimen päätöstä lapsen yksinhuollosta vaati useimmiten lapsen kanssa asuva äiti. Yksinhuoltovaatimukset olivat suhteessa yleisimpiä tapauksissa, joissa lapsen isä oli suomalainen ja äiti oli syntyperältään ulkomaalainen.

Noin kuudessa tapauksessa kymmenestä (62 %) hakija oli esittänyt tuomioistuimelle lapsen asumista koskevan vaatimuksen. Näistä vaatimuksista valtaosa koski lapsen aiemman asumisratkaisun muuttamista. Tyypillisesti lapsen muualla asuva isä vaati lapsen asuinpaikan muuttamista isän luokse. Lapsen asumista luokseen vaativat jokseenkin yhtä usein suomalaiset ja ulkomaalaistaustaiset isät.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että riidat lapsen tapaamisoikeudesta eivät ole monikulttuurisissa liitoissa niin yleisiä, kuin mitä ne ovat huoltoriidoissa keskimäärin. Noin joka neljännessä huoltoriitatapauksessa hakijan vaatimus koski lapsen tapaamisoikeutta. Yleensä hakija vaati muutosta aiemmin vahvistettuun tapaamissopimukseen. Yleensä isät vaativat tapaamisten laajentamista ja äidit puolestaan tapaamisten rajoittamista.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa vanhempien riidanaihe liittyy useimmiten lapsen huoltomuotoon sekä asumiseen ja hieman harvemmin lapsen tapaamisoikeuteen. Tutkimusaineiston perusteella noin seitsemässä huoltoriidassa kymmenestä vanhempien ensisijainen riidanaihe liittyy siihen, tulisiko lapsi määrätä toisen vanhemman yksinhuoltoon vai molempien vanhempien yhteishuoltoon. Luonnollisesti riitaan lapsen huoltomuodosta kytkeytyi usein myös kysymys lapsen asumisesta.

3.4 Sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten yleisyys

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on ennen päätöksentekoa hankittava kaikki ratkaisun kannalta tarpeellinen tieto. Sosiaalitoimelta pyydettävä olosuhdeselvitys perheen tilan-

teesta on yksi keino, jolla asian ratkaisemiseen saadaan lisäinformaatiota.⁴⁰ Tuomioistuin voi esittää toimeksiantonsa selvityspyynnöstä yleisluontoisesti tai pyyntö voidaan kohdistaa vain niihin seikkoihin, joilla on asian ratkaisemisen kannalta merkitystä. Tuomioistuin voi jättää olosuhdeselvityksen myös pyytämättä, jos on ilmeistä, että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa on yleistä, että tuomioistuin pyytää jutussa sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen. Noin kuudessa tapauksessa kymmenestä (65 %) perheen tilanteesta oli laadittu oikeudenkäynnin aikana selvitys. Näistä vajaa puolessa toimeksianto oli esitetty yksilöidysti ja loppuosassa tapauksia selvitystä perheen tilanteesta oli pyydetty yleisesti. Tutkimusaineiston perusteella selvityksen laatiminen kesti monikulttuurisissa huoltoriidoissa keskimäärin 7 kuukautta. Selvitystyön kesto on siis näissä riidoissa hieman pidempi kuin mitä se on huoltoriidoissa keskimäärin eli puoli vuotta.

Sosiaalitoimen olosuhdeselvitys perheen tilanteesta oli pyydetty useammin tilanteissa, joissa perheellä oli asiakkuus lastensuojeluun. Kaikista monikulttuurisista perheistä lähes 40 prosenttia oli lastensuojelun asiakkaita. Valtaosassa tapauksia perhe oli ollut jo ennen oikeudenkäyntiä ja sen aikana lastensuojelun asiakas. Lastensuojelun asiakkuuden taustatekijänä korostuivat lapsen lähivanhemman mielenterveysongelmat tai päihteiden käyttö. Lastensuojelun tarvetta oli myös perheissä, joissa oli esiintynyt väkivaltaa joko vanhempien kesken tai lapsen ja vanhemman välillä.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa lastensuojelun toimet ovat huomattavasti yleisempiä kuin koko väestössä keskimäärin.⁴¹ Tuoreessa tutkimuksessa lastensuojelun uusista asiakkaista havaittiin, että lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanne oli hyvin moninainen. Tutkimuksen mukaan kaksi kolmesta lapsesta asui pääasiassa toisen biologisen vanhempansa luona, useimmiten äidin. Joka toisen lapsen perheessä asui kaksi aikuista. Lasten elämässä oli tapahtunut kaikkiaan paljon muutoksia; joka toisen lapsen perherakenne oli muuttunut. Lastensuojelun

⁴⁰ Selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, missä lapsella, lapsen vanhemmilla tai lapsen huoltajalla on asuinpaikka. Kun lapsen vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla, vastuu selvityksen laatimisesta on lähtökohtaisesti sillä sosiaalitoimella, jolle tuomioistuin on selvityspyynnön osoittanut. Joissakin tapauksissa on myös mahdollista, että sosiaalitoimet tekevät selvityksen yhteistyössä ja laativat siitä yhteisen asiakirjan.

⁴¹ Stakesin lastensuojelutilastoista käy ilmi, kuinka moni lapsi on ollut vuoden aikana lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteina. Vuonna 2006 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna kaikkiaan 15 628 lasta tai nuorta. Alle 18-vuotiaista lapsista oli 1,2 % sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli vuonna 2006 kaikkiaan 59 069 lasta tai nuorta. Stakes tilastotiedote 13/2007. Lastensuojelu 2006.

uusista asiakkaista noin kahdeksan prosenttia eli monikulttuurisissa perheissä.⁴²

3.5 Riidan lopputulos monikulttuurisissa huoltoriidoissa

Huoltoriita ratkesi noin kolmasosassa (35 %) tapauksia vanhempien sovintoon asiassa ja saman verran riidoista päättyi siten, että hakijan hakemus hyväksyttiin tuomioistuimessa. Noin neljännes hakemuksista hylättiin ja muutamassa prosentissa tapauksia asia jäi sillensä tai raukesi.

Tämän tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että sovintoratkaisujen prosentuaalinen osuus on monikulttuurisissa huoltoriidoissa pienempi kuin mitä se on huoltoriidoissa keskimäärin. Kun kaikista huoltoriidoista keskimäärin puolet päättyy vanhempien sovintoratkaisuun, on sovintoratkaisujen osuus monikulttuurisissa riidoissa noin kolmasosa.

Tuomioistuimen lopullisessa päätöksessä lapsen huolto oli uskottu yksin äidille lähes puolessa tapauksia (46 %). Päätös isän yksinhuollosta oli annettu vain parissa prosentissa tapauksia. Noin neljässä tapauksessa kymmenestä oli annettu päätös lapsen yhteishuollosta ja loppuosassa tapauksia päätöstä lapsen yhteishuollosta oli täsmennetty työnjakomääräyksin. Yhteishuoltopäätökset olivat yleisimpiä tapauksissa, joissa lapsen isä oli suomalainen ja äiti oli syntyperältään ulkomaalainen. Vastaavasti päätös lapsen yksinhuollosta oli tehty tavallisimmin tilanteissa, joissa lapsen äiti oli suomalainen ja isä taustaltaan ulkomaalainen.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että äitien osuus lapsen ainoana virallisena huoltajana on monikulttuurisissa huoltoriidoissa hieman yleisempää kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Lisäksi näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa riidoissa päädytään useammin yhteishuoltopäätöksen tarkentamiseen työnjakomääräyksin. Tutkimuksessa kävi ilmi, että tuomioistuin oli päättänyt tehtävien jaosta huoltajien kesken esimerkiksi silloin, kun kysymys oli lapsen matkustamisesta ulkomaille tai passin hankkimisesta lapselle. Päätäntävaltaa lasta koskevista asioista oli jaettu vanhempien kesken myös silloin, jos oli todennäköistä, että lapsen uskontokunta tai kielivalinnat saattaisivat muodostua tulevaisuudessa hankaliksi kysymyksiksi.

Lapsen asuminen oli määrätty tuomioistuimen päätöksessä useimmiten (76 %) äidin luokse. Joka neljännessä päätöksessä lapsen lähivanhemmaksi oli vahvistettu lapsen isä. Tutkimusaineistoon ei sisällynyt monikulttuuris-

⁴² Ks. Heino 2007.

ten riitojen osalta yhtään tapausta, jossa lapsi oli määrätty asumaan vuoroviikoin kummakin vanhemman luona (vuoroasuminen).

Kaikista asumisratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä lapsen lähivanhemmaksi oli määrätty lapsen ulkomaalaistaustainen äiti ja kolmasosassa tapauksia äiti oli suomalainen. Loppuosassa tapauksia lapsen asuminen oli määrätty suomalaisen isän luokse. Tutkimusaineistoon sisältyi vain yksi tapaus, jossa lapsen lähivanhemmaksi oli vahvistettu syntyperältään ulkomaalaistaustainen isä. Tässä tapauksessa myös lapsen huolto oli uskottu yksin isälle. Kyseisessä tapauksessa lapsen molemmat vanhemmat olivat syntyperältään ulkomaalaisia.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että tuomioistuimen päätökset valvotuista tapaamisista ovat monikulttuurisissa riidoissa yleisempiä kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Tässä tutkimuksessa joka viidennessä (21 %) päätöksessä lapsen ja vanhemman tapaamiset oli määrätty valvotuksi. Yli puolessa tapauksia tuomioistuin oli tehnyt päätöksen lapsen tapaamisoikeudesta tapauskohtaisesti räätälöiden ja joka neljännessä tapauksessa tapaamisoikeus oli vahvistettu ”joka toinen viikonloppu-mallin” mukaisesti.

Lapsen tapaamisoikeus oli määrätty päätöksessä valvotuksi useimmiten silloin, kun lapsen äiti oli suomalainen ja isä ulkomaalaistaustainen. Osassa näistä tapauksista lapsen isä asui ulkomailla ja tapasi lastaan hyvin epä-säännöllisesti. Ainoastaan parissa tapauksessa tapaamisoikeus oli määrätty valvotuksi sillä perusteella, että oli olemassa uhka lapsen kaappaamisesta ulkomaille. Ensimmäisessä tapauksessa lasta tapaava äiti oli taustaltaan Venäjän kansalainen ja toisessa tapauksessa lapsen isän kotimaa oli Algeria.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa asian käsittely käräjäoikeudessa vie pidemmän aikaa kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Tutkimusaineiston perusteella monikulttuurisissa huoltoriidoissa oikeusprosessin kokonaiskesto oli keskimäärin noin 10 kuukautta, hakemuksen saapumisesta käräjäoikeuteen tuomioistuimen lopulliseen päätökseen asiassa. Noin 70 prosentissa tapauksia asian käsittely tuomioistuimessa oli kestänyt vähintään 9 kuukautta.

IV LASTEN HUOLTORIIDAT HOVIOIKEUKSISSA – EMPIIRISIÄ HAVAINTOJA

Hovioikeuksissa käsiteltyjä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja on tässä tutkimuksessa selvitetty laajan oikeudenkäyntiaineiston avulla (n=257). Tutkimusaineisto käsittää lähes kaikki vuonna 2006 hovioikeuksissa loppuun käsitellyt lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat valitukset. Tutkimusaineistoa on kerätty kaikista Suomen hovioikeuksista.⁴³

Tutkimusaineisto sisältää tietoja muun muassa muutoksenhakijan asemasta, valituksen sisällöstä ja prosessin lopputuloksesta. Prosessin lopputuloksen kannalta tarkastellaan erityisesti sitä, kuinka usein hovioikeus oli päättänyt alioikeuden päätöksen muuttamiseen. Tutkimus kuvaa myös hovioikeusprosessin kulkua yleisesti ja oikeudenkäynnin kestoja. Tutkimus tuottaa myös yleistä taustatietoa muutoksenhakijoiden sukupuoli- ja ikäjakaumista, perhesuhteista ja sosioekonomisesta asemasta.

Tutkimuksen empiirinen osio koostuu kuudesta asiakokonaisuudesta. Ensimmäisessä osiossa selvitetään sitä, minkä tyyppisiin käräjäoikeuden ratkaisuihin valitukset useimmiten kohdistuvat. Tässä yhteydessä tarkastellaan uusintariitojen yleisyyttä tuomioistuimissa eli toisin sanoen sitä, onko valitus kohdistunut ratkaisuun, jossa lapsen huollosta on päätetty alioikeudessa ensimmäistä kertaa vai onko kyseessä ollut aiemman huoltoratkaisun muuttaminen.

Tutkimuksen toinen tavoite on kuvata muutoksen hakijan asemaa eli sitä, onko valittaja yleensä lapsen äiti vai isä. Lisäksi selvitetään valituksen sisältöä ja jutun riitaisuutta. Tutkimus antaa tietoa siis siitä, miltä osin käräjäoikeuden ratkaisuun on haettu muutosta (esim. muutosta huoltomuotoon, asumiseen, tapaamisoikeuteen vai elatukseen) ja mitä muutoksia valittaja on vaatinut käräjäoikeuden ratkaisuun tehtäväksi ja millä perusteilla.

Huoltoriitakierteiden eli kroonisten huoltoriitojen yleisyyttä hovioikeuksissa on selvitetty jakson kolmannessa osiossa. Tutkimuksessa saatiin tietoa siitä, oliko vanhemmilla aiempia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä taustalla.

⁴³ Tutkimusaineiston keruuta on kuvattu tarkemmin jaksossa 1.2.

Prosessin kulkua ja oikeudenkäynnin kestoa käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuden päätökseen on kuvattu empiirisen jakson neljännessä osiossa. Tässä yhteydessä tarkastelu kohdentuu lähinnä oikeudenkäynnin aikana mahdollisesti hankittujen sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten tarkasteluun ja hovioikeuskäsittelyn pituuteen.

Viides asiakokonaisuus käsittelee prosessin lopputulosta eli valitusten menestymistä hovioikeudessa. Tässä yhteydessä tutkitaan sitä, kuinka usein hovioikeus oli päättänyt käräjäoikeuden lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun muuttamiseen ja millä perusteilla muutos oli yleensä tehty. Tavoitteena on selvittää niin ikään huoltomuotojen ja lähivanhemmuuden jakautumista hovioikeuden ratkaisuihin.

Lopuksi kuvataan muutoksenhakijoiden taustatietoja. Tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva muutoksenhakijoiden ikä- ja sukupuolijakaumista, perhesuhteista ja sosioekonomisesta asemasta.

1 Käräjäoikeuden ratkaisu, johon on haettu muutosta

Tutkimusaineiston valossa valitukset näyttäisivät kohdistuvan tavallisimmin niihin käräjäoikeuden päätöksiin, joissa on jo kertaalleen muutettu jotakin aiempaa huolto- tai tapaamissopimusta. Noin kolmasosassa tapauksia valitus oli laadittu tapauksissa, joissa käräjäoikeus oli tehnyt päätöksen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ensimmäistä kertaa. Taulukossa 3 on kuvattu käräjäoikeuden päätösten jakautumista tutkimusaineistossa sen mukaan, onko asia käsitelty käräjäoikeudessa huollon- tai tapaamisoikeuden muutosasiana vai onko kyseessä ollut ensiratkaisu.

Taulukko 3 Käräjäoikeuden päätösten osuudet (%) tutkimusaineistossa asiatyypin mukaan

Asianimike	%	N
Lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta päättäminen	28	71
Lapsen huolto- tai tapaamisoikeuden päätöksen muuttaminen	58	149
Lapsen tapaamisoikeutta koskevan päätöksen muuttaminen	9	24
Avioeron lasta koskeva liitännäisvaatimus	5	13
Yhteensä	100	257

On jokseenkin odotettua, että valitukset painottuvat tapauksiin, joissa käräjäoikeuden ratkaisulla on muutettu jotakin aiempaa tuomioistuinpäätöstä tai vahvistettua sopimusta. Myös aiempien tutkimusten mukaan huoltoriidat käräjäoikeuksissa keskittyvät tavallisimmin aiempien sopimusten tai pää-

tösten muuttamiseen.⁴⁴ Käräjäoikeuksissa varsinaisasioina lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista ensi kertaa ratkaistavien asioiden osuus on ollut viime vuosina vajaa 40 prosenttia ja muutosratkaisujen osuus noin 60 prosenttia. Muutosratkaisuista suurimmassa osassa asia on koskenut lapsen huoltoa koskevan sopimuksen tai päätöksen muuttamista ja noin 20 prosentissa kysymyksessä on ollut tapaamisoikeussopimuksen muuttaminen.⁴⁵

Hovioikeusaineistoon sisältyi kaikkiaan 150 tapausta, joissa alioikeus oli antanut päätöksen lapsen huoltomuodosta. Noin kolmasosassa (34 %) tapauksia käräjäoikeus oli tehnyt päätöksen lapsen yhteishuollosta. Lisäksi noin 10 prosentissa tapauksia yhteishuoltopäätöstä oli tarkennettu työnjakomääräyksin. Äidin yksinhuollosta oli tehty päätös neljässä tapauksessa kymmenestä ja isän yksinhuollosta vastaavasti 15 prosentissa tapauksia.

Näyttäisi siltä, että huoltomuotojen jakaumat valitusasioissa poikkeavat hieman niistä huoltopäätöksistä mitä käräjäoikeuksissa vahvistetaan. Tutkimuksessa lasten huoltoriidoista käräjäoikeuksissa havaittiin, että kaikista riitatapauksista noin puolessa (48 %) tuomioistuin oli antanut päätöksen lapsen yhteishuollosta. Toisin sanoen yhteishuoltopäätösten osuus on niissä päätöksissä, joista on valitettu, pienempi ja yksinhuoltopäätösten osuus suurempi kuin tuomioistuinratkaisuissa yleensä. Valitukset näyttäisivät kohdistuvan siis herkemmin niihin käräjäoikeuden päätöksiin, joissa on tehty päätös jommankumman vanhemman (useimmiten äidin) yksinhuoltajuudesta.

Lapsen asumista koskevissa käräjäoikeuden päätöksissä noin kuudessa tapauksessa kymmenestä lapsen lähivanhemmaksi oli määrätty äiti ja 35 prosentissa lapsen isä. Lisäksi tutkimusaineistoon sisältyi muutamia sellaisia tapauksia, joissa oli tehty päätös lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona tai sisarusten asuminen oli jaettu siten, että osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona.

Noin 80 prosentissa valituksia käräjäoikeus oli antanut päätöksen myös lapsen tapaamisoikeudesta. Alioikeuden päätös lapsen tapaamisoikeudesta oli lähes yhtä usein joko vakiintuneen käytännön mukainen (joka toinen viikonloppu) tai tapauskohtaisesti räätälöity. Joka viidennessä päätöksessä tapaamiset oli määrätty valvotuiksi. Päätökset valvotuista tapaamisista näyttäisivät olevan päätöksissä, joista on valitettu hieman keskimääräistä yleisempiä. Käräjäoikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa päätös valvo-

⁴⁴ Uusintariitojen yleisyys tuli esille myös *Kirsti Kurki-Suonion* (1999) väitöstutkimuksessa, jossa on muun muassa selvitetty lapsen huollon määräytymistä suomalaisen hovioikeusaineiston valossa. Tutkimuksen hovioikeusaineistosta yli puolet (53 %) koostui pääasiassa tapauksista, joista voitiin havaita, että saman lapsen huollosta oli annettu ennen alioikeuskäsittelyä aiempi lainvoimainen tuomioistuinpäätös tai vahvistettu sopimus.

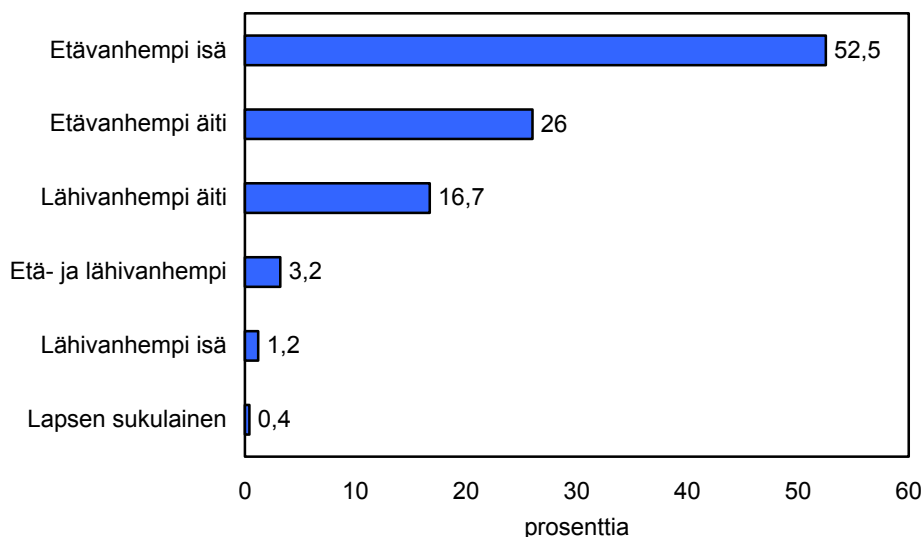
⁴⁵ Valkama & Litmala 2006.

tuista tapaamisista annetaan keskimäärin vain joka kahdeksannessa tapauksessa (12 %).

Kun muutoksenhaun kohteena olleita kärjäoikeuden päätöksiä tarkastellaan kokonaisuutena, näyttäisi siltä että muutoksenhaku kohdistuu todennäköisimmin niihin alioikeusratkaisuihin, joissa lapsen huolto on määrätty toiselle vanhemmalle yksin. Lisäksi näyttäisi siltä, että kynnyks hakea muutosta on ollut matalampi myös silloin, kun lapsen ja vanhemman tapaamiset on määrätty kärjäoikeuden päätöksellä valvotuiksi.

2 Muutoksenhakijan asema ja muutosvaatimukset

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että tyytymättömyyttä kärjäoikeuden päätökseen ilmaisevat useimmiten ne vanhemmat, jotka eivät asu lapsen kanssa. Noin kahdeksassa tapauksessa kymmenestä (78 %) muutoksenhakijana oli lapsen etävanhempi ja vajaa viidesosassa tapauksia lapsen lähivanhempi. Lisäksi tutkimusaineistossa oli joitakin tapauksia, joissa valituksen kärjäoikeuteen oli laatinut vanhempi, joka oli tavallaan sekä lapsen lähi- että etävanhempi. Näissä tapauksissa osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona. Aineistoon sisältyi vain yksi tapaus, jossa muutoksenhakijana oli lapsen sukulainen. Kuviossa 10 on kuvattu muutoksenhakijan asemaa sen mukaan, onko kyseessä lapsen lähi- vai etävanhempi.

Kuvio 10 Muutoksenhakijan asema suhteessa lapseen

Kaikista muutoksenhakijoista valituksen hovioikeuteen oli laatinut 55 prosentissa lapsen isä ja 45 prosentissa lapsen äiti. Isät, jotka olivat hakeneet muutosta kärjäoikeuden ratkaisuun, olivat useimmiten lasten etävanhempia. Tutkimusaineistoon sisältyi vain muutama tapaus, jossa muutosta kärjäoikeuden päätökseen oli hakenut lapsen kanssa asuva isä. Myös muutosta hakeneista äideistä valtaosa oli lasten etävanhempia.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että muutoksenhakijat lasten huoltoriidoissa ovat valtaosassa tapauksia niitä vanhempia, jotka eivät asu lapsen kanssa. Lisäksi näyttäisi siltä, että muutosprosessin laittaa vireille useammin lapsen isä kuin äiti.

Tutkimusaineiston valossa muutoksenhaun kohteena olivat yleisimmin lapsen asumista koskevat kärjäoikeuden ratkaisut. Noin 45 prosentissa kaikista valituksista muutosta haettiin lapsen asumisratkaisuun. Toisaalta melkein yhtä moni (40 %) oli tyytymätön alioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevaan ratkaisuun. Niin ikään noin 40 prosenttia muutoksenhakijoista oli tyytymättömiä kärjäoikeuden päätökseen lapsen tapaamisoikeudesta.

Lapsen asumista koskevista valituksista hieman yli puolessa (51 %) asumisratkaisua vaadittiin muutettavaksi siten, että lapsen asuminen määrättäisiin isän luokse ja loppuosassa tapauksia (49 %) äidin luokse.

Vaatimuksissa lapsen määräämisestä asumaan äidin luokse, muutoksenhakijana oli luonnollisesti valtaosassa tapauksia (90 %) lapsen muualla asuva äiti. Loppuosassa tapauksia muutoksenhakijoina olivat ne äidit, joiden lasten asuminen oli jaettu kärjäoikeuden päätöksellä siten, että osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona. Näissä tapauksissa äidit vaativat, että perheen kaikkien lasten tulisi asua äidin luona.

Vaatimuksia lapsen asumisesta isän luona esittivät niin ikään tavallisimmin lasten muualla asuvat isät. Lisäksi tutkimusaineistossa oli muutamia tapauksia, joissa isät vaativat kaikkien lasten asumista luokseen.

Neljässä tapauksessa kymmenestä kärjäoikeuden ratkaisua vaadittiin muutettavaksi lapsen huoltomuodon osalta. Huoltomuotoa koskevista vaatimuksista hieman yli puolessa vaatimus koski lapsen yhteishuoltoa ja loppuosassa tapauksia (44 %) muutoksenhakija vaati lapsen yksinhuoltoa. Lapsen yhteishuoltoa vaati tyypillisesti lapsen muualla asuva isä. Vastavasti lapsen huollon uskominen toiselle vanhemmalle yksin vaati valtaosassa tapauksia lapsen äiti.

Tyypillisesti yksinhuoltoa ei vaatinut kuitenkaan lapsen lähivanhempi, vaan yksinhuoltovaatimuksista peräti 80 prosentissa muutoksenhakijana oli joko lapsen muualla asuva äiti tai isä. Hieman yllättäen vajaa kolmasosa näistä etävanhemmista oli lapsista erillään asuvia äitejä. Lapsista 74 prosenttia asui siis äitinsä kanssa ja noin neljäsosassa tapauksia lapsen lähivanhempi oli isä. Tämä tutkimustulos poikkeaa hieman niistä tutkimusha-

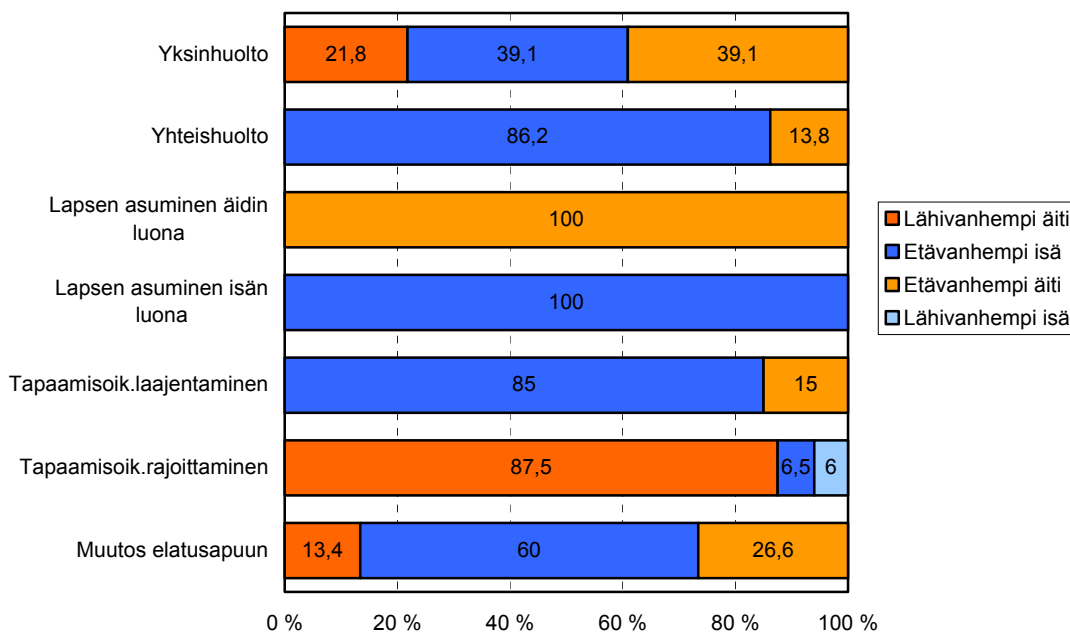
vainnoista, joihin päädyttiin väitöstutkimuksessa hovioikeudessa käsitellyistä huoltoriidoista. Kirsti Kurki-Suonion (1999) tutkimuksessa havaittiin, että riidoissa lapsen huoltomuodosta lapset asuivat äitiensä luona 84 prosentissa tapauksia. Toisin sanoen näyttäisi siltä, että lasten huoltomuotoa koskevissa riidoissa muualla asuvien äitien osuus on hieman kasvanut. Tämä johtunee kaiken kaikkiaan siitä, että tuomioistuinratkaisuisa isien osuus lapsen lähivanhempana on nykyisin aiempaa yleisempää.⁴⁶

Alioikeuden ratkaisua lapsen tapaamisoikeudesta vaadittiin muutettavaksi noin 40 prosentissa kaikista valituksista. Vaatimusten sisältöä tarkasteltaessa havaittiin, että suuressa osassa tapauksia tapaamisoikeutta vaadittiin muutettavaksi tapaamisaikojen- tai paikkojen suhteen. Vanhemmat olivat erimieltä esimerkiksi kesälomien pituuksista, viikonlopputapaamisten alkamisajankohdista, tapaamisista aiheutuvien matkakulujen jakamisesta tai siitä, kuka noutaa lapsen tai palauttaa lapsen tapaamisista. Vain kolmasosassa vaatimuksista tapaamisoikeutta vaadittiin laajemmaksi kuin mitä se oli käräjäoikeuden päätöksessä. Tapaamisoikeuden supistamista tai sen poistamista kokonaan vaadittiin joka kuudennessa valituksessa. Tutkimusaineistoon sisältyi vain seitsemän tapausta, joissa vaadittiin tapaamisten järjestämistä valvottuina.

Muutosta käräjäoikeuden ratkaisuun lapsen tapaamisoikeudesta haki tavallisesti lapsen muualla asuva isä. Yleensä isät vaativat tapaamisten laajentamista tai muuta muutosta tapaamisoikeuteen. Äitien muutoksenhaku kohdistui puolestaan useimmiten tapaamisten rajoittamiseen tai niiden poistamiseen kokonaan.

Kuviossa 11 on kuvattu kokoavasti muutoksenhakijoiden asemaa ja valituksissa esitettyjä muutosvaatimuksia.

⁴⁶ Valkama & Litmala 2006.

Kuvio 11 Muutoksenhakijan asema ja vaatimukset

Tyytymättömyys lapselle maksettavan elatusavun määrään oli hovioikeus-aineistossa yleistä. Kaikista valituksista elatusapua vaadittiin muutettavaksi noin 45 prosentissa tapauksia. Valtaosassa tapauksia elatusapua vaadittiin alennettavaksi tai sitä vaadittiin poistettavaksi kokonaan. Elatusapumäärän korottamista alioikeuden ratkaisua korkeammalle tasolle vaadittiin vain joka kymmenennessä elatusapua koskevassa valituksessa.

2.1 Muutoksenhaun syyt

Tässä jaksossa muutoksenhakijoiden valituskirjelmissä esittämiä perusteluja vaatimuksilleen on pyritty kuvaamaan lähinnä laadullisesti. Pyrkimyksenä on ollut luoda kokonaiskuva niistä muutoksenhaun perusteluista, joita hovioikeudessa käsitellyissä huoltoriidoissa yleisimmin esitetään.

Seuraavassa on kuvattu muutamia esimerkkejä tapauksista, joissa pääasiallinen riidanaihe oikeudessa on ollut *lapsen huoltomuoto*. Kootut esimerkit kuvaavat lyhyesti niitä perusteluja, joita isät olivat esittäneet äidin yksinhuollon purkamiseksi. Näissä tapauksissa lapsen isä oli siis vaatinut alioikeuden päätöstä äidin yksinhuollosta muutettavaksi molempien vanhempien yhteishuolloksi.

”Päätös äidin yksinhuollosta vaarantaa lapsen suhteen molempiin vanhempiin.”

”Isä ei tullut ymmärretyksi olosuhdeselvityksen laatimisen yhteydessä, koska tulkkia ei ollut paikalla.”

”Äiti on venäläinen ja on mahdollista että äiti vie lapset Venäjälle ilman isän suostumusta.”

”Yhteishuolto on pääsääntö lainsäädännössä. Lapsella tulee olla kaksi huoltajaa.”

”Lapsen äitiin kohdistunut pahoinpitelytapaus ei voi vaikuttaa yhteishuoltosopimuksen muuttamiseen.”

”Isä kuuluu eri kulttuuriin ja haluaa, että lasta koskevassa päätöksenteossa tämä huomioidaan (uskonto, koulutus).”

”Isä on ollut lapsen tosiasiallinen huoltaja pidemmän aikaa.”

”Äiti yrittää vieraannuttaa lapset isästään (PAS).”

”Äiti ei anna lasten tavata isäänsä ja luo negatiivista mielikuvaa isästä. Isä kykenee paremmin turvaamaan lasten yhteydenpidon äitiin.”

”Vanhempien erimielisyys ei riitä perusteeksi äidin yksinhuollolle.”

”Päätös oli virheellinen, koska asiassa ei pyydetty sosiaalitoimen olosuhdeselvitystä.”

”Poika on ilmoittanut haluavansa asua isän luona.”

”Isä kykenee huoltamaan ja hoitamaan lasta. Käräjäoikeuden päätös loukkaa isän oikeuksia.”

”Oikeudenkäynti oli puolueellinen ja päätös lapsen edun vastainen.”

”Äiti riitauttaa tahallaan asioita saadakseen lapsen yksinhuollon. Sosiaalitoimen lausunnossa suositeltiin yhteishuoltoa.”

Kuten yllä olevista esimerkeistä käy ilmi, isien muutosvaatimusten taustalla oli joissakin tapauksissa joko pelko siitä, että äiti ei anna yksinhuoltopäätöksen jälkeen isän tavata lasta tai muuttaa lapsen kanssa ulkomaille. Toisinaan valituksen perusteet liittyivät myös itse prosessiin. Osa koki, että sosiaalitoimen olosuhdeselvitys oli ollut äidin hyväksi puolueellinen, tuomioistuimien ei ollut noudattanut sosiaalitoimen ehdotusta tai olosuhdeselvitys oli jätetty kokonaan pyytämättä. Lapsen yhteishuoltoa perusteltiin yleensä lap-

sen edulla ja oikeudella molempiin vanhempiin.⁴⁷ Yhteishuoltoa pidettiin myös ”lain pääsääntönä”. Osa muutoksenhakijoista vetosi valituksessaan lapsen omaan mielipiteeseen, joka oli jätetty käräjäoikeuskäsittelyssä huomioimatta.

Yhteishuollon purkamista ja yksinhuoltoa vaatineiden äitien osalta perustelut näyttäisivät kohdentuvan pääasiassa kysymykseen äidin ja lapsen turvallisuudesta, isän osallistumisesta lapsen elämään ja vanhempien kyvystä yhteistoimintaan lasta koskevissa asioissa. Seuraavaan on koottu lainauksia niistä perusteluista, joita äidit olivat yksinhuoltovaatimuksiensa tueksi hovioikeudessa esittäneet.

”Vanhemmat eivät kykene yhteistoimintaan. Isä on äkkipikainen ja aggressiivinen.”

”Lapset pelkäävät isäänsä ja reagoivat voimakkaasti tapaamisten jälkeen. Vanhemmilla ei ole puhevälejä.”

”Lapsi ei ole tavannut isäänsä neljään vuoteen.”

”Äiti on yksin huoltanut ja kasvattanut lapsen.”

”Isä ei osallistu millään tavoin lapsen elämään, äidin yksinhuolto on lapsen edun mukainen.”

”Isä antaa lapsille väärän mallin perhesuhteista, koska on ”muuntautunut” naiseksi. Lapsilla on siis kaksi äitiä.”

”Äiti ei pääse matkustamaan lapsensa kanssa kotimaahansa ilman isän suostumusta.”

”Vanhempien välit ovat riitaiset, yhteishuolto ei ole mahdollinen.”

”Yhteishuolto ei toimi. Vanhemmat ovat täysin erimielisiä uskonnollisista asioista.”

”Isä on tehnyt aiheettomia lastensuojeluilmoituksia ja häiritsee toiminnallaan äidin ja lasten elämää.”

Äitien yksinhuoltovaatimukset perustuivat usein vanhempien kyvyttömyyteen toimia yhdessä lasta koskevissa asioissa. Osa äideistä koki, että isä puuttui liikaa lasta koskevaan päätöksentekoon, mikä puolestaan vaikeutti arki-elämää. Niin sanotuissa monikulttuurisissa huoltoriidoissa, joissa esimerkiksi lapsen isä oli ulkomaalaistaustainen, yksinhuoltovaatimusta perusteltiin vanhempien erilaisella elämäntilanteella. Näissä tapauksissa

⁴⁷ Ks. myös Kurki-Suonio 1999.

esimerkiksi kysymykset lapsen uskontokunnasta, ruokailutavoista tai suhteesta ulkomailla asuviin sukulaisiin tulivat esille.

Lapsen yksinhuoltoa vaadittiin myös niissä tapauksissa, joissa lapsi ei ollut tavannut isäänsä pitkään aikaan. Äitien mukaan yksinhuolto olisi oikeutettua siitä syystä, että äiti oli kasvattanut ja hoitanut lapsen lähes yksin tähänkin saakka. Erityisesti tilanteissa, joissa äiti oli solminut uuden parisuhteen, yhteishuolto lapsen biologisen isän kanssa saatettiin kokea rasitteena.

Kun ensisijaisena riidanaiheena oli *lapsen asuminen*, valitusten perustelut painottuivat siihen, kumpi vanhemmista kykenee turvaamaan lapselle hyvän hoidon ja kasvatuksen. Perusteluissa tuotiin usein esille toisen vanhemman paremmuus lähivanhempana suhteessa toiseen vanhempaan. Yleistä oli myös vetoaminen lapsen omaan mielipiteeseen. Osa muutoksenhakijoista koki, että lapsen mielipidettä asumisratkaisusta ei oltu huomioitu käräjäoikeuden päätöksessä. Perustelut asumisratkaisun muuttamiselle olivat kaikkiaan paljon moninaisempia ja yksityiskohtaisempia kuin mitä ne olivat esimerkiksi riidoissa lapsen huoltomuodosta. Seuraavassa on esitetty sitaatteja niistä perusteluista, joita äidit olivat esittäneet vaatimuksilleen lapsen asumisen muuttamisesta isän luota äidin luokse.

”Käräjäoikeuden päätös on perustunut virheellisiin tulkintoihin äidin alkoholin käytöstä.”

”Isä ei pysty huolehtimaan lapsista. Sosiaalitoimi suositteli lasten asumista äidin luona.”

”Äidin olosuhteet ovat vakiintuneet, eikä hän ole ollut väkivaltainen.”

”Äidin olosuhteet ovat vakiintuneet päätöksen jälkeen ja lapset haluavat asua äidin luona.”

”Äiti on rekisteröinyt parisuhteensa naisen kanssa. Tämä on vaikuttanut käräjäoikeuden päätökseen lasten asumisesta isän luona.”

”Äiti pystyy tarjoamaan paremmat olosuhteet lapselle kuin isä. Äiti on kotona hoitovapaalla, eikä lapsi ole ollut pidempää aikoja erossa äidistään.”

”Lapset asuvat tosiasiallisesti vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Lasten osoitteen tulisi olla äidin luona, jotta äiti saisi sosiaali-etuudet.”

”Isällä on alkoholiongelma. Hän ei kykene huolehtimaan lapsen sairaudenhoidosta. Isä on yli 70 vuotta ja asuu syrjäisellä seudulla.”

”Huomioon ottaen lapsen ikä (3 vuotta) on luontevampaa, että lapsi asuu äidin luona.”

”Lapsen omaa tahtoa ei voida esittää ratkaisun perustaksi, koska lapsi on vasta 8-vuotias. Arjen rutiinit toteutuvat paremmin lapsen asuessa äidin luona.”

”Käräjäoikeus on ratkaissut asian vastoin sosiaalitoimen lausuntoa. Pienten lasten tulee asua äidin luona.”

”Käräjäoikeuden päätös on perusteeton, koska lasten olosuhteet eivät ole muuttuneet. Äidillä ei ole mielenterveysongelmia.”

”Lasten tapaamisoikeus ei toteudu lasten asuessa isän luona.”

”Isä ei ole kelpollinen erityislapsen huoltajaksi. Lapsen kehitys on taantunut hänen asuessaan isän luona.”

”Isän väkivaltaisuus äitiä kohtaan on jätetty huomioimatta käräjäoikeudessa asiaa ratkaistaessa.”

”Äidillä on huoli siitä, että isä poistuu Suomesta lapset mukanaan.”

Kuten edellä kuvatuista esimerkeistä käy ilmi, äidit esittivät muutoksenhaun perusteluiksi hyvin moninaisia seikkoja. Osa äideistä koki, että heidän kyvykkyyttään toimia lapsen lähivanhempana olivat alentaneet esimerkiksi väitteet äidin liiallisesta alkoholinkäytöstä, väkivallasta tai mielenterveysongelmista. Tyypillisesti äidit kielsivät edellä mainittujen ongelmien olemassa olon ja kokivat, että käräjäoikeus on arvioinut oikeudessa esitetyn näytön väärin. Joissakin tapauksissa äidit tosin myönsivät käyttäneensä aiemmin runsaasti alkoholia, mutta sittemmin olosuhteet olivat heidän mukaan muuttuneet parempaan suuntaan.

Äidit olivat usein sitä mieltä, että erityisesti pienten lasten tulisi asua äidin luona. Monet äidit epäilivät isän kykyä huolehtia pienen lapsen tarpeista. Lisäksi äidit kokivat, että heillä oli isää läheisempi suhde lapseen. Mitä pienemmästä lapsesta oli kyse, sitä enemmän äidit vetosivat lapsen ikään ja äidin tarpeeseen.

Myös lapsen mielipide tuotiin esille monessa valituksessa. Osa äideistä oli sitä mieltä, että käräjäoikeus oli tehnyt päätöksen lapsen asumisesta isän luona vastoin lapsen omaa tahtoa. Toisaalta osa koki, että lapsen omalle mielipiteelle oli annettu päätöksessä liikaa painoarvoa. Hieman yllättäen myös taloudelliset perustelut lapsen asumisratkaisun muuttamiselle olivat melko yleisiä. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa lapsi asui vuoroviikoin molempien vanhempien luona, äidit vaativat lapsen virallisen asuinpaikan

vahvistamista äidin luokse. Näin ollen mahdollinen asumistuki ja lapsilisät maksettaisiin isän sijasta lasten äidille.

Isien muutosvaatimukset lapsen asumisratkaisun suhteen perustuivat usein väitteeseen äidin soveltumattomuudesta lapsen lähivanhemmaksi. Monessa valituksessa tuotiin esille huoli lasten hyvinvoinnista äidin alkoholinkäytön, väkivaltaisuuden tai mielenterveysongelmien takia. Äidin vaikiintumaton elämäntapa ja vaihtuvat ihmissuhteet koettiin joissakin tapauksissa riskiksi lapsen kehitykselle.

Jos vanhempien parisuhde oli päättynyt hiljattain, isät perustelivat lasten asumista luonaan sillä, että lapset saisivat jatkaa asumistaan perheen vanhassa kodissa. Lasten asumisen muuttamista isän luokse perusteltiin myös taloudellisilla seikoilla. Isä kykenisi turvaamaan lapsille aineellisesti paremman tulevaisuuden. Seuraavassa on esitetty joitakin lainauksia niistä perusteluista, joissa isät vaativat lapsen asumisen muuttamista äidin luota isän luokse.

”Vanhempien erimielisyydet ovat johtuneet äidin väkivaltaisuudesta ja alkoholinkäytöstä. Isä on hakeutunut lasten kanssa turvakotiin. Isä on sopiva lasten lähihuoltajaksi.”

”Äiti kurittaa lasta ruumiillisesti. Lapsi on ilmaissut tahtonsa asua isän luona.”

”Lapsi voi pahoin äitinsä luona. Äidin aviopuoliso on tuomittu lapsen pahoinpitelystä sakkorangaistukseen.”

”Äidin elämäntapa vaarantaa lapsen kehityksen ja turvallisuuden (alkoholin käyttö, rattijuopumus).”

”Äidillä on puutteita vanhemmuudessa ja asiakkuus lastensuojeluun.”

”Lasten äidillä on mielenterveysongelmia. Isä on huolissaan lapsista.”

”Äiti muuttaa jatkuvasti miesten perässä paikkakunnalta toiselle. Äidin elämä on epävakaa ja hän ei huolehdi lasten perustarpeista.”

”Molemmat vanhemmat ovat hoitaneet lapsia yhtä paljon. Mikäli lapset asuisivat isän luona, saisivat he jatkaa asumistaan lapsuuden kodissaan.”

”Isällä on taloudellisesti paremmat mahdollisuudet huolehtia lapsesta.”

”Äiti ei kykene laittamaan lapsille rajoja. Vanhempi lapsi käyttää huumeita.”

”Lapsia ei tule erottaa toisistaan, vaan kaikkien lasten tulee asua isän luona.”

”Äiti on vaikeuttanut isän ja lapsen tapaamisia ja pyrkii erottamaan heidät toisistaan.”

”Isä kykenee huolehtimaan paremmin lapsen terveydenhoidosta ja koulunkäynnistä. Käräjäoikeuden päätöksessä ei ole otettu huomioon sosiaalitoimen isän lähivanhemmuutta puoltavaa lausuntoa.”

”15-vuotias lapsi on toistuvasti ilmaissut halunsa asua isän luona. Tosiasiallisesti lapsi on asunut jo monta vuotta isänsä luona.”

Lapsen omaan mielipiteeseen vetoaminen oli yleistä myös isien lapsen asumisratkaisua koskevissa valituksissa. Osa isistä koki, että lapsen mielihoidetta ei ollut selvitetty lainkaan tai se oli jätetty käräjäoikeuden lopullisessa päätöksessä huomioimatta kokonaan. Niin ikään osa isistä oli sitä mieltä, että tuomioistuin oli jättänyt huomioimatta sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen isän lähivanhemmuutta puoltavan lausunnon.

Lapsen *tapaamisoikeutta* koskevissa valituksissa muutoksenhakijoiden perustelut tapaamisratkaisun muuttamiselle vaihtelivat luonnollisesti sen mukaan, mitä muutoksia muutoksenhakija päätökseen vaati. Lasten kanssa asuvat äidit vaativat useimmiten tapaamisten rajoittamista, niiden järjestämistä valvottuina tai tapaamisten poistamista kokonaan. Tapaamisten järjestämistä valvottuina perusteltiin esimerkiksi sillä, että isä käytti liikaa alkoholia, kärsi mielenterveysongelmista tai oli ollut aiemmin väkivaltainen äitiä ja lasta kohtaan.

Lisäksi monet äidit vetosivat siihen, etteivät lapset halunneet tavata isäänsä tai pelkäsivät tätä. Osa äideistä perusteli tapaamisten rajoittamista sillä, ettei lapsi enää tuntenut isäänsä, koska edellisestä tapaamisesta oli saattanut kulua jo useampia vuosia. Tutkimusaineistoon sisältyi lisäksi muutamia tapauksia, joissa lapsen isä suoritti vankilassa vankeusrangaistusta. Näissä tapauksissa äidit vaativat tapaamisoikeuden poistamista kokonaan, koska vankilaympäristö nähtiin sopimattomaksi tapaamispaikaksi lapselle.

Kuten edellä tuli esille äidit vaativat useimmiten tapaamisoikeuden rajoittamista ja isät tapaamisoikeuden laajentamista tai tapaamisten järjestämistä ilman valvontaa. Ei-valvottuja tapaamisia perusteltiin sillä, että tapaamiset olivat sujuneet hyvin valvottuina, eikä valvonta olisi enää jatkossa tarpeen. Joissakin tapauksissa ei-valvotuille tapaamisille esitettiin perus-

teeksi se, ettei isä ollut kohdistanut väkivaltaa itse lapseen. Myös luopuminen päihteidenkäytöstä nähtiin usein perusteeksi sille, ettei tapaamisissa tarvittaisi valvontaa.

Osa isistä oli sitä mieltä, ettei tavanomainen tapaamisoikeus (joka toinen viikonloppu) ollut riittävä turvaamaan isän ja lapsen suhteen säilymistä. Näissä tapauksissa isät vaativat esimerkiksi tapaamisia myös arki-iltoina ja pidempiä kesälomajaksoja. Toisinaan peruste laajemmille tapaamisille oli lapsen oma toivomus tiheämmistä tapaamisista.

Hieman yllättäen merkittävässä osassa valituksia vanhemmat eivät kuitenkaan olleet erimieltä tapaamisten laajuudesta, vaan riidanaihe liittyi itse tapaamisjärjestelyihin. Hovioikeuden käsittelyyn oli edennyt esimerkiksi tapaus, jossa riidanalaista oli ainoastaan se, pitäisikö lapsen viikonlopputapaamisen alkaa perjantaina klo 16.00 vai klo 18.00.

Kaiken kaikkiaan – oli sitten kysymys lapsen huoltomuodosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta – valitusten perustelut näyttäisivät muotoutuvan tiettyjen teemojen ympärille. Karkeasti voidaan arvioida, että huoltoriidoissa tyytymättömyys alioikeuden ratkaisuun kohdistuu pääasiassa seuraaviin seikkoihin: lapsen mielipiteen selvittäminen ja sen painoarvo alioikeuden ratkaisussa, lapsen edun ja vanhemmuuden arviointi (esimerkiksi alkoholi- tai mielenterveysongelmat, väkivaltaisuus), sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen hankkiminen ja sen painoarvo ratkaisussa, lapsen vakiintuneiden olosuhteiden säilyttäminen tai niiden muuttaminen, lapsen turvallisuus, vanhempien väliset pitkään jatkuneet ristiriidat (kasvatukselliset, uskonnolliset, parisuhteen päättymiseen liittyvät riidat). Lisäksi osa muutoksenhakijoista oli sitä mieltä, etteivät he olleet tulleet kuulluksi alioikeuden käsittelyssä.⁴⁸

2.2 Vastapuolen vastaus

Muutoksenhakijan valituksen johdosta hovioikeus pyytää jutun toiselta osapuolelta (vastapuolelta) asiassa kirjallisen vastauksen siihen, myöntääkö hän muutosvaatimukset vai vastustaako hän niitä. Lisäksi vastapuolen tulisi esittää käsityksensä muutoksenhakijan perusteluista ja seikat, joihin hän haluaa vastauksessaan nojautua.

Valituksen johdosta jutun toinen osapuoli voi kuitenkin päättää osaltaan valittaa käräjäoikeuden tuomioista, vaikka olisi alun perin ollut valmis jät-

⁴⁸ Myös tutkimuksessa muutoksenhakijoiden kokemuksista siviiliprosessista havaittiin, että muutoksenhakijat olivat yleisesti tyytymättömiä mahdollisuuksiinsa ilmaista näkemyksensä asiasta suoraan tuomioistuimelle. Vastaaajista vain kolmasosa (33 %) koki saaneensa tilaisuuden oman näkemyksensä esille tuomiseen (Kallioinen 2004).

tämään asian käräjäoikeuden ratkaisun varaan. Tämä *vastavalitus* on tehtävä kahdessa viikossa valittajan valitusajan päättymisestä. Vastavalitus raukeaa, jos valitus peruutetaan, raukeaa tai jätetään tutkimatta tai sitä ei oteta enempään tutkintaan. Vastavalitus ei kuitenkaan raukea, jos valitus peruutetaan vasta pääkäsitelyssä.

Tutkimusaineistoon sisältyi kaikkiaan 236 vastapuolen antamaa kirjallista vastausta. Näistä jokaisessa muutoksenhakijan vaatimuksia vastustettiin joko kokonaan tai osittain. Muutosvaatimuksia vastustettiin kokonaan yli 90 prosentissa tapauksia. Joka kymmenennessä vastauksessa vastapuoli oli valmis hyväksymään joitakin muutosvaatimuksia. Tyypillisesti tapauksissa, joissa isät vaativat äidin yksinhuollon purkamista molempien vanhempien yhteishuollosi, äidit vastustivat yhteishuoltovaatimusta, mutta olivat valmiita myöntämään isälle oikeuden saada viranomaisilta lasta koskevia tietoja.

Näyttäisi siltä, että valtaosassa tapauksia muutoksenhakijoiden vastapuolet olivat tyytyväisiä alioikeuden päätökseen. Kaikista vastauskirjelmistä vain 14 prosentissa myös jutun vastapuoli oli päättänyt valittaa osaltaan käräjäoikeuden tuomiosta. Näissä tapauksissa valitukset kohdistuivat pääasiassa määrättyyn elatusavun suuruuteen, tapaamisoikeutta koskeviin ehtoihin tai määräyksiin oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta.

Valtaosassa tapauksia vastapuoli oli esittänyt käsityksensä muutoksenhakijan vaatimusten perusteista. Toisinaan vastapuoli vetosi perusteluissaan asiantuntijalausuntoihin (lastenpsykiatrin lausunto, sosiaalitoimen olosuhdeselvitys). Useimmiten käräjäoikeuden päätöksen oikeellisuutta perusteltiin kuitenkin toteamalla yksinkertaisesti, että ”käräjäoikeuden päätös on lapsen edun mukainen”.

Viidesosassa tapauksia vastapuoli ei ollut esittänyt lainkaan perusteluja, vaan valitukseen oli reagoitu ainoastaan kiistämällä muutosvaatimukset perusteettomina tai vaatimalla valituksen hylkäämistä kokonaisuudessaan.

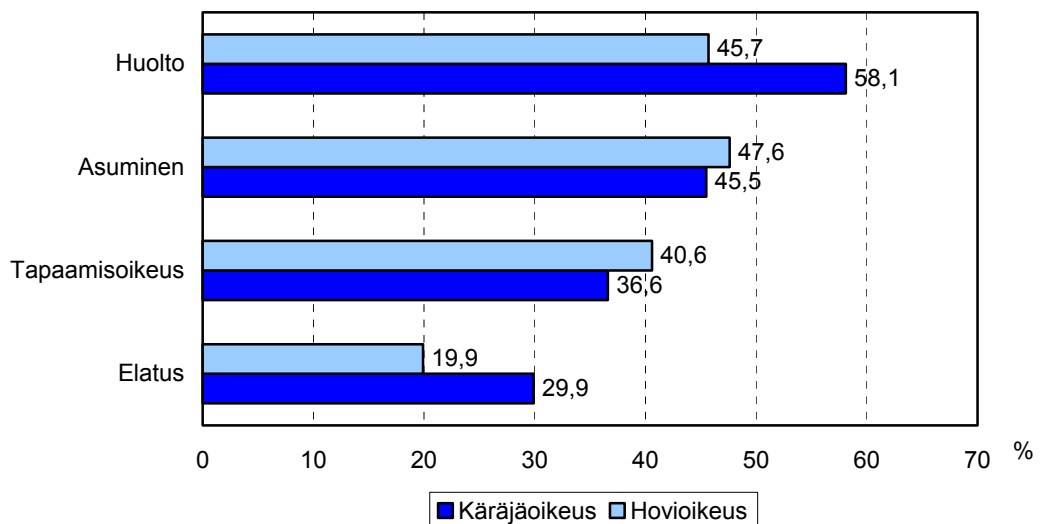
2.3 Jutun riittäisyys

Kuten aiemmassa jaksossa tuli jo esille, muutoksenhakijoiden *ensisijaiset* vaatimukset liittyivät lapsen huoltomuodon tai asumisen muuttamiseen. Tosiasiallisesti riidanaiheita saattaa olla useampia. Yhdessä jutussa voi olla riitaista periaatteessa lapsen huoltomuoto, asuminen, tapaamisoikeus, elatus ja oikeudenkäyntikulut. Toisaalta on mahdollista, että vanhemmat ovat erimieltä esimerkiksi vain siitä, tulisiko lapsen olla molempien vanhempien yhteishuollossa vai ainoastaan toisen vanhemman yksinhuollossa. Kombinaatioita on monia: tässä tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että yli puoles-

sa tapauksia (55 %) huoltoriita liittyi ainoastaan yhteen lasta koskevaan asiaan, joko lapsen huoltomuotoon, asumiseen, tapaamisoikeuteen tai elatukseen.

Kun vanhempien riidanaiheena oli vain yksi lapseen liittyvä asia, riita liittyi useimmiten lapsen asumiseen. Vanhemmilla oli siis eri näkemykset siitä, kumman luona lapsen tulisi asua, mutta yhteneväiset näkemykset lapsen huoltomuodosta ja tapaamisoikeudesta. Toiseksi yleisin yksittäinen riidanaihe koski lapsen tapaamisoikeutta. Näissä tapauksissa vanhemmat eivät päässeet yhteisymmärrykseen lapsen tapaamisoikeutta koskevista ehdoista, vaikkakin olivat yhtä mieltä lapsen huollosta ja asumisesta.

Muutoksenhaun kohteina oli useampi kuin yksi lasta koskeva asia vajaan puolessa (45 %) kaikista valituksista. Näistä yleisimmin riidanaiheena oli lapsen huoltomuoto ja asuminen. Tyypillisiä olivat myös tapaukset, joissa vanhemmat eivät päässeet yksimielisyyteen lapsen huoltomuodosta, eivätkä tapaamisoikeudesta. Kuviossa 12 on esitetty huoltoriidan aiheet käräjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa.⁴⁹

Kuvio 12 Huoltoriidan aihe käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa

Näyttäisi siltä, että hovioikeuden käsittelyyn etenevissä huoltoriidoissa riidanaiheita on kaikkiaan vähemmän kuin mitä niitä on alioikeuskäsittelyssä. Tutkimuksessa lasten huoltoriidoista käräjäoikeuksissa havaittiin, että vanhempien lasta koskevat erimielisyydet liittyivät yleensä useampaan kuin yhteen asiaan. Alioikeudessa käsitellyistä huoltoriidoista noin 40 prosentis-

⁴⁹ Prosenttilukujen summa ylittää 100, koska jutussa on saattanut olla riitaista useampi kuin yksi asia.

sa riidanaiheena oli vain yksi lasta koskeva asia ja loppuosassa tapauksia vanhemmat olivat erimieltä useasta eri asiasta.⁵⁰

Kun riidanaiheita vertaillaan eri oikeusasteiden kesken, näyttäisi siltä että kummassakin oikeusasteessa – niin käräjäoikeudessa kuin hovioikeudessa – lasten asumista koskevat riidat ovat jokseenkin yhtä yleisiä. Lapsen huoltomuodosta ja elatuksesta riidellään alioikeudessa kuitenkin hieman useammin kuin hovioikeudessa. Vastaavasti hovioikeudessa riidanaihe liittyy useammin lapsen tapaamisoikeuteen.

3 Huoltoriitakierteet hovioikeuksissa

Kiinnostava erityiskysymys on niin sanottujen huoltoriitakierteiden eli kroonisten huoltoriitojen määrä hovioikeuksissa. Huoltoriitakierteillä tarkoitetaan tapauksia, joissa saman lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Tutkimusaineiston valossa jatkuvat huolto-oikeudenkäynnit ovat hovioikeuksissa yleisempiä kuin käräjäoikeuksissa. Kun käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista neljäsosa (25 %) on huoltoriitakierteitä, on näiden tapausten osuus hovioikeuksissa peräti 34 prosenttia⁵¹. Lukumääräisesti maamme hovioikeuksissa käsitellään vuosittain noin 100 kroonista ja pitkittynyttä huoltoriitaa.

Hovioikeuksissa käsitellyistä huoltoriitakierteistä noin puolessa oikeudenkäyntejä oli taustalla kolme tai useampia. Toistuvia oikeudenkäyntejä oli erityisesti niiden vanhempien välillä, jotka eivät olleet päässeet yksimielisyyteen lapsen huoltomuodosta ja asuinpaikasta.

4 Prosessin kulku hovioikeudessa

Tässä jaksossa tarkastellaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan oikeusprosessin kestoa hovioikeudessa. Jakson tavoitteena on tuottaa tietoa myös huolto-oikeudenkäynnin kokonaiskestosta eli ajanjaksosta hakemuksen saapumisesta käräjäoikeuteen hovioikeuden lopulliseen ratkaisuun asiassa. Tutkimus antaa tietoa myös sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten yleisyydestä hovioikeuksissa.

⁵⁰ Valkama & Litmala 2006.

⁵¹ Kroonisiksi huoltoriidoiksi on luokiteltu ne tapaukset, joissa perheellä oli taustalla useita lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä. Toisin sanoen kroonisiksi huoltoriidoiksi ei ole luokiteltu niitä tapauksia, joissa riidan taustalla oli ainoastaan hovioikeusprosessia edeltänyt alioikeuskäsittely.

4.1 Valituksen käsittelyaika

Tässä jaksossa tarkastellaan asian ratkaisuun kulunutta aikaa hovioikeudessa. Käsittelyaika hovioikeudessa on laskettu valituksen saapumispäivästä hovioikeuteen asian ratkaisupäivään.

Hovioikeuden keskimääräinen käsittelyaika lapsen huoltoa ja tapaamis-oikeutta koskevissa valituksissa oli tässä tutkimuksessa 6,3 kuukautta.⁵² Nopeimmillaan valitus oli ratkaistu hovioikeudessa parissa viikossa ja pisimmillään valituksen käsittely oli kestänyt lähes kaksi vuotta.

Valitusten käsittelyaikoja voidaan tarkastella myös hovioikeuspiireittäin (taulukko 4). Tutkimusaineiston perusteella keskimääräinen valituksen käsittelyaika oli lyhin Kouvolan hovioikeudessa: keskimäärin neljä kuukautta. Valituksen käsittelyaika oli vastaavasti pisin Rovaniemen hovioikeudessa, jossa valitusten käsittelyaika oli keskimäärin kahdeksan kuukautta. Muissa hovioikeuksissa valitusten käsitteleminen oli kestänyt keskimäärin puoli vuotta.⁵³

Taulukko 4 Valituksen käsittelyaika (kk) hovioikeuksittain

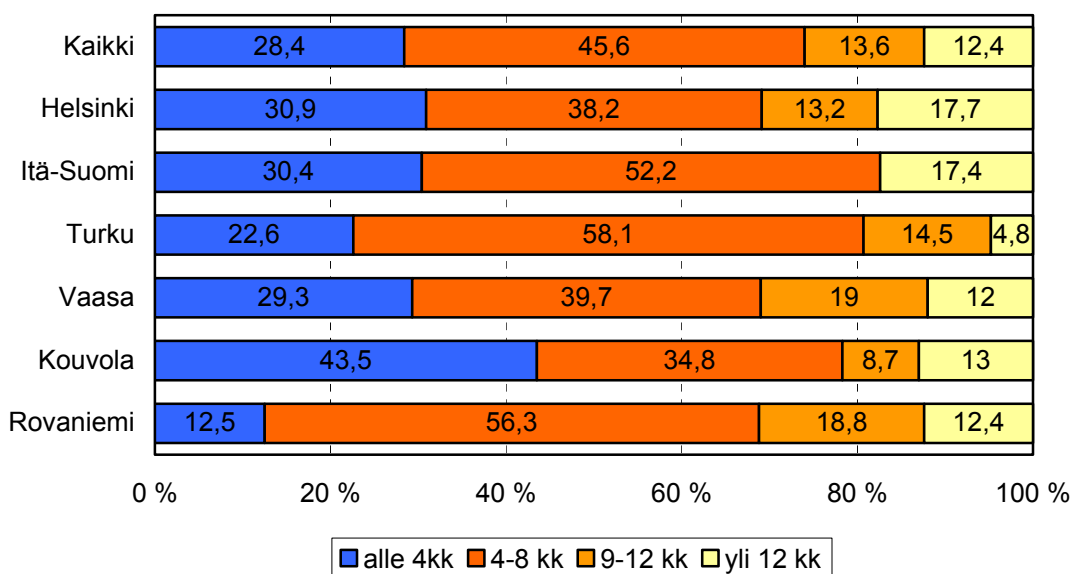
	Helsinki (n=68)	Itä-Suomi (n=23)	Turku (n=62)	Vaasa (n=58)	Kouvola (n=23)	Rovaniemi (n=16)	Kaikki (n=250)
Käsittelyaika, kk							
Keskiarvo	7,5	6,7	6,5	6,7	6,2	8,0	6,9
Mediaani	6,5	6,5	6,3	6,0	4,3	8,2	6,3
Suurin arvo	22,5	17,7	14,8	17,7	21,9	15,0	22,6

Kaikista hovioikeustapauksista kolmasosa (28 %) oli ratkaistu alle neljässä kuukaudessa ja noin puolessa tapauksia (46 %) valituksen käsittelyaika hovioikeudessa oli ollut keskimäärin 4–8 kuukautta. Neljäsosassa (26 %) tapauksia asian ratkaisuun oli kulunut aikaa kaikkiaan yli yhdeksän kuukautta.

Helsingin hovioikeudessa kolmasosa valituksista oli käsitelty alle neljässä kuukaudessa ja noin neljä tapausta kymmenestä 4–8 kuukauden kuluessa valituksen saapumisesta (kuvio 13). Kolmasosassa valituksista asian käsittely oli kestänyt kokonaisuudessaan yli yhdeksän kuukautta. Niin ikään Itä-Suomen hovioikeudessa kolmasosa valituksista oli käsitelty alle neljässä kuukaudessa. Valtaosassa tapauksia asian käsittely oli kestänyt kuitenkin 4–8 kuukautta. Vain kuudesosassa tapauksia valitusprosessi oli kestänyt kaikkiaan yli yhdeksän kuukautta.

⁵² Tutkimuksessa esitettävät keskimäärätiedot ovat mediaaniarvoja, ellei toisin mainita.

⁵³ Käsittelyaikoja tarkasteltaessa tulee huomioida oikeudenkäynnin kestoon mahdollisesti vaikuttavat muut tekijät, kuten esimerkiksi henkilöstöresurssit, henkilöstön vuosilomat ja työn organisointi.

Kuvio 13 Oikeusprosessin kesto hovioikeudessa hovioikeuspiireittäin

Turun hovioikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista valituksista noin neljäsosa oli saanut ratkaisunsa neljän kuukauden kuluessa valituksen saapumisesta. Kuusi valitusta kymmenestä oli ratkaistu 4–8 kuukaudessa ja 20 prosentissa tapauksia oikeusprosessin kesto hovioikeudessa oli ollut yli yhdeksän kuukautta.

Vaasan hovioikeudessa valituksista kolmasosa ratkaistiin alle neljässä kuukaudessa ja neljä tapausta kymmenestä 4–8 kuukaudessa. Yli kolmasosassa valituksia asian käsittely oli kestänyt hovioikeudessa kaikkiaan yli yhdeksän kuukautta.

Kun käsittelyaikoja tarkasteltiin Kouvolan hovioikeuden osalta, havaittiin että suuri osa (43 %) jutuista oli ratkaistu alle neljässä kuukaudessa. Noin kolmasosassa tapauksia asian ratkaisuun oli kulunut aikaa 4–8 kuukautta ja viidesosassa yli yhdeksän kuukautta.

Rovaniemen hovioikeudessa yli puolet (56 %) valituksista oli ratkaistu 4–8 kuukaudessa ja joka kahdeksas alle neljässä kuukaudessa. Noin kolmasosassa tapauksia valituksen käsittelyyn oli kulunut aikaa yli yhdeksän kuukautta.

Oikeudenkäynnin kokonaiskesto hovioikeudessa vaikuttavat monet seikat, kuten esimerkiksi se onko jutussa toimitettu pääkäsittely tai onko hovioikeus pyytänyt asiassa sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen. Seuraavassa on tarkasteltu valitusten käsittelyaikoja hovioikeuden käsittelyratkaisun ja prosessin aikana hankittujen asiantuntijalausuntojen valossa.

Valituksen käsittelyaika oli keskimäärin 7 kuukautta niissä asioissa, joissa oli toimitettu pääkäsittely. Oikeudenkäynnin kesto oli siis pääkäsittely-

lyyn edenneissä jutuissa noin kuukauden pidempi kuin muissa asioissa. Hovioikeuskäsittelyn pituus oli keskimääräistä huomattavasti pidempi myös niissä tapauksissa, joissa hovioikeus oli hankkinut sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen. Tutkimusaineiston perusteella oikeudenkäynti kesti hovioikeudessa noin 12 kuukautta, mikäli hovioikeus oli pyytänyt asiassa sosiaalitoimen lausunnon.

Edellä mainittujen hovioikeuksien käsittelyaikojen valossa voidaan arvioida *huolto-oikeudenkäynnin kokonaiskesto* eli ajanjaksoa hakemuksen saapumisesta käräjäoikeuteen hovioikeuden lopulliseen ratkaisuun asiassa. Vuosille 2005–2006 sijoittuvassa tutkimuksessa lasten huoltoriidoista käräjäoikeuksissa havaittiin, että oikeusprosessin kesto alioikeudessa oli keskimäärin 8 kuukautta.⁵⁴ Vastaavasti hovioikeudessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan valituksen keskimääräinen käsittelyaika on noin 6 kuukautta. Näiden lukujen valossa voidaan arvioida, että huoltoriidan kokonaiskäsittelyaika käräjä- ja hovioikeudessa on noin puolitoista vuotta. Käytännössä keskimääräinen käsittelyaika saattaa olla tätäkin pidempi, koska oikeudenkäynnin keston vaikuttavat myös muun muassa asetetut määräajat ja tuomioistuinten työtilanne.

4.2 Olosuhdeselvitysten yleisyys hovioikeuksissa

Tuomioistuin voi pyytää huolto- ja tapaamisratkaisua varten kunnan sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen perheen tilanteesta. Olosuhdeselvitys voidaan pyytää esimerkiksi silloin, kun vanhemmat eivät pääse yksimielisyyteen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Tuomioistuimelle voidaan laatia selvitys myös niissä tapauksissa, joissa on aihetta olettaa, että lapsen huollon ratkaiseminen vanhempien sopimalla tavalla olisi vastoin lapsen etua. Selvityksen laatiminen on tarpeen myös silloin, kun lapsen huolto on tarkoitus määrätä vanhemman ohella tai sijasta muulle henkilölle.⁵⁵ Selvitystä ei ole kuitenkaan hankittava, jos on ilmeistä, että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta.

Tuomioistuin voi tarvittaessa ohjata selvityksen tekemistä. Toimeksianto selvityspyynnöstä voidaan kohdistaa esimerkiksi vain niihin seikkoihin, joilla saattaisi olla ratkaisun kannalta erityistä merkitystä. Niin sanottu yksilöity toimeksianto voi tarkoittaa esimerkiksi ainoastaan lapsen mielipiteen selvittämistä. Tuomioistuin voi esittää sosiaalitoimelle selvityspyynnön myös ilman yksilöityä toimeksiantoa. Yleisluontoisella selvityksellä pyri-

⁵⁴ Valkama & Litmala 2006.

⁵⁵ Taskinen 2001.

tään saamaan tietoa muun muassa lapsen ja vanhempien vuorovaikutuksesta, vanhempien kyvystä toimia lapsen huoltajana ja kodin olosuhteista.

Tuomioistuin voi pyytää sosiaalitoimelta lisäksi suoraa ratkaisuehdotusta lapsen huollon ja tapaamisoikeuden määrittämisestä. Tuomioistuin ei ole kuitenkaan sidottu ratkaisemaan asiaa sosiaalitoimen ehdotusten mukaisesti. Oikeudenkäynnissä otetaan huomioon olosuhdeselvityksen ohella myös kaikki muut asian kannalta merkitykselliset kirjalliset todisteet sekä todistajalausunnat. Tuomioistuinratkaisu tehdään siis näiden kokonais selvitysten perusteella, lähtökohtana lapsen edun toteutuminen.

Aiempien tutkimushavaintojen mukaan olosuhdeselvitys laaditaan *käräjäoikeuksissa* noin puolessa (55 %) huoltoriitatapauksia. Tutkimuksen mukaan valtaosassa tapauksia käräjäoikeus ei ollut yksilöinyt toimeksiantoa, vaan selvitystä oli pyydetty vanhempien ja lasten olosuhteista yleisesti. Selvitys oli hankittu yleensä tilanteissa, joissa vanhemmat olivat riidelleet lasta koskevista asioista oikeudessa jo aikaisemmin. Lisäksi selvityspyyntö oli tehty tavallisimmin tilanteissa, joissa riidan aiheena oli lapsen huolto-
muoto ja asuminen. Pelkästään tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa selvityspyynnön hankkiminen oli hieman harvinaisempaa. Olosuhdeselvitys oli pyydetty lähes poikkeuksetta myös tapauksissa, joissa perheeseen oli kohdistunut lastensuojelutoimia tai lapsen vanhemmilla oli päihde- tai mielen-
terveysongelmia.⁵⁶

Näyttäisi siltä, että olosuhdeselvitysten hankkiminen hovioikeuskäsittelyn aikana on vastaavasti melko harvinaista. Tutkimusaineistossa hovioikeus oli pyytänyt sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen vain joka kymmennessä tapauksessa (9 %). Näistä lähes jokaisessa hovioikeus oli yksilöinyt toimeksiannon eli pyyntö oli kohdistettu vain niihin seikkoihin, joilla oli asian ratkaisemisen kannalta merkitystä. Seitsemässä tapauksessa kymmenestä sosiaalitoimi oli esittänyt lausunnossaan oman ehdotuksensa jutun ratkaisemiseksi.

Kuten edellä tuli esille olosuhdeselvitysten laatiminen hovioikeuskäsittelyn aikana on harvinaista. Tämä johtunee siitä, että suuressa osassa huoltoriitoja olosuhdeselvitys oli laadittu jo kertaalleen alioikeuskäsittelyn aikana. Hovioikeudella on ollut siis käytössään jo asiaa koskeva tieto, eikä uuden selvityksen hankkiminen perheen tilanteesta ole ollut tarpeellista. Taulukossa 5 on kuvattu olosuhdeselvitysten yleisyyttä tutkimusaineistossa ja sitä, missä vaiheessa oikeusprosessia mahdollinen selvitys oli laadittu.

⁵⁶ Valkama & Litmala 2006.

Taulukko 5 Sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten osuus (%) tutkimusaineistossa ja selvityksen pyytänyt tuomioistuin(aste)

<i>Sosiaalitoimen olosuhdeselvitys oli pyydetty</i>	%	N
Vain käräjäoikeuskäsittelyn aikana	75	191
Vain hovioikeuskäsittelyn aikana	1	3
Käräjä- ja hovioikeuskäsittelyn aikana (2 selvitystä)	8	21
Olosuhdeselvitystä ei ollut pyydetty missään vaiheessa	16	42
Yhteensä	100	257

Hovioikeuden käsittelyyn edenneissä huoltoriidoissa sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset ovat kuitenkin yleisiä osana oikeudenkäyntiaineistoa. Noin 85 prosentissa tapauksia olosuhdeselvitys oli laadittu jossakin vaiheessa oikeusprosessia; joko käräjäoikeus- tai hovioikeuskäsittelyn aikana. Ainoastaan joka kuudennessa tapauksessa olosuhdeselvitystä ei ollut laadittu missään vaiheessa oikeusprosessia.

Kuten taulukosta 5 ilmenee, olosuhdeselvitykset perheen tilanteesta pyytää sosiaalitoimelta useimmiten alioikeus. Vajaassa 10 prosentissa tapauksia olosuhdeselvityksiä oli laadittu kaksi: käräjäoikeusprosessin aikana yksi ja toinen hovioikeusprosessin aikana. Näissä tapauksissa uusi selvitys oli laadittu yleensä siksi, että lapsen tai toisen vanhemman olosuhteet olivat muuttuneet alioikeuskäsittelyn jälkeen. Osassa tapauksia hovioikeus oli pyytänyt sosiaalitoimelta lisäselvitystä esimerkiksi lapsen ja vanhemman tapaamisten onnistumisesta. Näissä tilanteissa hovioikeuden ratkaistavana oli yleensä se, voiko lapsi tavata muualla asuvaa vanhempaansa ilman valvontaa.

Hovioikeus oli päätenyt lisäinformaation hankkimiseen yleensä myös silloin, kun kysymyksessä oli lapsen oman mielipiteen selvittäminen. Sosiaalitoimelta oli pyydetty olosuhdeselvitystä myös tilanteissa, joissa perheeseen oli kohdistunut lastensuojelutoimenpiteitä. Yli 60 prosentilla niistä perheistä, joista hovioikeus oli pyytänyt olosuhdeselvityksen, oli asiakkuus lastensuojeluun.

Kiinnostava erityiskysymys on, missä tilanteissa selvitys oli hankittu ainoastaan hovioikeuskäsittelyn aikana. Tutkimusaineistoon sisältyi joitakin tapauksia, joissa sosiaalitoimen olosuhdeselvitys perheen tilanteesta oli laadittu vain hovioikeudelle. Näistä kahdessa tapauksessa kysymyksessä oli riita lapsen tapaamisoikeudesta ja kolmannessa riita liittyi lasten huolto-
muotoon. Seuraavissa esimerkkitapauksissa olosuhdeselvitys oli pyydetty vain hovioikeusprosessin aikana.

Esimerkki 1. Käräjäoikeuden päätöksessä lapsen ja isän tapaamiset oli määrätty valvotuiksi ja asia oli ratkaistu ilman olosuhdeselvitystä. Lapsen äiti vaati hovioikeudessa lapsen tapaamisoikeuden poistamista kokonaan ja selvityksen hankkimista sosiaalitoimesta. Peruste-

luina äiti mainitsi isän aiemman aggressiivisuuden sekä kahden vuoden tauon isän ja lapsen tapaamisissa. Hovioikeus pyysi sosiaalitoimelta selvitystä siitä, kuinka lapsen oikeudet tavata isäänsä tulisi järjestää lapsen edun mukaisesti. Sosiaalitoimi selvitti isän ja äidin olosuhteet sekä näkemykset tapaamisten suhteen. Selvityksessä ei tuotu esiin isän oloista mitään sellaista, mikä puoltaisi tapaamisten kieltämisen kokonaan. Isän olosuhteet olivat kaikin puolin hyvät. Hovioikeus totesi, ettei tapaamisoikeuden poistaminen kokonaan ole lapsen edun mukaista.

Esimerkki 2. Käräjäoikeuden päätöksessä äidin vaatimus tapaamisten rajoittamisesta hylättiin. Olosuhdeselvitystä ei ollut laadittu, vaan asia oli ratkaistu muiden asiakirjatodisteiden perusteella (muun muassa sovittelijan kertomus). Äiti uudisti vaatimuksen hovioikeudessa ja vaati lisäksi, että asiassa hankitaan olosuhdeselvitys. Perusteluina äiti mainitsi isän mielenterveysongelmat ja lasten haluttomuuden tavata isäänsä. Hovioikeus pyysi sosiaalitoimea selvittämään lasten omat mielipiteet tapaamisoikeuteen liittyen sekä isän ja äidin olosuhteet. Selvityksen tekijöille muodostui selkeä kuva siitä, että lapset pelkäsivät isäänsä, eivätkä halunneet tavata tätä. Sosiaalitoimi suositteli lapsille suppeampaa tapaamisoikeutta. Hovioikeus totesi, että lasten mielipiteille on asiaa ratkaistaessa annettava merkitystä. Tapaamisoikeussopimuksen muuttamiseen oli siis olemassa selkeät perusteet.

Esimerkissä 1 hovioikeus koki tarpeellisesti hankkia olosuhdeselvityksen siitä, ovatko tapaamiset lapsen edun mukaisia. Tässä tapauksessa äiti perusteli vaatimustaan tapaamisten poistamisesta sillä, ettei lapsi ollut tavannut isäänsä vuosiin ja oli ottanut isäkuvakseen äidin uuden aviopuolison. Lisäksi äiti syytti isää väkivaltaisuudesta. Isä puolestaan väitti, ettei äiti ollut antanut isän tavata lasta. Olosuhdeselvityksessä isän olosuhteet ja molempien vanhempien näkemykset selvitettiin, eikä tapaamisten kieltämiselle nähty perustetta.

Toisessa esimerkissä hovioikeus oli pyytänyt sosiaalitoimea selvittämään erityisesti lasten mielipiteen isän tapaamisista. Lasten (13 vuotta ja 16 vuotta) mielipide tapaamisoikeudesta oli jäänyt selvittämättä käräjäoikeuskäsittelyn aikana. Sosiaalitoimen hovioikeudelle toimittamassa selvityksessä todettiin, ettei nykyinen tapaamistiheys ollut lasten edun mukainen. Lapset olivat kertoneet selvitysentekijöille pelkäävänsä isäänsä tämän mielenterveysongelmien takia. Hovioikeus kumosi käräjäoikeuden päätöksen ja määräsi lasten oikeudesta tavata isäänsä ainoastaan kahtena päivänä kuukaudessa.

Tuomioistuin asettaa tavallisesti sosiaalitoimelle määräajan, jonka kuluessa selvityksen on oltava valmis. Selvitystyölle varattava aika riippuu pääasiassa selvitystyölle asetetuista vaatimuksista eli selvitystyön laajuus-

desta. Selvitykselle asetettavaan määräaikaan vaikuttavat oletettavasti myös sosiaalitoimen resurssit (työtilanne) ja esimerkiksi asianosaisten aikataulut. Tarvittaessa sosiaalitoimi voi pyytää tuomioistuimelta jatkoaikaa selvitystyön tekemiseen.

Aiempi tutkimus lasten huoltoriidoista käräjäoikeuksissa osoitti, että olosuhdeselvitysten kokonaiskesto vaihteli hyvin paljon. Nopeimmillaan selvitys oli saapunut käräjäoikeuteen kolmessa viikossa pyyntöpäivämäärästä ja pisimmillään selvitystyön laatiminen oli kestänyt peräti puolitoista vuotta. Keskimääräinen ajanjakso selvityspyynnön jättämisestä sen saapumiseen käräjäoikeuteen oli 6 kuukautta.⁵⁷

Tämän tutkimuksen hovioikeusaineisto sisälsi yhteensä 24 tapausta, joissa hovioikeus oli hankkinut sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen. Näistä tapauksista vain puolesta (n=12) kävi ilmi ajankohta milloin hovioikeus oli tehnyt sosiaalitoimelle selvityspyynnön ja koska valmis selvitys oli saapunut hovioikeuteen. Tapausmäärien pienuus rajoittaa siis jossain määrin selvitystyön keston tarkastelua.

Tutkimusaineiston perusteella ajanjakso selvityspyynnön jättämisestä sosiaalitoimeen sen saapumiseen hovioikeuteen oli keskimäärin 3 kuukautta. Nopeimmillaan selvitystyö oli saapunut hovioikeuteen muutamassa päivässä ja pisimmillään selvitystyöhön oli kulunut aikaa yli 8 kuukautta.

Selvitystyön kesto oli pisin (8 kk) tapauksessa, jossa äiti vaati lasten yksinhuoltoa ja asumista äidin luona. Perheellä oli taustalla useita huolto-oikeudenkäyntejä, joissa viimeisimmässä lapset oli määrätty asumaan isän luokse. Äiti perusteli vaatimuksiaan isän muuttuneilla olosuhteilla ja lasten omalla tahdolla. Selvitystä valmistelleet sosiaalityöntekijät tapasivat lapsia ja vanhempia yhteensä yhdeksän kertaa. Tapaamisten aikana selvitettiin lasten omat mielipiteet sekä vanhempien olosuhteet. Lisäksi selvityksentekijöillä oli käytössään perheen lastensuojelunasiakkuutta koskevat asiakirjat.

Selvitystyön kesto oli vastaavasti lyhin niissä tapauksissa, joissa hovioikeus oli pyytänyt selvitystä vain tietyistä seikoista. Yksilöity selvityspyyntö oli kysymyksessä esimerkiksi tapauksessa, jossa sosiaalitoimelta pyydettiin selvitystä siitä, voidaanko lapsen erityisopetus järjestää isän kotikunnassa.

Kaikkiaan vaikuttaisi siltä, että hovioikeuksien sosiaalitoimelle esittämät selvityspyynnöt ovat yleensä melko yksilöityjä ja selvitystyöhön kulunut aika on niin ikään varsin kohtuullinen (3 kk). Yleensä hovioikeuksilla on käytettävissään käräjäoikeuskäsittelyn aikana hankittu olosuhdeselvitys perheen tilanteesta ja hovioikeudessa kyse on usein tämän selvityksen täy-

⁵⁷ Valkama & Litmala 2006; ks. myös Auvinen 2006.

dentämisestä. Kuten aiemmin tuli esille, perusteelliset olosuhdeselvitykset perheen tilanteesta ainoastaan hovioikeuskäsittelyn aikana ovat harvinaisia.

5 Hovioikeuden ratkaisu

Hovioikeudessa ratkaisu tehdään joko kirjallisessa menettelyssä tai suullisen pääkäsittelyn jälkeen. Ennen varsinaista käsittelyä hovioikeus päättää otetaanko valitus enempään tutkintaan (seulontamenettely) tai jätetäänkö asia kokonaan tutkimatta esimerkiksi valituksen puutteellisuuden takia.⁵⁸

Hovioikeuden toimittamassa pääkäsittelyssä kuullaan suullisesti asianosaisia, todistajia ja asiantuntijoita sekä vastaanotetaan muuta selvitystä. Hovioikeuden on pääsääntöisesti toimitettava asiassa pääkäsittely, jos asianosainen sitä vaatii. Hovioikeus voi myös muissa tapauksissa toimittaa pääkäsittelyn katsoessaan sen tarpeelliseksi.

Hovioikeudessa asioiden ratkaisuun osallistuu yleensä kolme tuomaria. Yksi tuomari voi ratkaista valmistelua koskevia kysymyksiä sekä tehdä joitakin laissa erikseen lueteltuja ratkaisuja. Yksinkertaisimmissa pääkäsittelyasioissa ratkaisu voidaan julistaa heti käsittelyn jälkeen. Muulloin se annetaan hovioikeuden kansliassa. Ratkaisu on yleensä annettava kuukauden kuluessa pääkäsittelyn päättymispäivästä.

Tässä jaksossa tarkastellaan huoltoriidan lopputulosta hovioikeudessa eli sitä, kuinka usein hovioikeus oli pysyttänyt alioikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun ja kuinka usein se oli päätynyt käräjäoikeuden ratkaisun muuttamiseen. Muutosten osalta tarkastelun kohteena ovat huoltomuodot ja lähivanhempijakaumat sekä tapaamisoikeudesta annetut määräykset hovioikeuksissa käsiteltävissä asioissa.

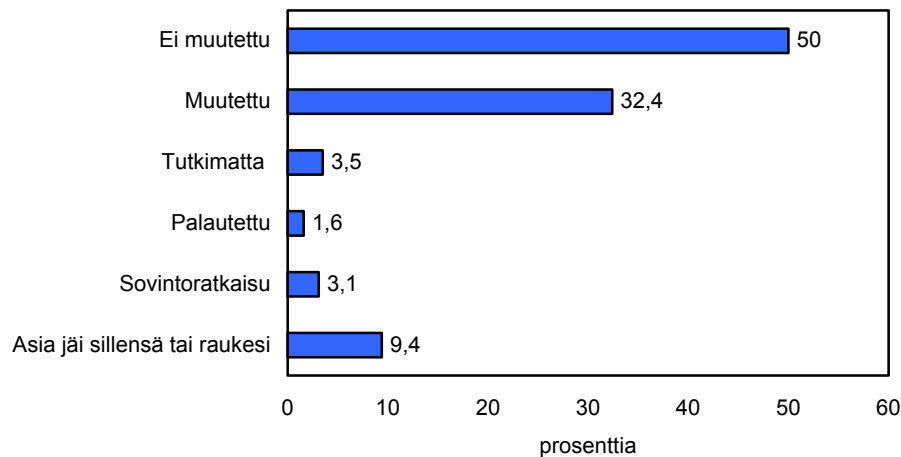
5.1 Asian ratkaisuvaihe ja valitusten menestyminen

Hovioikeuksien käsittelemistä huoltoriitatapauksista yli puolet oli ratkaistu kirjallisessa käsittelyssä ja noin 45 prosenttia pääkäsittelyssä. Kirjallisessa käsittelyssä ratkaisuista noin viidesosassa valittaja oli peruuttanut valituksensa ennen jutun siirtymistä pääkäsittelyyn.

Tutkimusaineiston perusteella hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä noin kolmasosassa (32 %) tapauksia ja puolessa tapauksista alioikeuden ratkaisu säilytettiin muuttumattomana. Hovioikeudet jättivät tutkimatta keskimäärin noin 4 prosenttia kaikista valituksista ja parissa prosentissa

⁵⁸ Prosessisäännöksiä on tarkasteltu lähemmin jaksossa II.2

tapauksia asia palautettiin kärjäoikeuden käsittelyyn.⁵⁹ Huoltoriidan päätyminen hovioikeudessa asianosaisten sovintoon oli harvinaista. Valitus oli rauennut tai jäänyt sillensä joka kymmenennessä tapauksessa (kuvio 14).

Kuvio 14 Hovioikeuden ratkaisu lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskeissa asioissa ratkaisun laadun mukaan

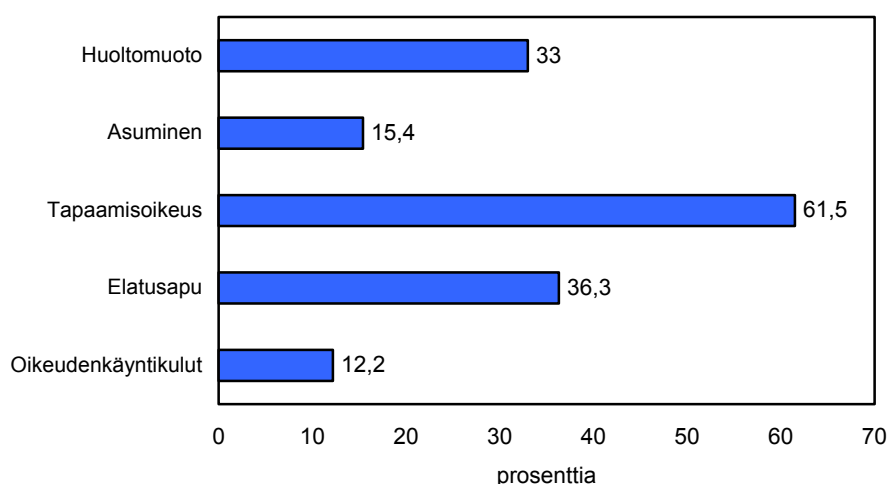
Kuten edellä tuli esille, alioikeuden päätöstä muutettiin kaikkiaan 32 prosentissa kaikista valituksista, mukaan lukien sovintoratkaisut, kärjäoikeuteen palautetut valitukset ja rauenneet tapaukset. Valtaosassa näistä tapauksista kärjäoikeuden päätöstä ja perusteluja oli muutettu näytön uudelleen arvioinnin johdosta tai muusta syystä. Noin 10 prosentissa tapauksia hovioikeus ei ollut muuttanut pääasialliseksi, vaan ainoastaan oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevaa osaa päätöksestä.

Kun tarkastelun ulkopuolelle rajattiin rauenneet tapaukset, sovintoratkaisut ja kärjäoikeuteen palautetut valitukset, hovioikeus päätyi kärjäoikeuden ratkaisun muuttamiseen *keskimäärin 40 prosentissa valituksista*. Kun ratkaisuja tarkasteltiin hovioikeuspiireittäin, havaittiin että Kouvolan hovioikeudessa alioikeuden päätöksen muuttamiseen päädyttiin yli puolessa ratkaistuista asioista. Turun ja Rovaniemen hovioikeuksissa alioikeuden ratkaisua muutettiin 45 prosentissa tapauksista. Vaasan ja Itä-Suomen ho-

⁵⁹ Hovioikeus on palauttanut asian kärjäoikeuden käsittelyyn muun muassa silloin, kun lasta koskeva asia (kuten asuminen) oli ratkaistu kärjäoikeudessa kirjallisessa valmistelussa. Näissä tapauksissa hovioikeus oli katsonut, että asian laatu huomioon ottaen asiassa olisi pitänyt toimittaa pääkäsittely. Hovioikeus oli siis palauttanut asian kärjäoikeuteen pääkäsittelyn toimittamista varten. Palauttaminen oli nähty tarpeelliseksi myös tapauksissa, joissa oikeudenkäynnissä esitetyt vaatimukset ja oikeudenkäyntiaineisto olivat hovioikeudessa olennaisesti lisääntyneet (kärjäoikeuteen verrattuna). Hovioikeuden mukaan asian käsittelyn jatkaminen hovioikeudessa olisi johtanut tällaisessa tapauksessa siihen, että asia olisi käsitelty hovioikeudessa jokseenkin kokonaan ensimmäisenä oikeusasteena.

vioikeudessa neljä kymmenestä (39 %) valituksesta johti kärjäoikeuden päätöksen muuttamiseen. Pienin muutosprosentti oli Helsingin hovioikeuspiirissä (26 %).⁶⁰ Aineiston perusteella on vaikea tehdä päätelmiä siitä, miksi Helsingin hovioikeudessa kärjäoikeuden ratkaisuja muutetaan hovioikeuksista vähiten.

Valituksen menestymiseen vaikuttaa oletettavasti käsiteltävän asian laatu. Seuraavassa on tarkasteltu tapauksia, joissa *hovioikeus oli päätynt kärjäoikeuden päätöksen muuttamiseen*. Pyrkimyksenä on ollut selvittää sitä, minkä tyyppisiin kärjäoikeuden ratkaisuihin muutokset yleensä kohdistuvat. Tässä yhteydessä selvitetään muun muassa sitä, kohdistuvatko hovioikeuden kärjäoikeuden ratkaisuun tekemät muutokset useimmiten lapsen huoltomuotoon, asumiseen vai tapaamisoikeuteen (kuvio 15). Tutkimusaineistoon sisältyi kaikkiaan 91 tapausta, joissa hovioikeus oli muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua.

Kuvio 15 Muutoksenkohde hovioikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussa

Kärjäoikeuden päätöstä lapsen huoltomuodosta oli muutettu kaikkiaan joka kolmannessa hovioikeuden ratkaisussa. Joka kuudennessa tapauksessa muutos oli kohdistunut lapsen asumisratkaisuun. Määrällisesti eniten hovioikeudessa muuttuivat alioikeuden päätökset lapsen tapaamisoikeudesta. Elatusapupäätöksiä oli muutettu hovioikeudessa kolmasosassa tapauksia ja

⁶⁰ Hovioikeusratkaisujen tarkastelua rajoittavat jossain määrin asiamäärien vaihtelut eri hovioikeuspiireissä. Pienimmissä hovioikeuksissa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia valituksia käsitellään kaikkiaan melko vähän. Tästä johtuen Helsingin ja Turun hovioikeudet ovat aineistossa hieman ylliedustettuina. Tämä tulee ottaa huomioon hovioikeuksien muutosprosentteja vertailtaessa.

päätöstä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta joka kymmenennessä tapauksessa.

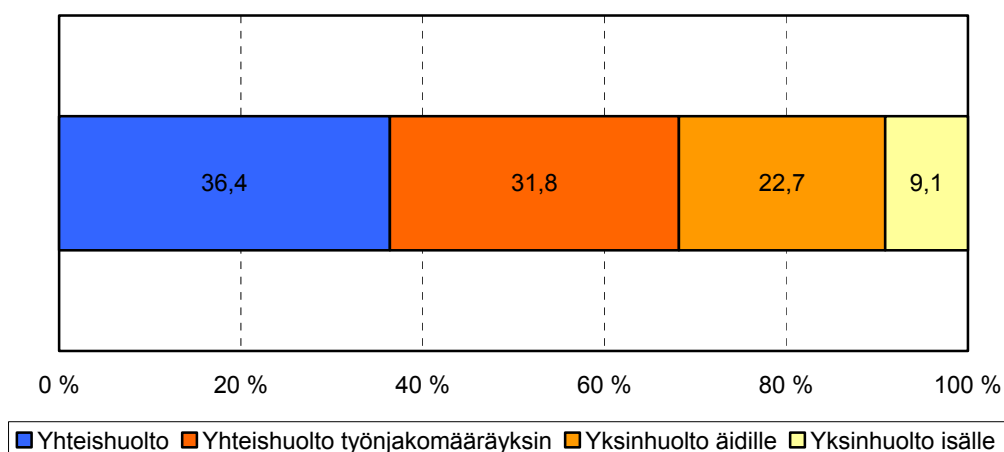
Tutkimusaineiston valossa vaikuttaa siltä, että hovioikeudessa muuttuvat todennäköisemmin ratkaisut lapsen tapaamisoikeudesta ja elatusavusta. Hieman yllättäen muutosten osuus on melko korkea myös lapsen huoltomuotoa koskevissa asioissa. Hovioikeuden tekemät muutokset näyttäisivät kohdistuvan vastaavasti vähiten alioikeuden päätöksiin lapsen asumisesta.

Lopputulostajakaumaa voidaan tarkastella myös sen valossa, oliko hovioikeuden muutos kohdistunut vain yhteen lasta koskevaan asiaan vai oliko alioikeuden päätöstä muutettu myös muilta osin. Tutkimusaineiston perusteella 65 prosentissa tapauksia muutos oli kohdistunut vain tiettyyn osaan päätöstä, esimerkiksi ainoastaan lapsen tapaamisoikeuteen tai elatukseen. Vastaavasti kolmasosassa tapauksia hovioikeus oli muuttanut alioikeuden päätöstä laajemminkin. Joissakin tapauksissa alioikeusratkaisua oli muutettu kaikilta osin: hovioikeudessa oli muuttunut lapsen huoltomuoto, asumisratkaisu, päätös tapaamisoikeudesta ja elatusavusta.

5.2 Hovioikeuden ratkaisu lapsen huoltomuodosta

Tuomioistuimen päätöksessä lapsen huolto voidaan uskoa molemmille vanhemmille yhteisesti (=yhteishuolto) tai lapsen huolto voidaan uskoa yksin toiselle vanhemmalle (=yksinhuolto). Tuomioistuin voi päättää lapsen huollosta myös siten, että lapsen huoltajuus on vanhempien ohella tai sijasta yhdellä tai useammalla henkilöllä, joka on antanut tähän suostumuksensa. Tarvittaessa tuomioistuin voi antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. Asiaa ratkaistaessa tuomioistuimen on otettava huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset mahdollisuuksien mukaan.

Hovioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevista ratkaisuista yli kolmasosassa oli tehty päätös lapsen yhteishuollosta. Niin ikään joka kolmannessa ratkaisussa lapsen huolto oli uskottu molemmille vanhemmille yhteisesti työnjakomääräyksin. Lapsen huolto oli uskottu yksin äidille joka neljännessä ratkaisussa ja isälle noin 10 prosentissa tapauksia. Kuviossa 16 on kuvattu hovioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevien ratkaisujen jakaumat.

Kuvio 16 Hovioikeuden ratkaisu lapsen huoltomuodosta

Tutkimusaineistoon sisältyi lisäksi muutamia tapauksia (n=7), joissa hovioikeus oli vahvistanut toiselle vanhemmalle oikeuden saada lasta koskevia tietoja viranomaisilta. Niin ikään muutamassa tapauksessa hovioikeus oli päättänyt, että osa saman perheen lapsista oli äidin yksinhuollossa ja osa isän yksinhuollossa.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että hovioikeuksien lapsen huoltomuotoa koskevat päätökset poikkeavat joissain määrin kärjäoikeuksien huoltoratkaisuista. Esimerkiksi yksinhuollon prosentuaalinen osuus on hovioikeusratkaisuissa noin kymmenen prosenttia pienempi kuin kärjäoikeusratkaisuissa.⁶¹ Toisin sanoen hovioikeudessa päädytään kärjäoikeutta useammin ratkaisuun lapsen yhteishuollosta. Lisäksi näyttäisi siltä, yhteishuoltopäätökset työnjakomääräyksin ovat huomattavasti yleisempiä hovioikeuden ratkaisuissa. Kun kärjäoikeudessa päätös lapsen yhteishuollosta työnjakomääräyksin tehdään alle kymmenesosassa (8 %) huoltopäätöksiä, on näiden huoltopäätösten osuus hovioikeuksissa noin nelinkertainen (32 %).

Hovioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevia ratkaisuja voidaan tarkastella kärjäoikeuksien huoltopäätösten valossa. Tällöin tavoitteena on selvittää sitä, minkä tyyppisiin huoltoratkaisuihin hovioikeuden muutokset useimmiten kohdistuvat, eli missä määrin esimerkiksi yksinhuoltopäätöksiä muutetaan yhteishuolloksi tai päinvastoin.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että alioikeuden ratkaisu äidin tai isän yksinhuollosta oli muutettu hovioikeudessa yleisimmin joko mo-

⁶¹ Tutkimuksessa lasten huoltoriidoista kärjäoikeuksissa havaittiin, että kaikista huoltoriitatapauksista lähes puolessa (48 %) tuomioistuimien oli antanut päätöksen lapsen yhteishuollosta. Lisäksi niin sanotusta rajoitetusta yhteishuollosta, eli vanhempien yhteishuollosta täsmennetyin työnjakomääräyksin, oli päätetty lähes 10 prosentissa tapauksia. Lapsen huolto oli uskottu yksin äidille kolmasosassa tapauksia (35 %) ja yksin isälle joka kymmenennessä tapauksessa (Valkama & Litmala 2006).

lempien vanhempien yhteishuolloksi tai yhteishuolloksi työnjakomääräyksin. Tapaukset, joissa hovioikeus olisi muuttanut alioikeuden yhteishuoltopäätöksen toisen vanhemman yksinhuolloksi, olivat aineistossa harvinaisempia. Joissakin yksittäistapauksissa käräjäoikeuden päätöstä lapsen yksinhuollosta oli muutettu siten, että äidin yksinhuolto oli muutettu hovioikeudessa isän yksinhuolloksi (tai päinvastoin). Seuraavassa on esitetty muutamia esimerkkejä tapauksista, joissa hovioikeus oli muuttanut alioikeuden ratkaisua lapsen huoltomuodosta.

Esimerkki 1. 8, 11 ja 13-vuotiaat lapset oli määrätty käräjäoikeuden päätöksessä äidin yksinhuoltoon. Isä vaati hovioikeudessa lasten yhteishuoltoa ja tapaamisten laajentamista. Perusteinaan isä oli lausunut, ettei vanhempien erimielisyys lasten huoltomuodosta riittä perusteeksi äidin yksinhuollolle. Tapaamiset lasten kanssa olivat sujuneet hyvin ja isä oli osallistunut muun muassa lasten lääkärikäynteihin. Äiti vaati valituksen hylkäämistä, koska isä oli ollut muutaman keran humalassa hakiessaan lapsia, eikä täten ollut vastuuntuntoinen. Hovioikeus ratkaisi asian määräämällä lapset molempien vanhempien yhteishuoltoon.

Esimerkissä 1 hovioikeus muutti alioikeuden päätöksen äidin yksinhuollosta molempien vanhempien yhteishuolloksi. Hovioikeuden mukaan, lasten edun mukaista oli molempien vanhempien yhteishuoltajuus. Vanhempien kertomuksista ilmeni, että he olivat kyenneet sopimaan lasten tapaamisista käräjäoikeuden määräämää tapaamisoikeutta laajemmin. Isä oli osallistunut aktiivisesti lasten huoltoon ja vanhemmat olivat kyenneet neuvottelemaan lasten henkilökohtaisista asioista, kuten terveydenhoidosta. Sanotuissa olosuhteissa ei ollut hovioikeuden mukaan perusteltua olettaa, että yhteishuolto ei tulisi toimimaan.

Esimerkki 2. Isän hakemus lapsen yksinhuollosta oli hylätty käräjäoikeudessa ja lapsi oli määrätty edelleen äidin yksinhuoltoon. Isä vaati hovioikeudessa lapsen asumista luokseen ja yksinhuoltoa. Perusteinaan isä lausui lapsen (15 vuotta) oman tahdon asua isänsä luona. Lapsi oli tosiasiallisesti asunut isänsä luona jo vuoden ajan. Tätä ennen äiti oli estänyt lapsen ja isän tapaamiset. Isän ja äidin välit olivat lisäksi erittäin huonot. Äidin mukaan isä oli vaikuttanut voimakkaasti lapsen mielipiteeseen. Lapsi kertoi hovioikeudessa, että oli muuttanut pysyvästi asumaan isänsä luokse ja päätös muuttamisesta oli ollut hänen oman tahdon mukainen. Hovioikeus ratkaisi asian tekemällä päätöksen lapsen asumisesta isän luona ja isän yksinhuollosta.

Esimerkissä 2 hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä siten, että lapsi määrättiin yksin isän huoltoon ja asumaan isän luokse. Hovioikeus totesi

perusteluissaan, että lapsen asuinolosuhteet isän luona olivat olleet muuttumattomat jo vuoden. Lisäksi lapsi oli kertonut hovioikeudelle oman mielipiteensä asumisratkaisusta. Tätä ennen lapsi oli ilmaissut halunsa asua isän luona myös käräjäoikeuden päätöksen täytäntöönpanoprosessin yhteydessä määrätyle sovitteijalle ja sosiaalityöntekijöille. Vanhempien kertomusten perusteella heidän keskinäiset välit olivat kuitenkin niin huonot, ettei yhteishuollolle ollut edellytyksiä. Hovioikeuden mukaan sellainen olo-tila, jossa lapsen kanssa asuvalla vanhemmalla ei ollut lainkaan huoltajalle kuuluvia oikeuksia ja jossa lapsi ei toisaalta juurikaan tavannut laillista huoltajaansa, ei voinut olla lapsen edun mukainen.

Esimerkki 3. 4-vuotias lapsi oli määrätty käräjäoikeuden päätöksessä vanhempien yhteishuoltoon ja lapsen viralliseksi asuinpaikaksi oli vahvistettu äidin koti. Käytännössä lapsi asui vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Hovioikeudessa molemmat vanhemmat vaativat lapsen yksinhuoltoa. Äiti perusteli vaatimuksiaan vanhempien näkemyseroilla ja sillä, että lapsella tulisi olla selkeästi yksi koti. Vanhemmat olivat erimielisiä muun muassa lapsen uskonnollisesta kasvatuksesta. Isä perusteli vaatimuksiaan vastaavasti sillä, että äidin olosuhteet olivat vakiintumattomat ja hän odotti toista lasta. Perheellä oli usean vuoden asiakkuus lastensuojeluun. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden ratkaisua siten, että lapsi määrättiin äidin yksinhuoltoon ja lapselle vahvistettiin tapaamisoikeus (joka toinen viikonloppu).

Esimerkissä 3 käräjäoikeuden päätös lapsen yhteishuollosta muutettiin hovioikeudessa äidin yksinhuolloksi. Lisäksi tapaamisoikeutta muutettiin siten, ettei lapsi asunut enää vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Prosessin aikana hovioikeus pyysi sosiaalilautakunnalta selvityksen vanhempien olosuhteista ja psykologilta lausunnon äidin kyvystä toimia lapsen huoltajana ja kasvattajana. Asiassa esitetyn selvityksen perusteella hovioikeus katsoi, etteivät vanhemmat kyenneet vastaamaan yhdessä huoltajan tehtävistä ja tekemään yhdessä lasta koskevia päätöksiä. Sosiaalilautakunta oli suositellut huollon uskomista yksin äidille. Hovioikeuden mukaan selvitystyössä ei ollut noussut esille sellaisia tekijöitä, jotka estäisivät äidin kyvyn toimia lapsen yksinhuoltajana.

Esimerkki 4. Äidin hakemus lasten yksinhuollosta hylättiin käräjäoikeudessa ja lapset jäivät edelleen vanhempien yhteishuoltoon. Äiti vaati hovioikeudessa lasten yksinhuoltoa ja tapaamisoikeuden rajoittamista. Äidin mukaan isä oli kohdellut väkivaltaisesti äitiä ja lapsia. Lapset pelkäsivät isäänsä ja reagoivat voimakkaasti tapaamisten jälkeen. Vanhemmilla ei ollut lainkaan puhevälejä ja isä oli määrätty lähestymiskieltoon. Isä vaati valituksen hylkäämistä sillä perusteella,

ettei väitetystä väkivaltaisuudesta ollut näyttöä. Äidin olosuhteet olivat myös vakiintumattomat, minkä johdosta lasten yhteishuoltajuus olisi perusteltua. Päätöslauselmassaan hovioikeus uskoi lasten huollon yksin äidille ja lasten tapaamisoikeutta rajoitettiin.

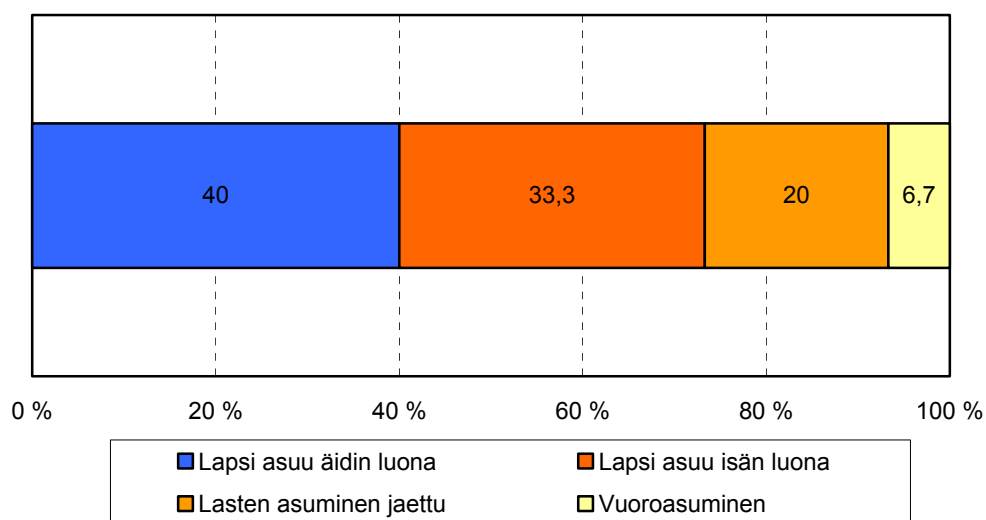
Esimerkissä 4 hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöksen lasten yhteishuoltajuudesta äidin yksinhuolloksi. Hovioikeus katsoi, että olosuhdeselvitysten ja asianosaisten kertomusten perusteella äiti ei kyennyt yhteishuollon edellyttämään välttämättömään yhteistyöhön lasten isän kanssa. Selvityksistä kävi myös ilmi, että sekä lapset että äiti pelkäsivät isää. Lapset (7 ja 10 vuotta) olivat ilmaisseet sosiaalityöntekijöille toivomuksensa tapaamisten vähentämisestä.

5.3 Hovioikeuden ratkaisu lapsen asumisesta

Lapsen on asuttava virallisesti jommankumman vanhemman luona riippumatta siitä, onko hän vanhempien yhteishuollossa vai toisen vanhemman yksinhuollossa. Lapsen on oltava virallisesti kirjoilla vain yhdessä osoitteessa myös silloin, kun hän asuu vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Esimerkiksi asumistukea ja lapsilisää myönnettäessä lapsi voidaan huomioida vain yhden ruokakunnan jäsenenä. Lapsen asuinpaikka vaikuttaa myös lapsen päivähoito- ja koulupiirin määräytymiseen.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaisesti lapsen asumista koskeva ratkaisu on tehtävä sen mukaan, mikä asumisvaihtoehto on lapsen edun kannalta paras ratkaisu. Tällöin on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten ratkaisu toteutuu parhaiten vastaisuudessa.

Hovioikeuden lapsen asumismuotoa koskevista ratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä oli tehty päätös lapsen asumisesta äidin luona ja kolmasosassa tapauksia lapsi oli määrätty asumaan isän luokse. Lasten asuminen oli jaettu siten, että osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona joka viidennessä tapauksessa. Hovioikeuden päätökset lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona olivat aineistossa harvinaisia. Kuviossa 17 on kuvattu hovioikeuden lapsen asumista koskevien ratkaisujen jakaumat.

Kuvio 17 Hovioikeuden ratkaisu lapsen asumisesta

Lapsen asumista koskevien hovioikeusratkaisujen tarkastelua rajoittavat jossain määrin tapausten suhteellisen pieni määrä tutkimusaineistossa. Tutkimustuloksia voidaan kuitenkin vertailla karkeasti suhteessa kärjäoikeuden päätöksiin lapsen asumisesta. Tutkimustulosten valossa näyttäisi siltä, että hovioikeusratkaisuissa äitien osuus lapsen lähivanhempana on pienempi kuin kärjäoikeusratkaisuissa.⁶² Toisaalta isien lähivanhemmuus näyttäisi olevan jokseenkin yhtä yleistä niin kärjä- kuin hovioikeudessakin. Hovioikeuden asumisratkaisuissa korostuvat jossain määrin päätökset, joissa lasten asuminen oli järjestelty muilla tavoin, kuten esimerkiksi jakamalla sisarusten asuminen äidin ja isän luokse.

Hovioikeuden päätöksen sisältöä tarkasteltaessa havaittiin, että noin kolmasosassa tapauksia kärjäoikeuden päätöstä lapsen asumisesta äidin luona oli muutettu siten, että lapsi oli määrätty asumaan isän luokse. Niin ikään joka kolmannessa tapauksessa ratkaisua lapsen asumisesta isän luona oli muutettu hovioikeudessa päätökseksi lapsen asumisesta äidin luona. Lisäksi muutamassa tapauksessa lapsen asumisratkaisu äidin luona oli muutettu hovioikeudessa vuoroasumiseksi eli lapsi asui vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Seuraavassa on esitetty muutamia esimerkkejä tapauksista, joissa hovioikeus oli päättänyt alioikeuden lapsen asumista koskevan päätöksen muuttamiseen.

⁶² Tutkimuksessa lasten huoltoriidoista kärjäoikeuksissa havaittiin, että kaikista huoltoriidatapauksista 65 prosentissa tuomioistuimien oli antanut päätöksen lapsen asumisesta äidin luona. Joka kolmannessa (28 %) tapauksessa oli tehty päätös lapsen asumisesta isän luona. Lasten asuminen oli jaettu äidin ja isän luokse noin 5 prosentissa tapauksia ja vain parissa prosentissa tapauksia tuomioistuimien oli tehnyt päätöksen lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona (Valkama & Litmala 2006).

Esimerkki 1. Lapsen äiti vaati hovioikeudessa käräjäoikeuden päätöstä lapsen yhteishuollosta kumottavaksi. Äidin mukaan vanhempien välit olivat riitaiset, eikä lapsi halunnut tavata isäänsä. Äidin mukaan mitään isä-lapsi-suhdetta ei ollut enää olemassa. Isä puolestaan vaati lapsen asumista luokseen. Isä perusteli vaatimustaan sillä, ettei lapsen tapaamisoikeus toteutunut lapsen asuessa äidin luona. Äiti oli lukuisista oikeuden päätöksistä ja uhkasakoista huolimatta estänyt tapaamiset. Hovioikeus hylkäsi äidin yksinhuoltoa koskevan vaatimuksen, mutta hyväksyi isän asumista koskevan vaatimuksen. Lapsi määrättiin asumaan isän luokse ja lapselle vahvistettiin tapaamisoikeus.

Esimerkissä 1 hovioikeus muutti käräjäoikeuden ratkaisua lapsen asumisen ja tapaamisoikeuden osalta. Hovioikeuden ratkaisu perustui pääasiassa siihen, kumpi vanhemmista pystyy turvaamaan lapsen yhteydenpidon ja suhteet toiseen vanhempaan. Lapsen asuessa äidin luona yhteydenpito isään ei ollut onnistunut isän lukuisista yrityksistä huolimatta. Syytä siihen, miksi lapsi vastusti tapaamisia, ei kyetty selvittämään. Sosiaalitoimen lausunnoista kävi kuitenkin ilmi, ettei äiti ollut osaltaan myötävaikuttanut tapaamisten toteutumiseen. Huolimatta siitä, ettei tapaamisoikeus toteutunut lapsen asuessa äidin luona, sosiaalitoimi suositteli lapsen asumista äidin luona. Hovioikeus antoi päätöksessään kuitenkin suuremman painoarvon sille, että lapsi säilyttäisi yhteydet molempiin vanhempiinsa ja katsoi, että lapsi tulee määrätä asumaan isän luokse. Hovioikeuden ratkaisu on tässä tapauksessa hieman poikkeuksellinen siinä mielessä, että lapsi oli asunut koko ikänsä (11 vuotta) äidin kanssa ja oli tavannut isäänsä viime vuosien aikana vain satunnaisesti.

Esimerkki 2. Isän hakemus lasten asumisesta hylättiin käräjäoikeudessa ja lapset määrättiin edelleen asumaan äidin luokse. Hovioikeudessa isä toisti käräjäoikeudessa esittämänsä vaatimuksen ja vaati lasten asumisen vahvistamista isän luokse. Perusteinaan isä lausui, että olosuhteet olivat lasten kannalta paremmat isän luona. Äidin vanhemmuudessa oli todettu puutteita ja hän kärsi mielenterveysongelmista. Perheellä oli usean vuoden asiakkuus lastensuojeluun. Äiti vaati valituksen hylkäämistä sillä perusteella, ettei hänen puutteensa vanhemmuudessa olleet niin suuria, ettei niitä voisi korjata lastensuojelun avohuollon tukitoimilla tai oman verkoston avulla. Hovioikeus ratkaisi asian määräämällä kaikki lapset asumaan isän luona.

Esimerkissä 2 hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä siten, että lasten (3, 4, 5 ja 7 vuotta) asuminen määrättiin isälle. Perusteluissaan hovioikeus totesi, että periaatteessa kumpikin vanhemmista oli henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan soveltuva lasten lähivanhemmaksi. Arvioidessaan kokonai-

suutta hovioikeus tuli kuitenkin siihen tulokseen, että asuminen isän luona tarjoaisi lapsille virikkeellisemmät ja muutoinkin paremmat kasvuolosuhteet kuin asuminen äidin luona.

Esimerkki 3. Lapsi määrättiin käräjäoikeuden päätöksellä isän yksinhuoltoon ja asumaan isän luona. Tapaamisoikeus vahvistettiin niin laajaksi, että lapsi asui vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Äiti vaati hovioikeudessa lapsen yksinhuoltoa ja asumista äidin luona. Äidin mukaan isä oli tottumaton ja kykenemätön huolehtimaan 2-vuotiaan tyttölapsen hoitamisesta ja kasvatuksesta. Lisäksi lapsen kannalta olisi vahingollista muuttaa vakiintuneita olosuhteita. Isä puolestaan vaati lapsen tapaamisoikeuden rajoittamista. Vuoroviikoittainen luonapito-oikeus oli lapselle liian raskas. Isän mukaan äiti oli lapsen vaihtotilanteissa aggressiivinen. Hovioikeus ratkaisi asian määräämällä lapsen äidin yksinhuoltoon ja asumaan äidin luona. Lapselle vahvistettiin tapaamisoikeus joka toinen viikonloppu.

Esimerkissä 3 hovioikeus muutti käräjäoikeuden ratkaisua lapsen huolto-
muodon, asumisen ja tapaamisoikeuden osalta. Perusteluissaan hovioikeus
totesi, että 2-vuotias lapsi oli asunut koko ikänsä äitinsä kanssa. Erityisesti
näin pienen lapsen edun mukaista oli, ettei hänen vakiintuneita olosuhteita
muutettaisi. Vanhempien aiemmat riidat olivat liittyneet pääasiassa lapsen
nouto- ja vaihtotilanteisiin silloin, kun heidän erokriisinsä oli akuutein. Ho-
vioikeuden mukaan todistelusta ei ollut pääteltävissä, että vanhempien suh-
tautuminen toisiinsa paranisi tai tapaamiset toteutuisivat haku- ja palautusti-
lanteiden osalta paremmin lapsen asumista muuttamalla. Näillä perusteilla
hovioikeus katsoi, että lapsen edun mukaista on, että hän asuu äitinsä luona.

5.4 Hovioikeuden ratkaisu lapsen tapaamisoikeudesta

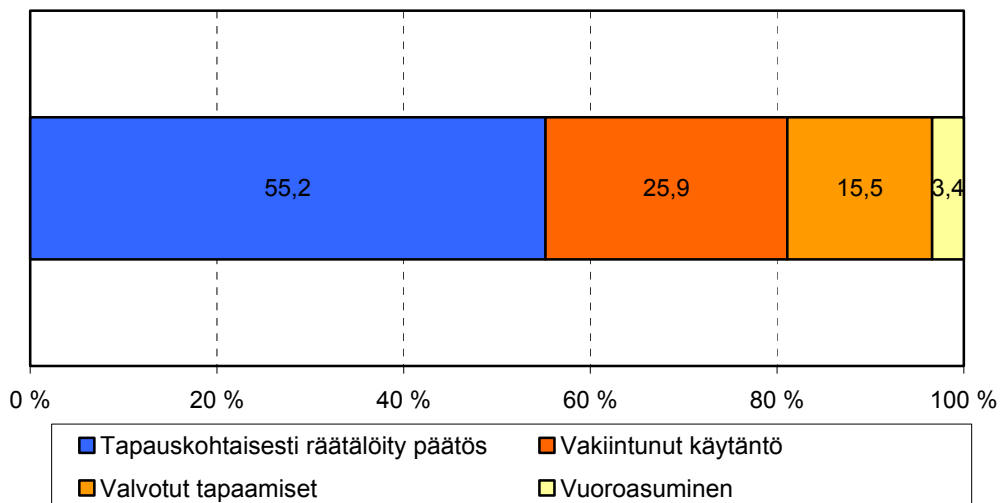
Lapsen tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää
yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu (L361/1983).
Vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä pyrkiä edesautta-
maan tapaamisten toteutumista ja lapsen suhteen säilymistä muualla asu-
vaan vanhempaan. Lapsen tapaamisoikeus ei ole sidoksissa siihen, onko
vanhempi lapsen huoltaja vai ei.

Lapsenhuoltolaissa ei ole erikseen määritelty tiettyä tapaamismallia tai
tapaamisten laajuutta. Päätös lapsen tapaamisoikeudesta tehdään aina ta-
pauskohtaisesti harkiten. Lapsi voi tavata muualla asuvaa vanhempansa
esimerkiksi joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin, tiettyinä juh-
lapyhinä ja lomakausina. Toinen malli voi olla esimerkiksi sellainen, että
lapsi tapaa muualla asuvaa vanhempansa viikonlopputapaamisten lisäksi

myös arki-iltoina. Tapaamisoikeus voidaan periaatteessa vahvistaa myös niin laajaksi, että lapsi käytännössä asuu vuoroviikoin kummankin vanhemman luona (vuoroasuminen).

Erityistapauksissa tuomioistuin voi määrätä lapsen ja vanhemman tapaamiset järjestettäväksi valvottuina. Yleisimmin valvottua tapaamista vaaditaan tilanteissa, joissa vanhemmalla on perusteltu syy pelätä lapsen fyysisen tai psyykkisen terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin olevan uhatuna tai vaarassa tapaamisoikeuden aikana. Oikeuskäytännön esimerkkejä valvontamääräyksistä ovat tapaukset, joissa vanhempi on tuomittu lapseen kohdistuvasta väkivallasta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Valvotut tapaamiset tulevat kysymykseen myös silloin, jos vanhempi ei päihde- tai mielenterveysongelmien vuoksi kykene huolehtimaan lapsen hyvinvoinnista ja takaamaan hänen turvallisuuttaan.⁶³

Hovioikeuden lapsen tapaamisoikeutta koskevista ratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä tapaamisoikeus oli määritelty siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempansa joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin. Noin puolessa kaikista tapaamisratkaisuista tapaamisoikeudesta oli tehty päätös tapauskohtaisesti räätälöiden. Näissä tapauksissa tapaamisoikeutta oli joko laajennettu tai rajattu suhteessa tavanomaiseen tapaamiskäytäntöön (joka toinen viikonloppu). Joka kuudennessa tapauksessa hovioikeus oli määrännyt lapsen ja vanhemman tapaamiset valvotuiksi. Vain muutamassa prosentissa tapauksia lapsen tapaamisoikeus oli määrätty niin laajaksi, että hän asui vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Kuviossa 18 on kuvattu hovioikeuden lapsen tapaamisoikeutta koskevien ratkaisujen jakaumat.

Kuvio 18 Hovioikeuden ratkaisu lapsen tapaamisoikeudesta

⁶³ Auvinen & Kaivosoja 2003. Ks. myös Ekbohm & Landberg 2007.

Kun hovioikeusratkaisuja lapsen tapaamisoikeudesta tarkastellaan käräjäoikeuspäätösten valossa, näyttäisi siltä että hovioikeudessa tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamisratkaisut ovat hieman yleisempiä.⁶⁴ Peräti yli puolessa kaikista hovioikeusratkaisuista lapsen tapaamisoikeudesta oli päätetty niin sanotusta peruskaavasta poiketen. Päätökset valvotuista tapaamisista ovat myös hovioikeudessa hieman yleisempiä kuin käräjäoikeudessa.

Hovioikeus oli tehnyt vakiintuneen käytännön mukaisen tapaamisratkaisun yleensä niissä tilanteissa, joissa pääasiana oli lapsen asumisratkaisun muuttaminen. Toisin sanoen lapselle oli vahvistettu tapaamisoikeus siihen vanhempaan, jonka luona hän ei tulisi enää asumaan. Näissä tilanteissa kysymys ei ollut varsinaisesti tapaamisratkaisun sisällön muuttamisesta, vaan tapaamisoikeuden vahvistamisesta toiseen vanhempaan.

Tutkimusaineiston valossa voidaan tarkastella lähemmin tilanteita, joissa hovioikeus on päättänyt käräjäoikeuden tapaamisratkaisun *muuttamiseen*. Tällöin pyritään selvittämään sitä, kuinka alioikeuden lapsen tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä hovioikeudessa muutetaan, onko lapsen tapaamisoikeutta hovioikeudessa esimerkiksi laajennettu vai supistettu.

Suurimmassa osassa tapauksia (43 %) hovioikeus oli muuttanut alioikeuden ratkaisua lapsen tapaamisoikeudesta lisäämällä tapaamisten määrää. Tapaamisia oli laajennettu esimerkiksi siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempansa myös arki-iltoina. Joissakin tapauksissa hovioikeus oli pidentänyt lomajaksoja tai viikonlopputapaamisia. Muutamassa tapauksessa hovioikeus oli määrännyt lapsen tapaamisoikeuden niin laajaksi, että lapsi asui vuoroviikoin kahdessa kodissa.

Vastaavasti tapaamisoikeuden rajoittamiseen oli päädytty joka kuudennessa (15 %) hovioikeuden ratkaisussa. Tapaamisia oli supistettu yleensä silloin, kun lapsi oli itse ilmaissut tahtonsa tapaamisten vähentämisestä. Lapsen tapaamisoikeutta oli rajoitettu myös silloin, jos vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta tapaamisten aikana ei ollut varmuutta. Niin ikään joka kuudennessa (16 %) ratkaisussa muutoksen kohteena oli käräjäoikeuden päätös valvotuista tapaamisista. Näistä puolessa hovioikeus oli päättänyt valvottujen tapaamisten määräjän pidentämiseen ja loppuosassa tapauksia määräaika oli lyhennetty. Vain yhdessä tapauksessa hovioikeus oli muuttanut valvotut tapaamiset ei-valvotuiksi.

⁶⁴ Tutkimuksessa lasten huoltoriidoista käräjäoikeuksissa havaittiin, että kaikista huoltoriitatapauksista 38 prosentissa tuomioistuimien oli antanut päätöksen lapsen tapaamisoikeudesta vakiintuneen käytännön mukaisesti (joka toinen viikonloppu). Puolessa tapauksista (50 %) tuomioistuimien oli tehnyt tapaamisratkaisun tapauskohtaisesti räätälöidyn. Joka kahdeksannessa tapauksessa (12 %) oli annettu päätös valvotuista tapaamisista (Valkama & Litmala 2006).

Joka neljännessä tapauksessa (26 %) päätöstä lapsen tapaamisoikeudesta oli muutettu hovioikeudessa ainoastaan tapaamisten alkamis- ja päättymisajankohtien tai tapaamispaikan osalta. Näissä tapauksissa vanhemmat eivät päässeet yksimielisyyteen siitä, mihin kellonaikaan lapsi noudetaan tapaamiseen tai palautetaan kotiin. Lisäksi erimielisyyttä saattoi olla siitä, missä lapsen vaihto tapahtuu ja kuka maksaa tapaamisista aiheutuneet matkakustannukset.

Seuraavassa on esitelty muutamia esimerkkejä tapauksista, joissa hovioikeus oli muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua lapsen tapaamisoikeudesta.

Esimerkki 1. Lapsen ja isän tapaamiset oli määrätty käräjäoikeuden päätöksessä valvotuiksi. Isä vaati hovioikeudessa päätöksen muuttamista siten, että lapsi oikeutetaan tapaamaan isäänsä joka toinen viikonloppu perjantaista klo 18.00 sunnuntaihin klo 16.00 asti. Isän mukaan yksittäinen tapaus, jossa lapsi joutui kohtaamaan väkivaltaa, ei voi riittää perusteeksi määrätä tapaamisia valvotuiksi. Asianosaisten riidat olivat liittyneet avioerotilanteeseen, eikä isä ole koskaan ollut väkivaltainen lasta kohtaan. Lapsen äiti kiisti muutosvaatimukset. Äidin mukaan on mahdollista että tämä isän mainitsema yksittäinen välikohtaus tulee toistumaan. Tapaus oli johtanut myös lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Hovioikeus ratkaisi asian siten, että lapsen ja hänen isänsä tapaamiset toteutetaan ilman valvontaa joka kuukauden ensimmäisenä viikonloppuna.

Esimerkissä 1 hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä siten, että määräys tapaamisten toteuttamisesta valvottuina poistettiin. Perusteluissaan hovioikeus nojasi pitkälti sosiaalitoimen lausuntoon asiassa. Lausunnosta kävi ilmi, että lapsi (10 vuotta) oli kertonut sosiaalityöntekijöille ikävöivänsä isäänsä ja haluavansa vieraila tämän luona yön yli. Mainitusta selvityksestä ei ilmennyt seikkoja, joiden perusteella lapsen tasapainoisen kehityksen tai hyvinvoinnin voitaisiin epäillä olevan vaarassa isän luona tapahtuvien tapaamisten aikana. Selvityksestä ilmeni kuitenkin, että vanhempien välillä oli ristiriitaisuuksia, mutta ei kuitenkaan sellaisia, joiden perusteella tapaamisten tulisi olla valvottuja. Hovioikeuden mukaan isän ja lapsen tapaamisten toteuttaminen ilman valvontaa ei ollut vallitsevissa olosuhteissa vastoin lapsen etua.

Esimerkki 2. Lasten tapaamisoikeudesta oli käräjäoikeudessa päätetty siten, että he tapasivat isäänsä joka toinen viikonloppu perjantai-illasta maanantaiaamuun. Isä vaati hovioikeudessa päätöstä lasten asumisesta isän luona ja määräystä tapaamisten järjestämisestä siten, että lapset asuisivat vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Isä vetosi valituksessaan siihen, että toinen lapsista asui jo omasta tahdostaan vuoroviikoin isän luona. Käytäntö oli johtanut siihen, että

veljekset oli erotettu toisistaan. Äiti vaati valituksen hylkäämistä. Äidin mukaan lasten mielipiteet asuinpaikastaan ovat vaihdelleet. Äiti oli myös sitä mieltä, että isä halusi vaatimillaan tapaamisjärjestelyillä välttää maksamasta lapsille elatusapua. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden ratkaisua tapaamisoikeudesta siten, että vanhempi lapsista oikeutettiin tapaamaan isäänsä parittomina viikkoina perjantai-illasta perjantai-iltaan.

Esimerkissä 2 hovioikeus vahvisti tapaamisoikeuden niin laajaksi, että lapsi asui käytännössä vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. Perusteluisaan hovioikeus mainitsi, että toinen lapsista oli jo pidemmän aikaa asunut joka toisen viikon isän luona. Asiassa hankitun olosuhdeselvityksen mukaan molemmat lapset olivat kertoneet haluavansa asua tasapuolisesti kummankin vanhemman luona. Toinen lapsista oli selvityksen laadinnan aikana 12-vuotias ja toinen 9-vuotias. Hovioikeus antoi 12-vuotiaan lapsen omalle mielipiteelle ratkaisussa painoarvoa, mutta 9-vuotiaan mielipidettä ei hänen ikänsä huomioon ottaen voitu huomioida. Hovioikeus katsoi, että nuoremman lapsen tapaamisoikeus oli jo riittävän laaja vanhemman ja lapsen suhteen säilyttämiseksi.

Esimerkki 3. Käräjäoikeuden päätöksessä lapselle vahvistettiin oikeus tavata äitiään parillisten viikkojen lauantaina klo 10.00–19.00. Äiti vaati hovioikeudessa lapselle oikeutta tavata äitiään joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin. Äidin mukaan tapaamisia oli käräjäoikeuden päätöksellä huomattavasti rajoitettu ja ne olivat sallittuja vain päiväsaikaan. Päätös oli lapsen edun vastainen, koska lapsi oli ilmoittanut halustaan yöpyä äidin luona. Lapsen (10 vuotta) oma tahto olisi pitänyt huomioida päätöksessä. Isä vaati valituksen hylkäämistä. Sosiaalitoimen lausunnoissa oli suositeltu ainoastaan päivätapaamisia vanhempien tulehtuneiden välien ja tapaamisten aikana esille tulleiden ristiriitojen takia. Lapsi oli ollut koko oikeusprosessin ajan hoidossa lastenpsykiatrisella osastolla. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä lapsen tapaamisoikeudesta siten, että tapaamisia laajennettiin asteittain niin, että lapsi tapasi äitiään joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin.

Esimerkissä 3 hovioikeus katsoi, että lapsen edun mukaista oli tapaamisten laajentaminen asteittain. Sosiaalitoimen selvityksestä oli käynyt ilmi, että yhtenä merkittävänä syynä tapaamisten rajoittamiseen oli ollut vanhempien tulehtuneet välit. Hovioikeus totesi, että vanhempien tulehtuneet välit eivät ole sellainen syy, jonka perusteella lapsen tapaamisoikeutta tulisi rajoittaa. Lisäksi asiassa oli esitetty yksimielinen tulkinta siitä, että lapsi halusi tavata äitiään ja yöpyä tämän luona. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen lapsen normaalia tapaamisoikeutta ei ollut aiheutta pitkällä tähtäimellä rajoittaa.

5.5 Hovioikeuden ratkaisu lapsen elatusavusta

Vanhempien elatusvelvollisuus on määritelty lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975). Lain mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen, josta molemmat vanhemmat vastaavat kykyjensä mukaan. Riittävä elatus käsittää lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä tästä aiheutuvat kustannukset.

Vanhempien elatuskykyä arvioitaessa otetaan huomioon heidän ikänsä, työkykynsä ja mahdollisuutensa osallistua ansiotyöhön, käytettävissä olevien varojen määrä sekä heidän lakiin perustuva muu elatusvastuunsa. Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta.

Lapselle voidaan vahvistaa suoritettavaksi elatusapua, jos vanhempi ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta tai jos lapsi ei pysyvästi asu vanhempiensa luona. Elatusavun määrä ja sen suorittamistapa vahvistetaan sosiaalitoimissa elatussopimuksella tai tuomioistuimissa tuomiolla. Tuomioistuimissa elatusavun vahvistaminen voi tapahtua eri tavoin: itsenäisellä vahvistamiskanteella niin sanottuna varsinaisiasiana, isyyden vahvistamista koskevan kanteen yhteydessä, hakemusiasiana vireille pantavan huolto- ja tapaamisoikeusasian yhteydessä tai avioeron liitännäisiasiana.

Mikäli lapsen toinen vanhempi laiminlyö elatusvelvollisuutensa, lapsen kanssa asuva vanhempi voi hakea kunnalta elatustukea. Elatustukea voi saada myös silloin, jos elatusapu on vahvistettu elatustukea pienemmäksi elatusvelvollisen maksukyvyttömyyden vuoksi.

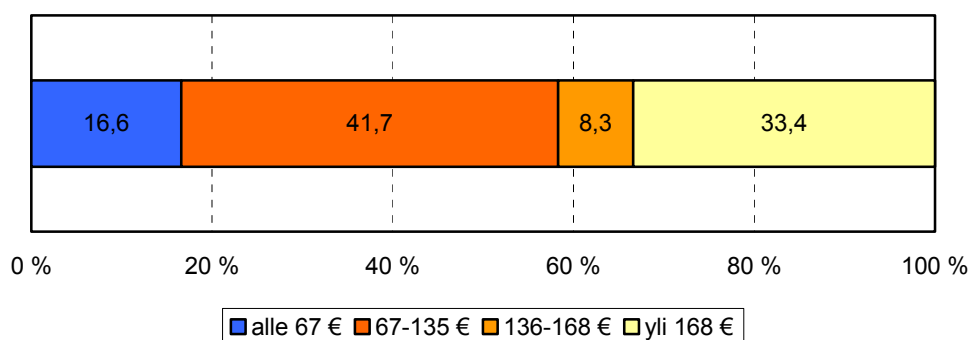
Laki lapsen elatuksesta ei sisällä kaavaa lapsen elatusavun suuruuden laskemisesta, vaan lapsen elatuksetarve määräytyy tapauskohtaisesti. Oikeusministeriö laati lapsen elatusavun suuruuden arvioinnista suositusluonteisen ohjeen vuonna 2007.⁶⁵ Ohjeen tarkoituksena on ollut yhdenmukaistaa kuntien sosiaaliviranomaisten toimintaa, kun he opastavat vanhempia elatusavun oikean määrän arvioimisessa ja harkitsevat, voidaanko vanhempien tekemä sopimus elatusavusta vahvistaa lapsen elatuksesta annetun lain nojalla.

Tutkimusaineiston perusteella neljässä tapauksessa kymmenestä (43 %) hovioikeus oli muuttanut kärjäoikeuden lapsen elatusavusta annettua päätöstä alentamalla elatusavun määrää. Elatusavun määrää kuukaudessa lasta

⁶⁵ Oppaassa on lapsen elatusavun laskuohje ja ohjeen perustelut. Perusteluissa on selostettu ohjeen tausta, tavoitteet ja pääkohdat. Yksityiskohtaisissa perusteluissa selostetaan, miten ohjeen yksittäisiä kohtia on tarkoitettu tulkittavaksi ja esitetään esimerkkejä niiden soveltamisesta. (Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja 2007:2).

kohden oli alennettu hovioikeudessa keskimäärin 55 euroa. Noin kuudesosassa tapauksia kärjäoikeuden päätöstä oli muutettu siten, että hovioikeus oli vapauttanut elatusvelvollisen vanhemman elatusmaksuista puutteellisen maksukyvyn vuoksi. Vain muutamassa prosentissa tapauksia hovioikeus oli päättänyt kärjäoikeuden määräämän elatusavun määrän korottamiseen. Noin kolmasosassa tapauksia elatusapu oli vahvistettu lapsen asumista koskevan ratkaisun muuttamisen yhteydessä.

Hovioikeudessa vahvistetun elatusavun määrä oli keskimäärin 122 euroa kuukaudessa lasta kohden.⁶⁶ Pienin vahvistettu elatusapu oli suuruudeltaan 20 euroa ja suurin 340 euroa. Noin kuudessa tapauksessa kymmenestä lapsen elatusavuksi vahvistettiin hovioikeudessa alle 135 euroa kuukaudessa (kuvio 19).

Kuvio 19 Hovioikeuden ratkaisu lapsen elatusavusta

Hovioikeuksissa vahvistettujen elatusapujen suuruutta voidaan verrata kärjäoikeuksissa viime vuosina vahvistettuihin elatusapuihin. Kärjäoikeuden päätöksissä vahvistettu elatusapu on keskimäärin 125 euroa kuukaudessa lasta kohden.⁶⁷ Kaikkiaan näyttäisi siis siltä, hovioikeuksissa vahvistetut elatusavut ovat jokseenkin samansuuruisia kuin kärjäoikeuksissa vahvistetut.

Tuomioistuimissa vahvistetut elatusavut ovat kuitenkin kaikkiaan hieman suurempia kuin sosiaalitoimessa viime vuosina vahvistetut.⁶⁸ Käytännössä valtaosa elatussopimuksista vahvistetaan kuitenkin kuntien sosiaalitoimissa. Vuonna 2006 sosiaalilautakunnat vahvistivat kaikkiaan 33 573 elatussopimusta. Valtaosassa sopimuksia (72 %) elatusavun määräksi oli vahvistettu alle 135 euroa. Joka kahdeksannessa sopimuksessa elatusapu-

⁶⁶ Tutkimuksessa esitettävät keskimäärätiedot ovat mediaaniarvoja, ellei toisin mainita.

⁶⁷ Valkama & Litmala 2006.

⁶⁸ Litmala 2001.

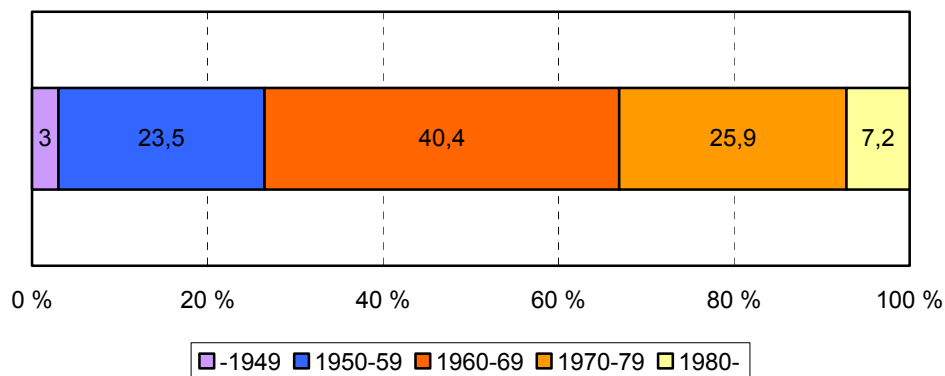
määrä oli suuruudeltaan 135–168 euroa ja noin 15 prosentissa sopimuksia elatusavun määrä oli yli 168 euroa.⁶⁹

6 Muutoksenhakijoiden taustatietoja

Tässä jaksossa kuvataan muutoksenhakijoiden taustatietoja. Tutkimusaineisto sisältää perustietoja muun muassa muutoksenhakijoiden ikäjakaumista, perhesuhteista ja työssäkäynnistä. Tutkimus tuottaa perustietoja myös huoltoriidan kohteena olevien lasten ikä- ja sukupuolijakaumista.

Vanhemmat

Tutkimusaineiston perusteella muutoksenhakijoiden keski-ikä oli 41 vuotta. Valtaosa muutoksenhakijoista kuului ikäryhmään 37–46 vuotta. Nuorin muutoksenhakija oli iältään 21 vuotta ja vanhin 78 vuotta. Huoltoriidat olivat nuorten (alle 26 vuotta) ja vastaavasti vähän vanhempien (yli 57 vuotta) keskuudessa harvinaisempia.

Kuvio 20 Muutoksenhakijoiden ikäjakaumat (syntymävuosi)

Noin kuusi kymmenestä muutoksenhakijasta oli eronnut, joka kolmas eli avo- tai avioliitossa ja noin 15 prosenttia muutoksenhakijoista oli naimattomia.

Noin neljässä tapauksessa kymmenestä (41 %) muutoksenhakijan taloudessa asui lapsia. Puolet näistä lapsiperheistä oli niin sanottuja uusperheitä ja loppuosa oli perheitä, jotka koostuivat yhdestä vanhemmasta ja lapsista. Yli puolet muutoksenhakijoista oli kuitenkin yksineläviä.

⁶⁹ Stakes tilastotiedote 9/2007. Lapsen elatus ja huolto 2006. Sopimusten prosentuaalinen osuus on laskettu tapauksista, joissa lapselle oli vahvistettu elatusapu. Tarkastelussa eivät ole mukana tapaukset, joissa elatusapu oli jätetty kokonaan vahvistamatta.

Pääasiallisen toiminnan perusteella 56 prosenttia muutoksenhakijoista oli työelämässä. Työelämän ulkopuolella oli peräti neljä kymmenestä (44 %) muutoksenhakijasta. Heistä valtaosa oli työttömiä ja loppuosa oli joko kotona tai opiskeli. Sosioekonomiselta ammattiluokituksen perusteella yli puolet (52 %) muutoksenhakijoista kuului työntekijöiden ryhmään. Ylempien toimihenkilöiden ryhmään kuului joka viides muutoksenhakija ja alempien joka seitsemäs. Vajaa kymmenen prosenttia (9 %) muutoksenhakijoista toimi yrittäjänä.

Kaiken kaikkiaan muutoksenhakijat vastaavat taustaltaan aiempia havaintoja huoltoriidan osapuolista.⁷⁰ Muutoksenhakijoista valtaosa oli oikeudenkäynnin aikana iältään 37–46 vuotta. Heistä noin puolet asui yhdenhengen talouksissa ja vajaa puolet talouksissa, joissa oli lapsia. Tutkimusaineiston perusteella muutoksenhakijat olivat tyypillisesti myös pienituloisia sekä melko vähän koulutettuja. Toisaalta muutoksenhakijoissa oli myös vanhempia, jotka olivat korkeasti koulutettuja tai muutoin korkeassa sosioekonomisessa asemassa.

Lapset

Tutkimusaineiston perusteella vuonna 2006 hovioikeuksissa ratkaistuissa huoltoriidoissa käsiteltiin yhteensä 414 lapsen asiaa. Hovioikeusprosessi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta koskettaa siis noin 400 lasta vuosittain.

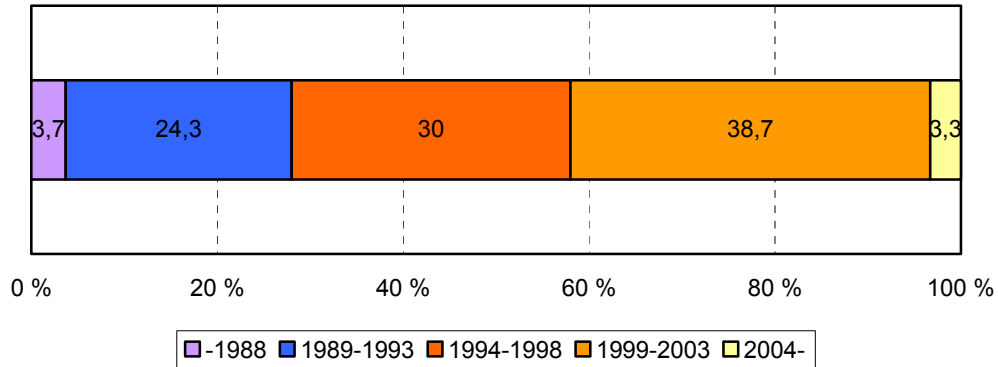
Lasten ikäryhmiä tutkittaessa havaittiin, että lapsista lähes 40 prosenttia oli oikeudenkäynnin aikana 3–7 vuotta. Joka kolmannessa tapauksessa lapset olivat iältään 8–12 vuotta ja neljäsosassa tapauksia 13–17 vuotta. Vain muutamassa prosentissa tapauksia lapsi oli oikeusprosessin aikana alle 2-vuotias. Lasten keski-ikä oli tässä tutkimuksessa 9 vuotta. Nuorin lapsi oli iältään 9 kuukautta ja vanhin 17 vuotta.

Näyttäisi siltä, että lapset huoltoriidoissa ovat enimmäkseen kouluikäisiä. Toisaalta pienten lasten osuus on myös melko suuri. Peräti neljässä tapauksessa kymmenestä lapsi oli oikeusprosessin aikana alle kouluikäinen.

Pienten lasten (alle 3 vuotta) osalta vanhempien riidat liittyivät useimmiten lapsen huoltomuotoon ja tapaamisoikeuteen. Vanhempien lasten ikäryhmässä (8–12 vuotta) vanhemmat olivat useimmiten eri mieltä siitä, missä lapsen tulisi asua. Täysi-ikää lähestyvien nuorten kohdalla vanhempien väliset lasta koskevat erimielisyydet liittyivät yleensä lapsen elatukseen ja hieman yllättäen huoltomuotoon. Toisaalta näissä perheissä ei ollut juuri

⁷⁰ Ks. Valkama & Litmala 2006.

lainkaan lapsen tapaamisoikeutta koskevia huoltoriitoja. Vanhemmilla lapsilla on todennäköisesti jo kykyä ja mahdollisuuksia tehdä itse tapaamisia koskevia päätöksiä.

Kuvio 21 Lasten ikäjakaumat (syntymävuosi)

Lasten sukupuolijakaumia tarkasteltaessa havaittiin, että kaikista lapsista hieman yli puolet (55 %) oli poikia ja 45 prosenttia oli tyttöjä.

Lapsista 63 prosenttia oli syntynyt vanhempien avioliittoon ja loppuosassa tapauksia lapsi oli syntynyt avioliiton ulkopuolella. Tutkimusaineistoon sisältyi muutamia tapauksia (n=9), joissa vanhemmilla ei ollut lainkaan yhteiselämää taustalla.

V OIKEUDELLISEN AVUN KÄYTTÖ HUOLTORIIDOISSA

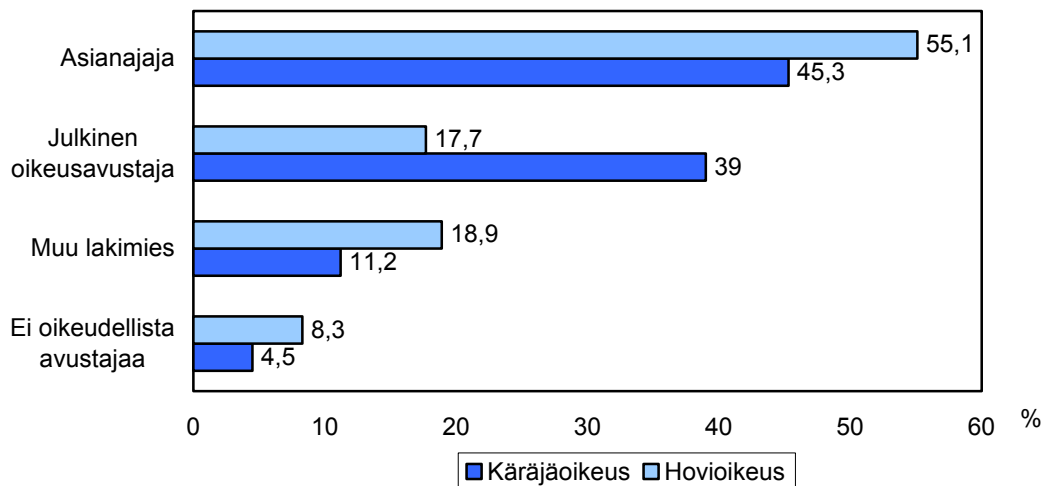
Tässä jaksossa on tarkasteltu oikeudellisen avun käyttöä käräjä- ja hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa. Tavoitteena on ollut selvittää sitä, kuinka usein huoltoriidan osapuolet käyttävät oikeudenkäynnissä asiantuntija-apua ja toisaalta sitä, kuinka usein asianosaiset hoitavat asiaansa itse tuomioistuimessa. Tutkimuksessa on lisäksi selvitetty oikeudenkäynneistä aiheutuneiden kulujen rahoitusta, kuten julkisen oikeusavun yleisyyttä tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa.

1 Oikeudellisen avustajan käyttäminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa oikeudellisen avustajan käyttäminen on usein tarpeen, esimerkiksi erilaisten asiakirjojen laadinnassa, sovintoneuvotteluissa ja itse oikeudenkäynnissä tuomioistuimessa. Siitä, missä määrin huoltoriitaprosesseissa turvaudutaan oikeudelliseen apuun, ei kuitenkaan ole aiemmin ollut saatavilla juurikaan tutkimustietoa.

Käsillä olevassa tutkimuksessa *käräjäoikeuksista* kootussa tutkimusaineistossa lähes kaikki (95 %) hakijat olivat käyttäneet asiansa hoitamiseksi oikeudellista avustajaa. Useimmiten avustajana oli toiminut asianajaja, mutta varsin usein oli turvauduttu myös julkisen oikeusavustajan apuun: noin puolessa tapauksia hakijan avustajana oli toiminut käräjäoikeudessa asianajaja ja noin 40 prosentissa tapauksia julkinen oikeusavustaja. Joka kymmenennessä jutussa hakijan oikeudellinen avustaja oli ollut muu lakimies. Ainoastaan muutamassa prosentissa tapauksia hakija oli hoitanut asiaansa itse, ilman asiantuntija-apua.

Hovioikeuksista kootussa tutkimusaineistossa niin ikään valtaosa (92 %) muutoksenhakijoista oli käyttänyt oikeudenkäynnissä lainoppinutta avustajaa. Yli puolessa tapauksia muutoksenhakijan avustaja oli ollut hovioikeudessa asianajaja. Noin joka kuudes muutoksenhakija oli hakenut oikeudellista apua oikeusaputoimistosta julkiselta oikeusavustajalta. Muuta lakimiesapua oli saanut vajaa viidennes muutoksenhakijoista. Joka kolmastoista hakija oli kuitenkin hoitanut asiansa itse hovioikeudessa (kuvio 22).

Kuvio 22 Avustajan käyttäminen tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa

Kun oikeudellisten palvelujen käyttöä tarkasteltiin eri tuomioistuinasteiden välillä, havaittiin että asianajajien ja muiden lakimiesten osuus avustajista oli suurempi hovioikeuskäsittelyyn edenneissä jutuissa kuin alioikeudessa käsitellyissä huoltoriidoissa. Vastaavasti käräjäoikeudessa käsitellyissä riidoissa julkisen oikeusavustajan käyttäminen oli selvästi yleisempää kuin hovioikeudessa (ks. tästä enemmän jaksossa V.2.2). Kaiken kaikkiaan voi todeta, että melkeinpä kaikissa tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa käytetään oikeudellista asiantuntija-apua. Vaikka asiointi tuomioistuimessa ilman lakimiesapua on huoltoriidoissa suhteellisen harvinaista, on toisaalta mielenkiintoista, että hovioikeuksissa se näyttäisi olevan yleisempää kuin käräjäoikeuksissa.

2 Julkinen oikeusapu ja huoltoriidat

2.1 Julkisen oikeusavun yleiset edellytykset

Asianosainen kustantaa oikeudenkäynnistä koituvat kulut pääsääntöisesti itse. Oikeudenkäynti voidaan tosiasiallisesti rahoittaa myös esimerkiksi julkisista varoista julkisena oikeusapuna tai asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen turvaamiseksi otetulla oikeusturvavakuutuksella.

Julkisen oikeusavun yleiset edellytykset ja sisältö on määritelty oikeusapulaissa (257/2002). Lain mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee oikeudellista asiantuntija-apua asiansa hoitamista ja käsittelyä varten, mutta ei taloudellisen tilanteensa vuoksi itse pysty sitä hankkimaan. Julkista oikeusapua annetaan siis vain yksityishenkilöille, jo-

ten yritykset tai yhteisöt eivät kuulu sen piiriin. Lähtökohtaisesti oikeusapu kattaa kaikki oikeudelliset asiat. Oikeusapua ei kuitenkaan anneta, jos asialla on hakijalle vähäinen merkitys tai asian ajaminen olisi selvästi tarkoituksetonta verrattuna hakijalle siitä koituvaan hyötyyn. Oikeusapua myönnetään tiettyjen, avun hakijoiden käyttövaroja koskevien rajojen mukaisesti joko täysin korvauksetta tai osakorvausta vastaan (20–75 prosentin omavastuu; ks. tulo rajoista tarkemmin jäljempänä).⁷¹

Julkista oikeusapua tarjoavat valtion oikeusaputoimistot, joissa oikeudellisia palveluja tarjoavat julkiset oikeusavustajat. Tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa oikeusavun hakija voi valita avustajansa. Avustajana tuomioistuimessa voi toimia oikeusaputoimiston julkinen oikeusavustaja, mutta myös yksityinen asianajaja tai muu lakimies. Muissa kuin tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa julkista oikeusapua saa ainoastaan oikeusaputoimistosta.

Oikeusapu kattaa toimenpiteet, jotka katsotaan tarpeellisiksi asian laatu ja merkitys, mahdollisen riidan kohteen arvo ja olosuhteet huomioon ottaen. Käytännössä oikeusapu käsittää tuomioistuintehtäviä, sovintoneuvotteluja, asiakirjojen laadintaa ja oikeudellista neuvontaa. Julkinen oikeusapu kattaa avustajan toimenpiteet pääsääntöisesti enintään sadalta tunnilta asiaa kohden. Asiaa käsittelevä tuomioistuin voi kuitenkin päättää, että oikeusavun antamista jatketaan, jos siihen on erityisiä syitä asian laatu ja laajuus huomioon ottaen. Jos oikeusavun saaja häviää tuomioistuimessa käsiteltävän asiansa, julkinen oikeusapu ei kata maksettavaksi tuomittuja vastapuolen oikeudenkäyntikulua.

Oikeusturvavakuutus on säädetty ensisijaiseksi julkiseen oikeusapuun nähden. Julkista oikeusapua ei siis anneta tapauksissa, joissa hakijalla on asian käsittelyn kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusturvavakuutus on vapaaehtoinen vakuutus, jonka voi ottaa asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen turvaamiseksi. Oikeusturvavakuutus kuuluu osana tai se voidaan liittää esimerkiksi koti-, maatila-, yritys-, kiinteistö-, auto- ja venevakuutuksiin. Tavallisimmin oikeusturvavakuutus liittyy kotivakuutuksiin. Oikeusturvavakuutuksesta korvataan lähtökohtaisesti vakuutetun välttämättömät ja kohdulliset asianajo- ja oikeudenkäyntikulut vakuutetun yksityiselämään liittyvissä hakemus-, riita- ja rikosasioissa. Oikeusturvavakuutuksen enimmäiskorvaus vaihteli vuonna 2003 vakuutusyhtiöstä riippuen noin 5 000–

⁷¹ Vuodesta 2002 lähtien oikeusapu laajeni kattamaan myös ns. keskituloiset (tulo rajoista jäljempänä tekstissä). Julkisen oikeusavun arvioitiin ennen tätä uudistusta kattavan noin 40 % kotitalouksista (Ahola 1999). Oikeusavun laajentamisen jälkeen sen arvioitiin kattavan periaatteessa noin kolme neljänestä suomalaisista kotitalouksista (HE 82/2001 vp.). Ks. vuoden 2002 oikeusapu-uudistuksen taustoista ja lähtökohdista tarkemmin Litmala & Alasaari 2004.

17 000 euroon oikeudenkäyntiä kohden.⁷² Arviolta noin 70–75 prosentilla suomalaisista kotitalouksista on oikeusturvavakuutuksen sisältävä kotivakuutus.⁷³

Oikeusapua myönnetään hakijan taloudellisen aseman perusteella täysin korvauksetta tai omavastuuosuutta vastaan. Osakorvauksellisissa tapauksissa oikeusavun hakijat joutuvat maksamaan itse 20–75 prosenttia oikeusavun kustannuksista käyttövaroistaan riippuen. Hakijan taloudellinen asema – eli tässä tapauksessa käyttövara – arvioidaan tulojen, menojen, varallisuuden ja elatusvelvollisuuden perusteella. Oikeusapua annetaan henkilölle, jonka käyttövara ei ylitä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin vahvistettua määrää. Julkiseen oikeusapuun joko kokonaan tai osittain oikeuttavat käyttövararajat ovat olleet muuttumattomina voimassa oikeusapua koskevan sääntelyn uudistuksesta, vuodesta 2002 lähtien. Vuoden 2008 alusta alkaen niihin on kuitenkin tulossa muutoksia.

Julkisen oikeusavun niin sanotut tulorajat muuttuvat vuoden 2008 alusta. Tämän tutkimuksen aineistojen tapauksissa julkista oikeusapua on kuitenkin myönnetty seuraavien voimassa olleiden käyttövararajojen mukaan.

Julkista oikeusapua on myönnetty yksinäiselle henkilölle täysin korvauksetta, jos henkilön käyttövarat ovat kuukaudessa enintään 650 €. Oikeusapua myönnetään osittaisella korvauksella, jos yksinäisen henkilön käyttövarat ovat kuukaudessa 651–1 400 €. Jos henkilön käyttövarat ylittävät 1 400 € kuukaudessa, oikeusapua ei myönnetä lainkaan. Puolisoilla täyden korvauksen raja on ollut yhteensä 1 100 € eli 550 € puolisoa kohden kuukaudessa ja osittaisen korvauksen yhteensä 1 101–2 400 € eli 551–1 200 € puolisoa kohden kuukaudessa. Oikeusapua ei siis ole myönnetty, jos puolisojen yhteenlaskettu käyttövara on ylittänyt 2 400 € kuukaudessa.⁷⁴

Vuoden 2008 alusta lähtien korvauksettoman oikeusavun käyttövararaja on yksinäisellä henkilöllä enintään 700 € ja puolisoilla enintään 600 € henkilöä kohden kuukaudessa. Yksinäinen henkilö saa oikeusapua osakorvauksella, kun käyttövarat ovat enintään 1 500 € kuukaudessa. Puolisoilla osakorvauksellisen oikeusavun käyttövararaja on vuoden 2008 alusta lähtien enintään 1 300 € puolisoa kohden kuukaudessa.

Lasten huoltoriitoja koskevia oikeustapauksia tarkasteltaessa on hyvä ottaa huomioon se, että jos puoliset ovat toistensa vastapuolina tai asuvat

⁷² Vertailutietoa kotivakuutuksista 1.6.2003. Kuluttajien vakuutustoimisto.

⁷³ Litmala & Alasaari 2004.

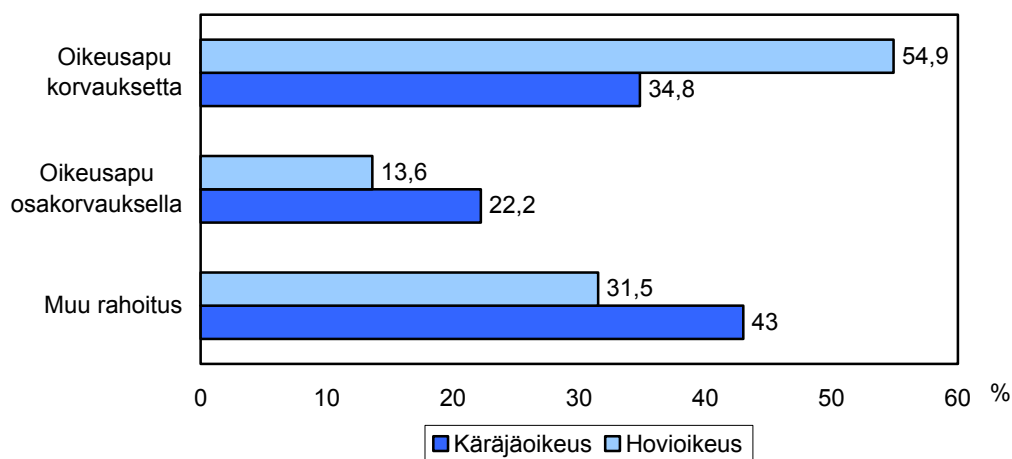
⁷⁴ Valtioneuvoston asetus oikeusavusta 23.5.2002/388. Vuodesta 2002 lähtien oikeusavun piirissä olevilla niin sanotuilla keskituloisilla tarkoitetaan henkilöitä, joiden käyttövara yksinäisillä henkilöillä on ollut 1 001–1 400 ja puolisoilla 801–1 200 puolisoa kohden kuukaudessa. Keskituloisten omavastuuosuus on 40, 55 tai 75 prosenttia käyttövarasta riippuen.

pysyvästi erillään välien rikkoutumisen vuoksi, oikeusapu määräytyy ai-noastaan hakijan taloudellisen aseman perusteella eli yksinäiselle henkilölle säädettyjen määrien mukaan.

2.2 Julkisen oikeusavun osuus lasten huoltoriidoissa

Käräjäoikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa kuusi hakijaa kymmenestä (57 %) oli saanut asiansa hoitamiseen julkista oikeusapua. Loppuosassa tapauksia oikeudenkäynti oli rahoitettu jollakin muulla tavoin. Yli kolmasosassa kaikista käräjäoikeuden käsittelemistä huoltoriidoista hakijalle oli myönnetty oikeusapua täysin korvauksetta eli asian oikeudellisesta hoitamisesta koituneet kulut oli suoritettu kokonaisuudessaan julkisin varoin. Noin neljäsosassa tapauksia hakija oli saanut asian hoitamiseksi julkista oikeusapua osakorvauksella eli tiettyä omavastuuosuutta vastaan.

Kun julkisen oikeusavun käyttöä tarkasteltiin *hovioikeusaineiston* osalta, havaittiin, että kaikkiaan peräti noin 70 prosentille muutoksenhakijoista oli myönnetty julkista oikeusapua. Omilla varoilla tai muulla rahoituksella oli kustannettu noin kolmasosa oikeudenkäynneistä.⁷⁵ Yli puolet (55 %) kaikista muutoksenhakijoista oli saanut julkista oikeusapua täysin korvauksetta. Joka seitsemännessä tapauksessa muutoksenhakija oli saanut oikeusapua osakorvauksella (kuvio 23).

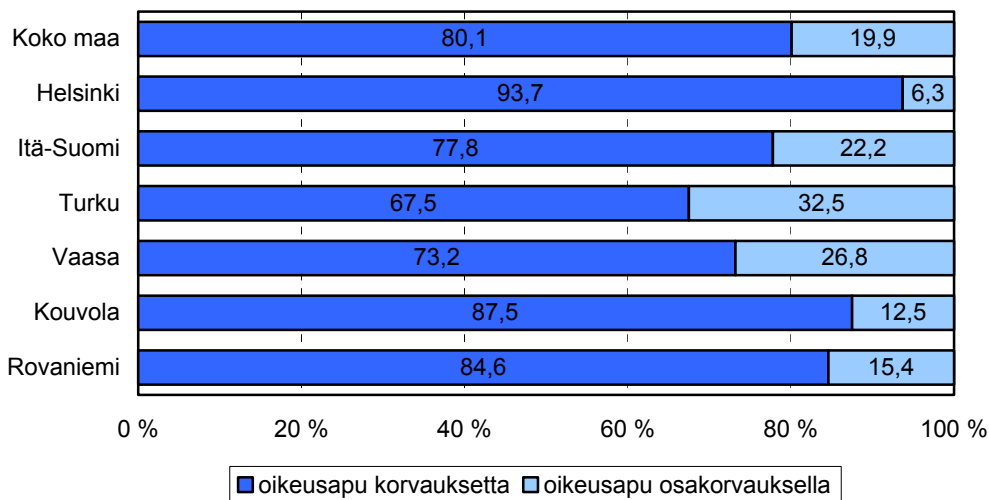

Kuvio 23 Oikeudellisten palvelujen rahoitus tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa

⁷⁵ Tutkimusaineiston analyysivaiheessa kävi ilmeiseksi, että osassa käräjäoikeuden ja hovioikeuden oikeudenkäyntiasiakirjoja ei ollut selkeää tietoa oikeudenkäyntikuluista tai niiden rahoittamisesta. Tutkimuksessa tällaiset tapaukset luokiteltiin asiaryhmään ”muu rahoitus”.

Kaikkiaan näyttää siltä, että julkisen oikeusavun osuus rahoitusmuotona on tuomioistuimissa käsitellyissä lasten huoltoriidoissa melko suuri. Käräjäoikeudessa käsitellyistä huoltoriidoista lähes 60 prosenttia rahoitetaan kokonaan tai osittain julkisin varoin. Julkisen oikeusavun osuus näyttää olevan tätäkin suurempi, mikäli asian käsittelyä jatketaan hovioikeudessa. Hovioikeuden käsittelyyn edenneissä huoltoriidoissa peräti 70 prosentissa tapauksia oli myönnetty julkista oikeusapua asian hoitamiseksi.

Julkisen oikeusavun käyttöä *hovioikeuksissa* käsitellyissä lasten huoltoriidoissa tarkastellaan seuraavassa alueellisesti. Kuviossa 24 on esitetty julkisen oikeusavun turvin hovioikeuksissa hoidettujen asioiden korvausosuudet.

Kuvio 24 Julkisen oikeusavun korvausosuudet hovioikeuksissa (n=176; kuvio sisältää siis ainoastaan ne hovioikeuksissa käsitellyt tapaukset, joiden hoitamiseksi on myönnetty julkista oikeusapua)

Helsingin hovioikeudessa oli suhteellisesti eniten tapauksia, joissa muutoksenhakijalle oli myönnetty oikeusapua täysin korvauksetta. Yli 90 prosentille julkisen oikeusavun käyttäjistä oli myönnetty kokonaisuudessaan korvaukseton oikeusapua ja vain muutamassa prosentissa tapauksia oikeusapua oli myönnetty osakorvausta vastaan.

Kokonaan valtion varoilla kustannettavia lapsen huoltoon ja tapaamis-oikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä oli merkittävässä määrin myös Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuksissa. Näissä tuomioistuimissa keskimäärin kahdeksassa tapauksessa kymmenestä muutoksenhakija oli saanut oikeusapua täysin ilmaiseksi.

Osittain valtion varoilla kustannettavia huolto-oikeudenkäyntejä oli suhteellisesti eniten Turun hovioikeudessa. Turussa vajaa 70 prosenttia oikeusavun asiakkaista oli saanut oikeusapua korvauksetta ja joka kolmannelle

oikeusapua oli myönnetty osakorvausta vastaan. Itä-Suomen ja Vaasan hovioikeuksissa korvauksetta oikeusapua saaneiden osuus oli keskimäärin 75 prosenttia.

Kaikkiaan Suomen *käräjäoikeuksissa* julkisen oikeusavun turvin käsitellyistä tutkimusaineistoon sisältyvistä huoltoriita-tapauksista keskimäärin noin 60 prosenttia hoidetaan asiakkaan näkökulmasta ilmaiseksi. Osuus on suurin Rovaniemen (69 %) ja pienin Kouvolan (52 %) hovioikeuspiirin käräjäoikeuksissa. *Hovioikeusaineisto* puolestaan osoittaa, että kaikista Suomen hovioikeuksissa oikeusapuasioina käsitellyistä huoltoriidoista peräti 80 prosenttia hoidetaan asiakkaan näkökulmasta täysin ilmaiseksi.

Hovioikeuksissa täysin korvauksettomana oikeusapuna hoidettujen huoltoriitojen suuri osuus verrattuna vastaavaan osuuteen käräjäoikeusaineistossa on kiintoisa havainto. Tässä yhteydessä mielenkiintoinen viitetieto onkin aiempi tutkimushavainto, että kaikissa yleisiin tuomioistuimiin päätyneissä oikeusapuasioissa täysin korvauksetta palvelua saaneiden osuus on ylipäättään sitä suurempi, mitä pidemmälle juttu on käräjäoikeudessa edennyt. Vastaavasti osakorvauksen maksaneiden osuus on sitä pienempi mitä pidemmälle juttu etenee.⁷⁶

Havainto ei sinänsä ole yllättävä; jutun pitkittyessä sekä kulut että mahdollisen omavastuuosuuden taloudellinen merkitys kasvavat. Tämä voi osaltaan vaikuttaa prosessaamista koskevaan päätöksentekoon. Voi siis hyvinkin olla, että oikeudenkäynnin rahoitus vaikuttaa paitsi päätökseen siitä, edetäänkö esimerkiksi käräjäoikeuskäsittelyssä pääkäsittelyyn vai ei, myös harkittaessa esimerkiksi sitä, haetaanko käräjäoikeuden päätökseen muutosta hovioikeudesta vai ei. Jos osapuolen tiedossa on, että muutoksenhaku hovioikeudessa hoituu koko asianhoidon kattavana julkisena oikeusapuna ilman henkilökohtaista taloudellista riskiä, saattaa päätös valituksen tekemisestäkin olla näiltä osin helpompaa.

⁷⁶ Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007, 34–35. Mainitussa tutkimuksessa esitettiin myös tutkimushavainto siitä, että vuonna 2002 oikeusavun piiriin uutena asiakasryhmänä tulleiden, niin sanottujen keskituloisten oikeusapuasiakkaiden osuus kaikista oikeusavun asiakkaista on esimerkiksi oikeusapuasiana hoidetuissa lapsen huoltoa koskevissa asioissa ylipäättään keskimääräistä pienempi. Tutkimuksen mukaan perhe- ja perintöoikeudellisissa oikeusapuasioissa keskituloisten oikeudelliset ongelmat koskevat tavallisimmin avioeroa sinänsä, omaisuuden ositusta ja perintöä, ei siis niinkään yleisesti lapsen huoltoon liittyviä asioita.

VI YHTEENVETOJA JA KESKUSTELUA

1 Yhteenvetoa tutkimustuloksista

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu käräjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa käsiteltyjä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja (=huoltoriitoja).

Käräjäoikeuksissa käsiteltyjen huoltoriitojen osalta tarkastelun kohteena ovat olleet sovintoratkaisut, tapaamisoikeutta koskevat erityiskysymykset ja monikulttuuriset huoltoriidat. Käräjäoikeustapauksia koskeva tutkimusosuus on jatkoa aiemmin julkaistulle tutkimushankkeelle, jonka tavoitteena oli tuottaa lähinnä perustietoja huoltoriitojen määrästä ja lopputuloksista käräjäoikeuksissa (*Valkama E. & Litmala M.: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. OPTL:n julkaisuja 224*).

Hovioikeudessa käsiteltyjä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä huoltoriitoja on tässä tutkimuksessa tarkasteltu laajan hovioikeuksista kootun oikeustapausaineiston avulla. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut selvittää muutoksenhakijan asemaa sekä hovioikeuteen tehdyn valituksen lähtökohtia ja sisältöä. Tutkimuksessa on tarkasteltu myös huoltoriidan lopputulosta eli sitä, kuinka usein hovioikeus on päätenyt käräjäoikeuden päätöksen muuttamiseen.

Tutkimuksen tavoitteena on ollut myös tuottaa perustietoja oikeudellisten palvelujen käytöstä käräjä- ja hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa. Pyrkimyksenä on ollut selvittää sitä, kuinka usein huoltoriidan osapuolet käyttävät oikeudenkäynnissä asiantuntija-apua. Tutkimuksessa on lisäksi selvitetty oikeudenkäynneistä aiheutuneiden kulujen rahoitusta, kuten julkisen oikeusavun yleisyyttä ja kattavuutta tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa.

Tutkimus perustuu laajaan, käräjä- ja hovioikeuksista koottuun, oikeudenkäyntiaineistoon. Tutkimuksen *käräjäoikeusaineisto* on koottu vuoden vaihteessa 2005–2006 kaikista Suomen käräjäoikeuksista (n=529). Aineisto koostuu käräjäoikeuksissa varsinaisasioina sekä avioeron liitännäisinä käsitellyistä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista tapauksista.

Tutkimuksen *hovioikeusaineisto* käsittää kaikki vuoden 2006 aikana Suomen hovioikeuksissa ratkaistut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta kos-

kevat tapaukset (n=257). Tutkimusaineisto on siis kerätty jokaisesta Suomen kuudesta hovioikeudesta.

Tilastotietoja lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioista tuomioistuimissa

Lukumääräisesti maamme *käräjäoikeuksissa* käsiteltiin vuonna 2006 kaikkiaan noin 3 600 lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa – joko niin sanottuna varsinaisasiana tai avioeron yhteydessä liitännäisasiana. Tuomioistuimissa käsiteltyjen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden kokonaismäärä on laskenut hieman (7 %) vuodesta 2005. Yhden vuoden vaihtelun perusteella on kuitenkin vaikeaa arvioida sitä, kuinka näiden asioiden vuotuiset määrät tulevat jatkossa kehittymään.

Hovioikeudet ratkaisivat vuonna 2006 kaikkiaan 267 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. Asiamääriltään eniten lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioita ratkottiin Helsingin ja Turun hovioikeuksissa. Tilastojen perusteella muutosta haettiin keskimäärin noin joka kuudenteen käräjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen. Valitusprosentti oli suhteellisesti korkein lapsen tapaamisoikeutta koskevissa muutosratkaisuissa.

Yleisissä alioikeuksissa käsiteltyjen *huoltoriitojen kokonaismääräksi* voidaan arvioida noin 1 800–2 000 tapausta vuodessa. Huoltoriitojen suhteellinen osuus on siis noin 4–5 prosenttia kaikista – joko sosiaalitoimessa tai tuomioistuimissa vuosittain ratkotuista lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevistä asioista.

Huoltoriitojen erityispiirteitä käräjäoikeusaineiston valossa

Sovintoratkaisut huolto-oikeudenkäynneissä. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva riitatilanne tuomioistuimissa voidaan ratkaista perinteisen oikeudenkäynnin sijasta tai ohella myös sopimalla. Tuomioistuimissa sovittelun tarkoituksena on neuvottelemalla edistää osapuolien yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Tavoitteena on auttaa vanhempia löytämään riitaansa ratkaisu, jonka molemmat vanhemmat voivat hyväksyä.

Käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista kaikkiaan puolet päättyivät siten, että vanhemmat tekevät asiassa sovinnon. Tutkimuksen perusteella sovintoratkaisun saavuttaminen oli otollisinta tilanteissa, joissa lapsen huolosta ja tapaamisoikeudesta päätettiin ensimmäistä kertaa ja vanhempien riidan aihe liittyi vain yhteen lasta koskevaan asiaan. Sovinnon mahdolli-

suus oli suurempi myös tilanteissa, joissa lapsi oli vanhempien yhteishuollossa ja vanhemmat olivat olleet aiemmin keskenään avioliitossa.

Vastaavasti voidaan pohtia myös sitä, mitkä tekijät mahdollisesti estävät sovintoratkaisun syntymisen. Huoltoriidan päättymisen sopuratkaisuun on jokseenkin epätodennäköistä niin sanotuissa kroonisissa huoltoriidoissa eli tapauksissa, joissa saman lapsen asioista on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Jatkuvat oikeudenkäynnit vievät usein lopullisen pohjan myös vanhempien väliseltä yhteistyöltä. Sovintoratkaisun saavuttaminen on vaikeaa myös silloin, jos vanhempien vaatimukset ovat kovin jyrkkiä. Näin voi olla tilanne molempien vanhempien vaatiessa lapsen yksinhuoltoa.

Käräjäoikeuden päätöksen sisältöä tutkittaessa havaittiin, että ratkaisut lapsen yhteishuollosta olivat selvästi yleisempiä silloin, kun asiassa oli saavutettu sovintoratkaisu. Vastaavasti ei-sovinnoissa yleisimpiä olivat tuomioistuimen ratkaisut toisen vanhemman yksinhuollosta.

Myös perheen psykososiaaliset ongelmat näyttäisivät olevan jossain määrin esteenä sovintoratkaisun syntymiselle. Esimerkiksi lastensuojelun asiakkaiden määrä oli loppuun asti riittävinä säilyneissä tapauksissa lähes kaksinkertainen verrattuna tapauksiin, jotka olivat päättyneet sopuratkaisuun. Kun sovintoratkaisuun päättyneissä jutuissa noin neljäsosalla (23 %) perheistä oli asiakkuus lastensuojeluun, oli näiden perheiden osuus ei-sovinnoissa yli 40 prosenttia. Toisaalta vanhempien väliset vaikeat ristiriidat ja etenkin perheessä esiintyvä väkivalta muodostanevat jo sinänsä esteen sovintoratkaisulle.

Kaiken kaikkiaan tuomioistuimissa käsiteltyjen huoltoriitojen sovinnollinen ratkaiseminen on sekä lapsen edun että vanhempien kannalta merkityksellistä. Ratkaisu, jonka molemmat vanhemmat hyväksyvät, luo paremmat edellytykset vanhempien väliselle yhteistyölle tulevaisuudessa. Todennäköisesti sovinnollinen ratkaisu ehkäisee myös uusien riitojen syntymistä. Jutun päättymisen sopuratkaisuun näyttäisi myös lyhentävän oikeudenkäynnin kestoa. Tutkimuksen perusteella oikeudenkäynti oli kestänyt sovintoratkaisuissa keskimäärin puoli vuotta eli noin kaksi kuukautta vähemmän kuin huoltoriidoissa keskimäärin.

Tapauskohtaisesti räätälöidyt tapaamispäätökset käräjäoikeuksissa. Tuomioistuin voi määrätä lapsen tapaamisen ja luonapidon ehdoista monin eri tavoin. Melko yleinen käytäntö on, että lapsi tapaa muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu ja tiettyinä lomakausina. Toisaalta näyttäisi siltä, että ainakin tuomioistuimissa tapaamiskäytännöt ovat muuttuneet aiempaa joustavimmiksi ja ne räätälöidään usein yksilöllisesti sen mukaan, mikä parhaiten vastaa lapsen etua. Nykyään noin puolet (49 %) tapaamisratkaisuista tuomioistuimissa on päätöksiä, joissa lapsen tapaamis-oikeus räätälöidään tapauskohtaisesti.

Näyttäisi siltä, että räätälöidyt tapaamismallit merkitsevät käytännössä usein lapsen tapaamisoikeuden rajoittamista. Tapaamisratkaisuista yli puolessa (60 %) lapsen tapaamisoikeus oli määritelty tuomioistuimen päätöksessä tavanomaista tapaamismallia suppeammaksi. Valtaosassa näitä tapauksia lapsen ja vanhemman tapaamiset oli määrätty tapahtuviksi vain päivätapaamisina. Lapsen tapaamisoikeutta oli rajoitettu yleensä sillä perusteella, että tapaajavanhemmalla oli päihde- tai mielenterveysongelmia. Yön yli toteutettavia tapaamisia ei järjestetty myöskään niissä tapauksissa, joissa tapaajavanhemmalla ei ollut vakituista asuntoa.

Osassa tapauksia tapaamisoikeus oli määritelty tuomioistuimen päätöksessä asteittain laajentuvaksi. Tapaamisten asteittaisissa laajentamisissa oli useimmiten kyse siitä, että lapsen ja vanhemman tapaamiset olivat olleet pidemmän aikaa keskeytyneinä.

Kaikkiaan noin neljässä tapauksessa kymmenestä (40 %) lapsen tapaamisoikeus oli määritelty räätälöidyssä päätöksessä tavanomaista laajemmaksi. Useimmiten lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin sekä lisäksi tiettyinä arkipäivinä tai iltoina.

Tutkimuksen valossa näyttäisi myös siltä, että yhä useammin tapaamis päätös laaditaan hyvin yksityiskohtaisesti. Päätökseen kirjataan tavallisesti tarkat kellonajat tapaamisten alkamisesta ja päättymisestä, lapsen vaihtotilanteiden järjestämisestä sekä tapaamisista aiheutuvien kustannusten jakamisesta. Päätöksessä saatetaan määrätä myös siitä, miten toimitaan jos lapsi sairastuu tai tapaaminen peruuntuu muusta syystä. Jos vanhempien keskusteluyhteys on hyvin huono, tapaamis päätökseen voidaan kirjata myös vanhempien yhteydenpidonmuoto, kuten esimerkiksi määräykset sähköpostien ja tekstiviestien lähettämisestä.

Monikulttuuriset huoltoriidat. Monikulttuurisilla huoltoriidoilla tarkoitetaan tapauksia, joissa lapsen toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat ovat syntyperältään ulkomaalaisia. Käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista 13 prosenttia voidaan luokitella monikulttuurisiksi. Lukumääräisesti näitä huoltoriitoja käsitellään maamme käräjäoikeuksissa vuosittain noin 250.

Vanhempien ulkomaalaistaustaisuutta tarkasteltaessa havaittiin, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa yleisin yhdistelmä oli suomalainen isä ja ulkomaalaistaustainen äiti. Lapsen äiti oli alkuperältään useimmiten Viron tai Venäjän kansalainen. Vastaavasti noin kolmasosassa huoltoriitoja tilanne oli päinvastainen eli lapsen äiti oli suomalainen ja isä taustaltaan ulkomaalainen. Isän sukujuuret olivat tällöin useimmiten joko Pohjois-Afrikassa tai Etelä-Euroopassa. Huoltoriidat, joissa lapsen molemmat vanhemmat

olivat taustaltaan ulkomaalaisia, olivat aineistossa melko harvinaisia (15 %).

Monikulttuurisissa huoltoriidoista yli puolet oli aiempien sopimusten tai päätösten muutosratkaisuja. Näissä tapauksissa vanhemmat olivat jo ennen tuomioistuinkäsittelyä sopineet lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, yleensä joko tuomioistuimen tekemällä päätöksellä tai sosiaalitoimessa vahvistetulla sopimuksella. Kolmasosalla (32 %) perheistä oli taustalla aiempia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä.

Näyttäisi siltä, että monikulttuurisissa huoltoriidoissa vanhempien riidanaihe liittyy useimmiten lapsen huoltomuotoon sekä asumiseen ja hieman harvemmin lapsen tapaamisoikeuteen. Seitsemässä tapauksessa kymmenestä vanhempien ensisijainen riidanaihe liittyi siihen, tulisiko lapsi määrätä toisen vanhemman yksinhuoltoon vai molempien vanhempien yhteishuoltoon. Yksinhuoltovaatimukset olivat suhteessa yleisimpiä tapauksissa, joissa lapsen isä oli suomalainen ja äiti oli syntyperältään ulkomaalainen.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa näyttäisi olevan tavallista, että tuomioistuin pyytää perheestä sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen. Noin 65 prosentissa tapauksia asian ratkaisemiseen oli saatu lisäinformaatioita sosiaalitoimen laatimasta olosuhdeselvityksestä. Selvitys oli pyydetty useammin tilanteissa, joissa perheellä oli asiakkuus lastensuojeluun. Lastensuojelun asiakkuus näyttäisikin olevan kaiken kaikkiaan hyvin yleistä monikulttuurisissa huoltoriidoissa: perheistä lähes 40 prosentilla oli asiakkuus lastensuojeluun.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa päätökset lapsen yksinhuollosta ovat yleisiä. Lähes puolessa (46 %) tapauksia lapsen huolto oli uskottu tuomioistuimen päätöksellä yksin äidille ja 4 prosentissa tapauksia yksin isälle. Noin neljässä tapauksessa kymmenestä (38 %) lapsi oli määrätty yhteishuoltoon. Loppuosassa tapauksia päätöstä lapsen yhteishuollosta oli täsmennetty työnjakomääräyksin. Kaikkiaan näyttäisi siltä, että äitien osuus lapsen ainoana virallisena huoltajana on monikulttuurisissa huoltoriidoissa hieman yleisempää kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Monikulttuurisissa huoltoriidoissa päädytään useammin myös yhteishuoltopäätöksen tarkentamiseen työnjakomääräyksin.

Kaikista asumisratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä lapsen lähivanhemmaksi oli määrätty lapsen ulkomaalaistaustainen äiti ja kolmasosassa tapauksia äiti oli suomalainen. Loppuosassa tapauksia lapsen asuminen oli määrätty suomalaisen isän luokse.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että tuomioistuimen päätökset valvotuista tapaamisista ovat monikulttuurisissa riidoissa yleisempiä kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Tässä tutkimuksessa joka viidennessä (21 %) päätöksessä lapsen ja vanhemman tapaamiset oli määrätty valvotuiksi.

Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa

Muutoksenhakijan asema ja muutosvaatimukset. Hovioikeuksiin tehdyt valitukset huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa näyttäisivät kohdistuvan tavallisimmin niihin käräjäoikeuden päätöksiin, joilla on jo kertaalleen muutettu jotakin aiempaa huolto- tai tapaamissopimusta. Tutkimuksen hovioikeusaineistosta peräti lähes 70 prosenttia koostui tapauksista, joista voitiin havaita, että saman lapsen huollosta oli annettu ennen alioikeuskäsittelyä aiempi lainvoimainen tuomioistuinpäätös tai vahvistettu sopimus.

Tyytymättömyyttä käräjäoikeuden päätökseen ilmaisivat useimmiten ne vanhemmat, jotka eivät asuneet lapsen kanssa. Noin kahdeksassa tapauksessa kymmenestä (78 %) muutoksenhakijana oli lapsen etävanhempi ja vajaa viidesosassa tapauksia lapsen lähivanhempi. Kaikista muutoksenhakijoista valituksen hovioikeuteen oli laatinut 55 prosentissa lapsen isä ja 45 prosentissa lapsen äiti.

Muutoksenhaun kohteena olivat yleisimmin lapsen asumista koskevat käräjäoikeuden ratkaisut. Noin 45 prosentissa kaikista valituksista muutosta haettiin lapsen asumisratkaisuun. Toisaalta melkein yhtä moni (40 %) oli tyytymätön alioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevaan ratkaisuun. Niin ikään lähes 40 prosentissa valituksia vaadittiin muutosta lapsen tapaamisoikeuteen. Noin puolessa tapauksia (55 %) huoltoriita liittyi ainoastaan yhteen lasta koskevaan asiaan.

Kaiken kaikkiaan – oli sitten kysymys lapsen huoltomuodosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta – valitusten perustelut näyttäisivät kiteytyvän tiettyihin teemoihin. Tutkimuksen perusteella tyytymättömyys alioikeuden ratkaisuun liittyi pääasiassa seuraaviin seikkoihin: lapsen mielipiteen selvittäminen ja sen painoarvo alioikeuden ratkaisussa, lapsen edun ja vanhemmuuden arviointi (esimerkiksi alkoholi- tai mielenterveysongelmat, väkivaltaisuus), sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen hankkiminen ja sen painoarvo ratkaisussa, lapsen vakiintuneiden olosuhteiden säilyttäminen tai niiden muuttaminen, lapsen turvallisuus, vanhempien väliset pitkään jatkuneet ristiriidat (kasvatukselliset, uskonnolliset, parisuhteen päättymiseen liittyvät riidat).

Sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten yleisyys hovioikeuksissa. Olosuhdeselvitysten hankkiminen hovioikeuskäsittelyn aikana näyttäisi olevan harvinaista: hovioikeus oli pyytänyt sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen perheen tilanteesta vain joka kymmenennessä tapauksessa (9 %). Selvityspyyntöjen pieni määrä hovioikeuksissa johtunee siitä, että suuressa osassa huoltoriitoja olosuhdeselvitys oli laadittu jo kertaalleen alioikeuskäsittelyn aikana. Hovioikeudella on siis ollut käytössään jo asiaa koskeva tieto, eikä uuden selvityksen hankkiminen perheestä ole ollut tarpeellista.

Valtaosassa tapauksia hovioikeus oli esittänyt sosiaalitoimelle selvityspyynnön yksilöidysti eli pyyntö oli kohdistettu vain niihin seikkoihin, joilla oli asian ratkaisemisen kannalta merkitystä. Hovioikeus oli pyytänyt sosiaalitoimea selvittämään esimerkiksi ainoastaan lapsen oman näkemyksen asiasta. Olosuhdeselvitys oli pyydetty useammin myös silloin, jos perheellä oli asiakkuus lastensuojeluun.

Kaikkiaan vaikuttaisi siltä, että hovioikeuksien sosiaalitoimelle esittämät selvityspyynnot ovat yleensä melko yksilöityjä ja selvitystyöhön kulu- nut aika on niin ikään varsin kohtuullinen (3 kk). Yleensä hovioikeuksilla on käytettävissään kärjäoikeuskäsittelyn aikana hankittu olosuhdeselvitys perheen tilanteesta ja hovioikeudessa kyse on usein ainoastaan tämän selvi- tyksen täydentämisestä. Perusteelliset olosuhdeselvitykset perheen tilan- teesta ainoastaan hovioikeuskäsittelyn aikana näyttäisivät olevan siis harvi- naisia.

Hovioikeuden ratkaisu. Tutkimusaineiston perusteella hovioikeus muut- ti kärjäoikeuden päätöstä noin kolmasosassa (32 %) tapauksia ja puolessa tapauksista alioikeuden ratkaisu säilytettiin muuttumattomana. Hovioikeu- det jättivät tutkimatta keskimäärin noin 4 prosenttia kaikista valituksista ja parissa prosentissa tapauksia asia palautettiin kärjäoikeuden käsittelyyn. Huoltoriidan päättyminen hovioikeudessa asianosaisten sovintoon oli har- vinaista (3 %).

Kun tarkastelun ulkopuolelle rajattiin rauenneet tapaukset, sovintorat- kaisut ja kärjäoikeuteen palautetut valitukset, hovioikeus päätyi kärjäoi- keuden ratkaisun muuttamiseen keskimäärin 40 prosentissa valituksista. Kun ratkaisuja tarkasteltiin hovioikeuspiireittäin, havaittiin että Kouvolan hovioikeudessa alioikeuden päätöksen muuttamiseen päädyttiin yli puolessa ratkaistuista asioista. Turun ja Rovaniemen hovioikeuksissa alioikeuden ratkaisua muutettiin 45 prosentissa tapauksista. Vaasan ja Itä-Suomen ho- vioikeudessa neljä kymmenestä (39 %) valituksesta johti kärjäoikeuden päätöksen muuttamiseen. Pienin muutosprosentti oli Helsingin hovioikeus- piirissä (26 %).

Määrällisesti eniten hovioikeudessa muuttuivat alioikeuden päätökset lapsen tapaamisoikeudesta. Kaikista hovioikeuden ratkaisuista noin 60 pro- sentissa muutos oli kohdistunut kärjäoikeuden päätökseen lapsen tapaa- misoikeudesta. Päätöstä lapsen huoltomuodosta oli muutettu kaikkiaan joka kolmannessa hovioikeuden ratkaisussa. Ainoastaan joka kuudennessa ta- pauksessa muutos oli kohdistunut lapsen asumisratkaisuun.

Tutkimusaineiston valossa vaikuttaa siltä, että hovioikeudessa muuttu- vat todennäköisemmin ratkaisut lapsen tapaamisoikeudesta ja elatusavusta. Ehkä hieman yllättäen muutosten osuus on melko korkea myös lapsen huol- tomuotoa koskevissa asioissa. Hovioikeuden tekemät muutokset näyttäisi-

vät kohdistuvan vastaavasti vähiten alioikeuden päätöksiin lapsen asumisesta.

Hovioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevista ratkaisuksista kolmasosassa oli tehty päätös lapsen yhteishuollosta. Niin ikään joka kolmannessa ratkaisussa lapsen huolto oli uskottu molemmille vanhemmille yhteisesti työnjakomääräyksin. Lapsen huolto oli uskottu yksin äidille joka neljännessä ratkaisussa ja isälle noin 10 prosentissa tapauksia.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että yhteishuoltopäätökset työnjakomääräyksin ovat huomattavasti yleisempiä hovioikeuden ratkaisuisissa kuin huoltoratkaisuisissa keskimäärin. Kun käräjäoikeudessa päätös lapsen yhteishuollosta työnjakomääräyksin tehdään alle kymmenesosassa (8 %) huoltopäätöksiä, on näiden huoltopäätösten osuus hovioikeuksissa peräti nelinkertainen (32 %).

Hovioikeuden lapsen asumismuotoa koskevista ratkaisuksista neljässä tapauksessa kymmenestä oli tehty päätös lapsen asumisesta äidin luona ja kolmasosassa tapauksia lapsi oli määrätty asumaan isän luokse. Lasten asuminen oli jaettu siten, että osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona joka viidennessä tapauksessa. Hovioikeuden päätökset lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona olivat aineistossa harvinaisia.

Hovioikeuden lapsen tapaamisoikeutta koskevista ratkaisuksista neljässä tapauksessa kymmenestä tapaamisoikeus oli määritelty siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempansa joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin. Noin puolessa kaikista tapaamisratkaisuksista tapaamisoikeudesta oli tehty päätös tapauskohtaisesti räätälöiden. Tapaamisoikeutta oli siis joko laajennettu tai rajattu suhteessa tavanomaiseen tapaamiskäyttöön (joka toinen viikonloppu). Kuitenkin suuressa osassa tapauksia käräjäoikeuden päätöstä oli muutettu hovioikeudessa ainoastaan tapaamisten alkamis- tai päättymisajankohtien tai tapaamispaikan osalta.

Huoltoriitakierteet hovioikeuksissa. Huoltoriitakierteillä tarkoitetaan tapauksia, joissa saman lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Tutkimuksen valossa jatkuvat huoltioikeudenkäynnit ovat hovioikeuksissa vieläkin yleisempiä kuin mitä ne ovat käräjäoikeuksissa. Kun käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista neljäsosa (25 %) on huoltoriitakierteitä, on näiden tapausten osuus hovioikeuksissa peräti 34 prosenttia. Lukumääräisesti maamme hovioikeuksissa käsitellään vuosittain noin 100 kroonista huoltoriitaa.

Valituksen käsittelyaika hovioikeudessa. Hovioikeuden keskimääräinen käsittelyaika lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa valituksissa oli keskimäärin puoli vuotta (6,3 kk). Nopeimmillaan valitus oli ratkaistu hovioikeudessa parissa viikossa ja pisimmillään valituksen käsittely oli kestänyt lähes kaksi vuotta.

Keskimääräinen valituksen käsittelyaika oli lyhin Kouvolan hovioikeudessa: keskimäärin neljä kuukautta. Valituksen käsittelyaika oli vastaavasti pisin Rovaniemen hovioikeudessa, jossa valitusten käsittelyaika oli keskimäärin kahdeksan kuukautta. Muissa hovioikeuksissa valitusten käsitteleminen oli kestänyt keskimäärin puoli vuotta.

Edellä mainittujen hovioikeuksien käsittelyaikojen valossa voidaan arvioida *huolto-oikeudenkäynnin kokonaiskäsittelyaika* eli ajanjaksoa hakemuksen saapumisesta käräjäoikeuteen aina hovioikeuden lopulliseen ratkaisuun asiassa. Aiempien tutkimushavaintojen mukaan oikeusprosessin kesto on käräjäoikeudessa keskimäärin 8 kuukautta. Vastaavasti hovioikeudessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan valituksen keskimääräinen käsittelyaika on noin 6 kuukautta. Näiden lukujen valossa voidaan arvioida, että huoltoriidan kokonaiskäsittelyaika käräjä- ja hovioikeudessa on vajaat puolitoista vuotta. Käytännössä keskimääräinen käsittelyaika saattaa olla tätäkin pidempi, koska oikeudenkäynnin keston vaikuttavat lisäksi asetetut määräajat ja tuomioistuinten työtilanne.

Muutoksenhakijoiden taustatietoja. Käräjäoikeuden päätökseen hovioikeudesta muutosta hakeneiden keski-ikä oli tässä tutkimuksessa 41 vuotta. Valtaosa muutoksenhakijoista kuului ikäryhmään 37–46 vuotta. Nuorin muutoksenhakija oli iältään 21 vuotta ja vanhin 78 vuotta.

Noin neljässä tapauksessa kymmenestä (41 %) muutoksenhakijan taloudessa asui lapsia. Puolet näistä lapsiperheistä oli niin sanottuja uusperheitä ja loppuosa oli perheitä, jotka koostuivat yhdestä vanhemmasta ja lapsista. Yli puolet muutoksenhakijoista oli kuitenkin yksineläviä.

Pääasiallisen toiminnan perusteella 56 prosenttia muutoksenhakijoista oli työelämässä. Työelämän ulkopuolella oli peräti neljä kymmenestä (44 %) muutoksenhakijasta. Heistä valtaosa oli työttömiä ja loppuosa oli joko kotona tai opiskeli.

Lasten ikäryhmiä tutkittaessa havaittiin, että lapsista lähes 40 prosenttia oli oikeudenkäynnin aikana 3–7 vuotta. Joka kolmannessa tapauksessa lapset olivat iältään 8–12 vuotta. Neljäsosassa tapauksia huoltoriita kosketti lapsia jotka olivat iältään 13–17 vuotta. Vain muutamassa prosentissa tapauksia lapsi oli oikeusprosessin aikana alle 2-vuotias. Lasten keski-ikä oli tässä tutkimuksessa 9 vuotta. Lapsista hieman yli puolet (55 %) oli poikia ja 45 prosenttia oli tyttöjä.

Oikeudellisen avun käyttö huoltoriidoissa

Oikeudellisen avustajan käyttäminen. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa oikeudellisen avustajan käyttäminen on usein tarpeen; esimerkiksi erilaisten asiakirjojen laadinnassa, sovintoneuvotteluissa ja itse oikeudenkäynnissä tuomioistuimessa.

Käräjäoikeuksista kootussa tutkimusaineistossa lähes kaikki (95 %) hakijat olivat käyttäneet asiansa hoitamiseksi oikeudellista avustajaa. Useimmiten avustajana oli toiminut asianajaja, mutta varsin usein oli turvauduttu myös julkisen oikeusavustajan apuun: noin puolessa tapauksia hakijan avustajana oli toiminut käräjäoikeudessa asianajaja ja noin 40 prosentissa tapauksia julkinen oikeusavustaja. Joka kymmenennessä jutussa hakijan oikeudellinen avustaja oli ollut muu lakimies. Ainoastaan muutamassa prosentissa tapauksia hakija oli hoitanut asiaansa itse, ilman asiantuntija-apua.

Hovioikeuksista kootussa tutkimusaineistossa niin ikään valtaosa (92 %) muutoksenhakijoista oli käyttänyt oikeudenkäynnissä lainoppinutta avustajaa. Yli puolessa tapauksia muutoksenhakijan avustaja oli ollut hovioikeudessa asianajaja. Noin joka kuudes muutoksenhakija oli hakenut oikeudellista apua oikeusaputoimistosta julkiselta oikeusavustajalta. Muuta lakimiesapua oli saanut vajaa viidennes muutoksenhakijoista. Joka kolmastoista hakija oli kuitenkin hoitanut asiansa itse hovioikeudessa.

Kun oikeudellisten palvelujen käyttöä tarkasteltiin eri tuomioistuinaSTEIDEN välillä, havaittiin että asianajajien ja muiden lakimiesten osuus avustajista oli suurempi hovioikeuskäsittelyyn edenneissä jutuissa kuin alioikeudessa käsitellyissä huoltoriidoissa. Vastaavasti käräjäoikeudessa käsitellyissä riidoissa julkisen oikeusavustajan käyttäminen oli selvästi yleisempää kuin hovioikeudessa.

Julkinen oikeusapu ja huoltoriidat. Asianosainen kustantaa oikeudenkäynnistä koituvat kulut pääsääntöisesti itse. Oikeudenkäynti voidaan tosiasiallisesti rahoittaa myös esimerkiksi julkisista varoista julkisena oikeusapuna tai asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen turvaamiseksi otetulla oikeusturvavakuutuksella. Oikeusapua myönnetään tiettyjen, avun hakijoiden käyttövarojen koskevien rajojen mukaisesti joko täysin korvauksetta tai osakorvausta vastaan.

Käräjäoikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa kuusi hakijaa kymmenestä (57 %) oli saanut asiansa hoitamiseen julkista oikeusapua. Loppuosassa tapauksia oikeudenkäynti oli rahoitettu jollakin muulla tavoin. Yli kolmasosassa kaikista käräjäoikeuden käsittelemistä huoltoriidoista hakijalle oli myönnetty oikeusapua täysin korvauksetta eli asian oikeudellisesta hoitamisesta koituneet kulut oli suoritettu kokonaisuudessaan julkisin va-

roin. Noin neljäosassa tapauksia hakija oli saanut asian hoitamiseksi julkista oikeusapua osakorvauksella eli tiettyä omavastuuosuutta vastaan.

Kun julkisen oikeusavun käyttöä tarkasteltiin *hovioikeusaineiston* osalta, havaittiin, että kaikkiaan peräti noin 70 prosentille muutoksenhakijoista oli myönnetty julkista oikeusapua. Omilla varoilla tai muulla rahoituksella oli kustannettu noin kolmasosa oikeudenkäynneistä. Yli puolet (55 %) kaikista muutoksenhakijoista oli saanut julkista oikeusapua täysin korvauksetta. Joka seitsemännessä tapauksessa muutoksenhakija oli saanut oikeusapua osakorvauksella.

Kaikkiaan näyttää siltä, että julkisen oikeusavun osuus rahoitusmuotona on tuomioistuimissa käsitellyissä lasten huoltoriidoissa melko suuri. Käräjäoikeudessa käsitellyistä huoltoriidoista lähes 60 prosenttia rahoitetaan kokonaan tai osittain julkisin varoin. Julkisen oikeusavun osuus näyttää olevan tätäkin suurempi, mikäli asian käsittelyä jatketaan hovioikeudessa.

2 Keskustelua

Suomen käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 2 000 lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää riitaa. Valtaosassa tapauksia vanhemmat tyytyvät käräjäoikeuden ratkaisuun, mutta osassa riitoja asian käsittelyä jatketaan valituksen kautta vielä hovioikeudessa. Oikeudenkäynnin osapuolten oikeusturva edellyttää, että asianosaisilla on oikeus hakea muutosta käräjäoikeuden päätökseen hovioikeudelta. Vuonna 2006 hovioikeudet ratkaisivat kaikkiaan 267 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. Muutosta haettiin keskimäärin joka kuudenteen käräjäoikeuden lapsen huoltoa koskevaan päätökseen.

Näyttäisi siltä, että perheoikeudellisissa asioissa valituksia tehdään kaikkiaan melko vähän. Vuonna 2006 kaikista riita- ja hakemusasioissa tehdyistä valituksista keskimäärin 15 prosenttia liittyi perheoikeudellisiin kysymyksiin (kuten lapsia ja aviovarallisuutta koskeviin asioihin). Toisaalta on hyvä huomioida, että vaikka asian käsittelyä ei sillä kertaa jatkettaisi hovioikeudessa, käräjäoikeus voi hakemuksesta muuttaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua aiempaa päätöstä myöhemmin. Vanhemmat voivat vaatia alioikeudelta muutosta aiempaan ratkaisuun, jos perheen olosuhteissa on tapahtunut päätöksen antamisen jälkeen merkittäviä muutoksia. Tuomioistuimissa käsitellyistä huoltoriidoista kaikkiaan 25–34 prosenttia on niin sanottuja huoltoriitakierteitä eli tapauksia, joissa saman lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan.

Tutkimus antoi viitteitä siitä, että *huoltoriidan sovinnollinen ratkaiseminen* ehkäisee jossain määrin uusintariitojen syntymistä. Uusintariitojen määrä oli kärjäoikeuksissa huomattavasti pienempi silloin, kun asianosaiset olivat sopineet asian. Myös oikeudenkäynnin pituus oli lyhyempi so-puun päätyneissä riidoissa. Sovintoratkaisulla voidaan siis parhaimmassa tapauksessa sekä lyhentää oikeudenkäynnin kestoa että sitouttaa vanhempia noudattamaan paremmin annettua päätöstä. Tuomioistuimen päätös, jonka molemmat vanhemmat voivat hyväksyä, luo paremmat edellytykset vanhempien väliselle yhteistyölle myös tulevaisuudessa.

Sovintojen osuus tuomioistuinratkaisuista on kaikkiaan merkittävä: keskimäärin puolet lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista riidoista kärjäoikeuksissa päättyy lopulta vanhempien sovintoon. Sovintoratkaisujen yleistymiseen lienee osaltaan vaikuttanut myös tuomioistuinten sovintomyönteinen lähestymistapa. Sovintoon pyrkiminen lapsia koskevilla asioilla mielletään nykyisin tuomioistuimissa tärkeäksi. Sovinnon edellytysten selvittäminen on siis keskeinen osa huolto-oikeudenkäyntiä. Asiaa ratkaisevan tuomarın rooli on nykyään merkityksellinen asian käsittelyn kaikissa vaiheissa. Suuri osa sovinnosta saadaan aikaan jo asian valmisteluistunnossa, ennen varsinaista oikeudenkäyntiä.

Tutkimuksen valossa *lapsen tapaamisoikeus* määritellään tuomioistuimessa nykyään usein tapauskohtaisesti: lapsen tapaamisoikeutta voidaan joko laajentaa tai supistaa tavanomaiseen (joka toinen viikonloppu) tapaamiskäytäntöön nähden. Näyttäisi myös siltä, että yhä useammin tapaamisoikeuspäätöksiin kirjataan tarkasti määriteltyjä ehtoja ja määräyksiä tapaamisten toteuttamisesta, perinteisten tapaamisten päättymis- ja alkamisajan kohtien lisäksi.

Vanhemmat voivat siis asettaa tapaamisille tarkoin määriteltyjä ehtoja, vaikka näille vaatimuksille ei olisi aina perustettakaan (vrt. lapsen turvallisuuden vaarantuminen). Lähivanhempi voi esimerkiksi kontrolloida lapsen ja etävanhemman tapaamista vaatimalla määräystä siitä, ketä lapsi saa tavata tapaamisten aikana ja ketä ei. Tapaamisoikeuden tarkoituksena on kuitenkin suoda lapselle myönteiset ja läheiset ihmissuhteet muualla asuvaan vanhempaan. Voidaan siis pohtia sitä, missä määrin tapaamisoikeuden tavoitteet ja ”arkipäivän” vanhemmuus toteutuvat, jos tapaamisten sisältö on jo etukäteen tarkkaan kontrolloitu ja säännelty.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös *lasten huoltoriitoja hovioikeuksissa*. Tutkimuksen valossa näyttäisi siltä, että muutoksenhaku kärjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätökseen johtaa usein muutoksenhakijan kannalta edulliseen lopputulokseen. Hovioikeus oli muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua peräti 40 prosentissa kaikista loppuun käsitel-

lyistä valituksista. Hovioikeuksittain tarkasteltuna muutosprosentti oli korkein Kouvolan hovioikeudessa ja pienin Helsingin hovioikeudessa.

Huolimatta siitä, että *käräjäoikeuden päätöksiä muutetaan hovioikeuksissa melko usein*, muutokset kohdistuvat harvoin lapsen vakiintuneiden olosuhteiden muuttamiseen. Lienee tavallista, että lapsen arki-elämä ja ihmissuhteet vakiintuvat ainakin jossain määrin oikeusprosessin aikana, joten näiden olosuhteiden muuttamista ei voitane pitää lapsen edun mukaisena, ellei muutokseen ole painavia perusteita. Tutkimuksen perusteella muutokset kohdistuvatkin valtaosassa tapauksia joko lapsen tapaamisoikeuteen, huoltomuotoon tai elatusapuun.

Kiinnostava yksittäinen tutkimushavainto liittyi hovioikeuden *lapsen huoltomuotoa* koskeviin päätöksiin. Tutkimuksen valossa yhteishuoltopäätökset työnjakomääräyksin olivat huomattavasti yleisempiä hovioikeuden ratkaisuisissa kuin huoltoratkaisuisissa keskimäärin. Kun käräjäoikeudessa päätös lapsen yhteishuollosta työnjakomääräyksin tehdään alle kymmenesosassa huoltopäätöksiä, on näiden huoltopäätösten osuus hovioikeuksissa nelinkertainen (32 %). Vaikeissa riitatilanteissa yhteishuoltopäätös työnjakomääräyksin voi olla toisinaan eräänlainen kompromissi vanhempien väliseen riitaan lapsen huoltomuodosta. Tuomioistuin voi siis ratkaista asian ikään kuin yhteishuolto- ja yksinhuoltomallien välimaastosta, täydentäen yhteishuoltopäätöstä tarkemmilla määrittelyillä huoltajien tehtävistä.

Tutkimuksen valossa näyttäisi siltä, että *asian vieminen hovioikeuden käsittelyyn pidentää huolto-oikeudenkäynnin kokonaiskestoja noin puolella vuodella*. Hovioikeuskäsittelyn keskimääräinen pituus oli tässä tutkimuksessa noin 6 kuukautta. Alioikeudessa lapsiasiat ratkaistaan vastaavasti keskimäärin 8 kuukaudessa. Voidaan siis arvioida, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan oikeudenkäynnin kokonaiskesto, käräjä- ja hovioikeuskäsittelyineen, on noin puolitoista vuotta. Vaikeissa riitatapauksissa oikeudenkäynnin kesto voi olla huomattavasti tätäkin pidempi. Oikeudenkäynnin pituuteen vaikuttavat lisäksi myös asetetut määräajat ja tuomioistuinten työtilanne.

Kaikkiaan vaikuttaa siltä, että *hovioikeuden käsittelyyn edenneet lasten huoltoriidat ovat vaikeampia ja komplisoituneempia kuin mitä riidat ovat alioikeudessa*. Tätä näkökulmaa tukee ensinnäkin se, että hovioikeudessa käsitellyistä huoltoriidoista peräti kolmasosa on niin sanottuja kroonisia huoltoriitoja eli tapauksia, joissa saman lapsen asioista on prosessattu oikeudessa kerta toisensa jälkeen. Huoltoriidan konfliktitasosta kertoo myös se, että riidat päättyvät hovioikeudessa vain harvoin vanhempien sovintoon. Myös perheen psykososiaaliset ongelmat näyttäisivät olevan hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa huomattavan yleisiä: peräti 40 prosentilla perheistä oli asiakkuus lastensuojeluun.

Toisaalta on kiinnostavaa, että vanhempien välisistä vaikeista konflikteista huolimatta hovioikeuksissa päädytään kärjäoikeutta harvemmin päätöksiin lapsen yksinhuollosta. Kun kärjäoikeuden ratkaisusta 45 prosenttia on päätöksiä lapsen yksinhuollosta, on näiden huoltopäätösten osuus hovioikeuksissa noin kolmasosa (32 %).

Tutkimus antoi tietoa myös *oikeudellisen avun käytöstä lasten huoltoriidoissa*. Mielenkiintoinen yksittäinen tutkimushavainto tässä yhteydessä on se, että kun julkisen oikeusavun osuus huoltoriidoissa kasvaa hovioikeuksiin edettäessä, vastaavasti kuitenkin julkisten oikeusavustajien osuus oikeudellisesta asiantuntija-avusta pienenee. Tätä taustaa vasten onkin varsin kiintoisaa, että kärjäoikeuksissa huoltoriita-oikeudenkäyntien avustajista noin 40 prosenttia on julkisia oikeusavustajia, kun taas hovioikeustaustausten avustajista heitä on enää vajaa viidennes. Näyttää siis siltä, että kärjäoikeuden päätöstä koskevan valituksen ollessa ajankohtainen pyritään mahdollisesti oikeusapuasioinakin hoidettavissa tapauksissa saamaan avustajaksi yleisimmin yksityinen asianajaja tai muu lakimies kuin oikeusaputoimiston julkinen oikeusavustaja.

Julkisen oikeusavun käyttö on siis kaiken kaikkiaan tuomioistuimissa käsiteltävien huoltoriitatapausten yhteydessä varsin yleistä. Tähän teemaan liittyy suhteellisen tuore tutkimustulos, jonka mukaan Suomen kärjäoikeustuomarit suhtautuvat julkisiin varoin käytäviin toistuviin huoltoriita-oikeudenkäynteihin varsin kielteisesti.⁷⁷ Kaikilta Suomen kärjäoikeustuomareilta kysyttiin keväällä 2005 pitäisikö heidän mielestään harkita jotain rajoitusta, jotta samat asianosaiset eivät voisi oikeusapuasiana julkisiin varoin toistuvasti riidellä samoista asioista. Vastaajat olivat pääasiassa sitä mieltä, että tällaisia rajoituksia olisi syytä harkita esimerkiksi lasten huolto- ja tapamisoikeusasioissa. Tätä mieltä oli noin kaksi kolmannesta vastanneista tuomareista. Voimakkaimmin rajoitusten kannalla oltiin Itä-Suomen hovioikeuspiirissä ja vähiten kannatusta rajoitukset saivat Rovaniemen hovioikeuspiirissä.

Mikäli esimerkiksi sääntelykeinoin asetettaisiin rajoituksia uusille (mahdollisesti täysin julkisiin varoin kustannettaville) oikeudenkäynneille merkitsisi se puuttumista kansalaisten perusoikeuksiin eli puuttumista yhdenvertaisuuteen ja oikeusturvaan. Kansalaisten perusoikeuksiin lukeutuu ensinnäkin se, että oikeuden saantimahdollisuudet toteutuvat yhdenvertaisesti. Tämä edellyttää esimerkiksi sitä, että yksityisillä henkilöillä on tarvittaessa varallisuusasemastaan riippumaton mahdollisuus turvautua pätevään oikeudelliseen asiantuntija-apuun. Toisaalta oikeusturvaan sisältyy se, että henkilö saa asiansa tarvittaessa tuomioistuimen tai muun riippumattoman

⁷⁷ Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007.

lainkäyttöelimen käsittelyyn. Jotta esimerkiksi tähän perusoikeuteen voitaisiin puuttua vaikkapa tietyin oikeudenkäyntejä koskevin rajoituksin, tarvittaisiin siihen varsin vahvat ja vankat perusteet.

Huoltoriidoissa ratkaisutoiminnan ensisijaisena ja keskeisenä elementtinä on lapsen etu. Mahdollisia rajoituksia koskevassa keskustelussa voidaan esimerkiksi ajatella, että muutosta aiempaan lapsen huoltoon koskevaan ratkaisuun täytyy aina voida hakea, jos lapsen etu sitä edellyttää. Voi esimerkiksi olla, että olosuhteet ovat muuttuneet tai aiempi huoltopäätös ei toimi käytännössä, jolloin saattaa olla lapsen edun mukaista hakea muutosta aiempaan ratkaisuun. Vastaavasti voidaan kuitenkin myös ajatella, että joissakin tapauksissa lapsen etu edellyttäisi – tehostetun sosiaalityön ja sovitte-
lun ohella – jonkin asteisten rajoitusten olemassaoloa, jotta esimerkiksi vuosikautia kestänyt, mahdollisesti pelkästään vanhempien keskinäisen eripurauksen ilmentymänä jatkuva huoltoriitakierre saadaan katkaistua.

Kaiken kaikkiaan mahdollisia rajoituksia koskeva kysymys on varsin monisyinen ja vaikea. Joka tapauksessa nyt käsillä olevien tutkimushavaintojen ja aiempien, ammattitoimijoiden käsityksiä koskevien tutkimustulosten valossa on ilmeistä, että perusteet asian monipuoliselle ja perusteelliselle pohdinnalle ovat olemassa.

Tässä tutkimuskokonaisuudessa käräjä- ja hovioikeuksissa käsitellyt lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja on tutkittu laajasti eri näkökulmista. Tutkimushankkeen ensimmäisessä osassa, tutkimuksessa vuodelta 2006, tarkasteltiin huoltoriitojen yleisyyttä ja lopputulosta käräjäoikeuksissa. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat olleet käräjäoikeusratkaisuja koskevat erityisteemat sekä hovioikeuksissa käsitellyt huoltoriidat. Näiden tutkimusten tavoitteena on ollut tuottaa perustietoja lapsen huolto ja tapaamisoikeusasioista tuomioistuimissa, koska näitä tietoja ei ole ollut aiemmin saatavilla.

Tulevaisuuden tutkimushankkeita silmällä pitäen huoltoriidan osapuolten, lasten ja vanhempien, näkemysten esille tuominen voisi olla tarpeellista. Toistaiseksi ei ole saatavilla tutkimusta, jossa olisi selvitetty esimerkiksi sitä, kuinka perheiden elämä on muotoutunut oikeusprosessin *jälkeen*. Kuinka tuomioistuimen päätös oli toiminut käytännössä? Oliko perheen tilanne rauhoittunut päätöksen jälkeen? Huoltoriidasta toipuminen ja ihmissuhteiden uudelleenrakentaminen voi kestää huoltoriitaperheissä jopa vuosia. Päätöksentekijöiden näkökulmasta kiinnostavaa on myös se, miten oikeudenkäynnin asianosaiset olivat itse kokeneet prosessin (esimerkiksi menettelyn oikeudenmukaisuus).

LÄHTEET

- Aaltonen, A-K. 2000. Tuomari sovinnontekijänä perheoikeusasioissa. Lakimies 7–8/2000.
- Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovitteijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja N:o 272.
- Auvinen, M. & Kaivosoja, M. 2003. Lapsen turvallisuus komplisoituneessa huoltoriidassa. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003.
- Broberg, M. & Hakovirta, M. 2005. Lapsen ja etävanhemman tapaaminen yksinhuoltaja ja uusperheissä – lähivanhemman näkökulma. Janus (13) 2/2007.
- Ekbom, I. & Landberg, Å. 2007. ”Innerst inne var man rädd...” Barns och föräldrars röster om att ha umgänge tillsammans med kontaktperson. Rädda Barnen och Socialstyrelsen 2007.
- Ervasti, K. 2004. Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 207.
- Gottberg, E. 1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopisto.
- Gottberg, E. 2005. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopisto.
- Gottberg, E. 2007. Lapsen ja muualla asuvan vanhemman henkilökohtaisen suhteen sääntelystä. Defensor Legis 2/2007.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeusapulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 82/2001 vp.
- Hautanen, T. 2006. Fatherhood and violence in custody disputes. Teoksessa Ok-sanen, A. & Paavilainen, E. & Pösö, T. (toim.) Comparing Children, Families and Risks: Tampere University Press, Childhood and Family Research Unit Net Series; 2/2006.
- Heino, T. 2007. Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007.
- Kallioinen, H. 2004. Muutoksenhakijoiden kokemuksia siviiliprosessista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 62.
- Kurki-Suonio, K. 1999. Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja N:o 222.
- Kurki-Suonio, K. 2000. Kotimaiset ja kansainväliset riidat lapsen huollosta. Defensor Legis 5/2000.
- L 1929/234. Avioliittolaki.
- L 704/1975. Laki lapsen elatuksesta.
- L 1983/361. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.
- L 2002/257. Oikeusapulaki.
- Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7.
- Linnavuori, H. 2007. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylän yliopisto 2007.
- Litmala, M. 2001. Avioero prosessin piirteet. Tutkimus helsinkiläisistä avioeroista vuonna 2000. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 55.

- Litmala, M. & Alasaari, K. 2004. Köyhäinavusta kansalaisyhteiseksi? Oikeusapu-uudistuksen seuranta tutkimuksen I osaraportti. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 211.
- Litmala, M. & Alasaari, K. & Salovaara-Karstu C. 2007. Oikeusapu-uudistuksen seuranta tutkimuksen osaraportti II. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 77.
- Nieminen, L. 2005. Nuoren perus- ja ihmisoikeudet. Teoksessa: Litmala, M. & Lohiniva-Kerkelä, M. (toim.) Nuoren oikeudet. Edita.
- Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja 2007:2.
- Oikeusavun taloudelliset edellytykset. (Raimo Ahola).1999. Oikeusministeriö.
- Ottosen, M. 2006. In the name of the father, the child and the holy genes. Constructions of the child's best interest in legal disputes over contact. *Acta Sociologica* 3/2006.
- Panttila, R. 2005. Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. SOCCA:n ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 1/2005.
- Pirhonen, T. 2007. Avioero iranilaisittain. Naisnäkökulmia islamilaiseen perheoikeuteen. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta.
- Stakes tilastotiedote 9/2007. Lapsen elatus ja huolto 2006.
- Stakes tilastotiedote 13/2007. Lasten suojelu 2006.
- Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes.
- Ulkomaalaiset ja siirtolaiset 2006. Tilastokeskus 2007.
- Valkama, E & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224.
- Valtioneuvoston asetus oikeusavusta 23.5.2002/338.
- Vertailutietoa kotivakuutuksista 1.6.2003. Kuluttajien vakuutustoimisto.

OIKEUSPOLIITTINEN TUTKIMUSLAITOS

Helsingin hovioikeus
PL 76
00521 Helsinki

3.1.2007

ASIA: AINEISTOPYYNTÖ - LASTEN HUOLTORIIDAT HOVIOIKEUKSISSA – TUTKIMUSHANKE

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on oikeusministeriön toimeksiannosta käynnistynyt joulukuussa 2006 tutkimus lasten huoltoriidoista hovioikeuksissa. Tutkimus on osa tutkimuslaitoksen laajempaa lasten huoltoriitoihin keskittyvää tutkimushankekokonaisuutta. Aiemmassa lasten huoltoriitoja koskevassa tutkimuksessa tarkasteltiin käräjäoikeuksissa käsiteltyjä lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja (*Valkama E. & Litmala M.: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. OPTL:n julkaisuja 224*). Nyt käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena on perehtyä huoltoriitojen erityispiirteisiin jo kootun alioikeusaineiston ja lisäksi koottavan hovioikeusaineiston pohjalta.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevien valitusten määrä ja yleisyys hovioikeuksissa. Tarkastelun kohteena ovat myös muutoksenhakijan asema, valituksen /vastavalituksen sisältö ja prosessin lopputulos. Prosessin lopputuloksen osalta tutkimuksen tavoitteena on selvittää hovioikeuksien ratkaisujen sisältöä suhteessa käräjäoikeuksien ratkaisuihin.

Tutkimuksen pääaineisto koostuu hovioikeuksissa vuonna 2006 loppuun käsitellyistä lapsen huoltomuotoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista tapauksista. Tutkimus toteutetaan valtakunnallisesti ja siinä ovat mukana kaikki maan hovioikeudet.

Pyydämme Helsingin hovioikeutta ystävällisesti toimittamaan tutkimuslaitokselle tutkimusta varten kopiot kaikista **ajalla 1.1-31.12.2006** hovioikeudessa ratkaistujen tapausten asiakirjoista (kaikki loppuun käsitellyt asiat, mukaan lukien sovinnot, rauenneet, sillensä jääneet, seulotut valitukset jne.).

Tutkimusta varten pyydämme ystävällisesti lähettämään kopiot seuraavista kyseisenä ajanjaksona ratkaistuista lapsen huoltoa ym. koskevista asiakirjoista:

- Hovioikeudessa ratkaistut lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat tapaukset
 1. Valitus ja vastavalitus
 2. Käräjäoikeuden ratkaisu, johon haettu muutosta (asiakoodi 2510, 2520, 2530)
 3. Hovioikeuden ratkaisu
 4. Mahdollinen hovioikeuskäsittelyn aikana hankittu sosiaalitoimen olosuhdeselvitys (ks. erillinen tutkimuslupapyyntö)

Postiosoite	Käyntiosoite	Puhelin	Faksi	Sähköposti
PL 444 00531 Helsinki	Pitkäsillanranta 3 A 00530 Helsinki	010 366 5300	010 36 65365	optula.om@om.fi

Kopiot asiakirjoista pyydetään lähettämään 31.1.2007 mennessä osoitteella: tutkija Elisa Valkama, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, PL 444, 00531 Helsinki.

Pahoittelemme aineiston keruuseen liittyvää vaivannäköä. Lisätietoja tutkimuksesta antaa tutkija Elisa Valkama.

Yhteistyöstä kiittäen,

Marjukka Litmala
tutkimusjohtaja
p. 010 3665359
marjukka.litmala@om.fi

Elisa Valkama
tutkija
p. 010 3665328
elisa.valkama@om.fi

Postiosoite	Käyntiosoite	Puhelin	Faksi	Sähköposti
PL 444 00531 Helsinki	Pitkäsillanranta 3 A 00530 Helsinki	010 366 5300	010 36 65365	optula.om@om.fi

CHILD CUSTODY DISPUTES IN COURTS OF APPEAL

1 The purpose of the Study and Research Material

In Finland there are yearly some 2,000 cases involving child custody and the right of access handled by District Courts. In the majority of these cases the parents content themselves with the ruling of the District Court, but in part of them the dispute is continued through an appeal to a Court of Appeal. In 2006 Courts of Appeal settled a total of 267 cases involving child custody and the right of access. This study examines disputes in District Courts and Courts of Appeal involving different forms of custody, residence and the right of access (=custody disputes). This study also produces general knowledge about the use of legal aid in custody disputes in courts.

Regarding custody disputes handled by Courts of Appeal, the goal of this study is to examine the status of the appellant as well as the content of the appeal. The rulings of the Courts of Appeal are also examined with a view of determining how frequently the Court of Appeal has decided to reverse the decision of the District Court. The content of these decisions are further analysed as to the form of custody as well as how custody has been distributed between the immediate parents. The study also pictures the progression of the proceedings in Courts of Appeal as well as their duration.

Although emphasis in this study lies on custody disputes in Courts of Appeal, also some interesting themes extracted from the decisions of District Courts are looked at. These involve, among others, specific questions arising in multicultural custody disputes, agreed settlements and the right of access.

The study is to its nature empirical, and it is based on extensive quantitative data. The examination of custody disputes handled by Courts of Appeals is based on all cases filed with Courts of Appeal (n=257). The data is made up of records of cases involving child custody and the right of access

decided on during 2006 by the Courts of Appeal in Helsinki, Eastern Finland/Kuopio, Turku, Vaasa, Kouvola and Rovaniemi. The research material covering District Courts was collected at the turn of 2005–2006 from all Finnish District Courts (n=529). The research material includes both custody cases as principal cases and cases where the question of custody is raised as a matter adjoining a divorce case, involving child custody, residence as well as right of access.

2 Summary of the research findings

Statistical Data on Court Cases Involving Child Custody and the Right of Access

During 2006 a total of some 3,600 cases involving child custody, residence and the right of access were handled by District Courts – either as so called principal cases or as cases adjoining divorce cases. There has been a slight decrease in the total number of cases concerning child custody and right of access (7 %) since 2005.

In 2006 Courts of Appeal handled a total of 267 cases concerning child custody and right of access. According to statistical data, appeals were made against an average of every sixth decision by a District Court concerning child custody and the right of access. The highest relative share of the appeals concerned a reversal of the ruling about the right of access.

In general lower courts the total number of custody disputes can be estimated at some 1,800–2,000 cases a year. The relative share of custody disputes is thereby some 4–5 per cent of all decisions about child custody, residence and right of access taken on a yearly basis either by social welfare authorities or by courts.

Specific Characteristics of Custody Disputes Revealed in the Case Material from District Courts

Agreements in legal proceedings concerning custody. In addition to traditional legal proceedings, disputes concerning child custody and the right of access may also be solved through an agreement, either in its stead or adjoining it. Mediation in court aims at furthering cooperation between the parties through negotiations in view of securing the wellbeing of the child.

Altogether half the custody disputes settled by District Courts resulted in an agreement between the parents. This study revealed that the chances for reaching an agreement were greatest when a case was before the court for the first time, involving decisions about child custody and the right of access, and where the dispute between the parents involved only one child.

Conversely, it was fairly unlikely that an agreement would be reached in so called chronic custody disputes, where disputes concerning the same child had been before the court already several time. It was also difficult to reach an agreement in cases where the parents had very unconditional demands. Also psychosocial problems in the family appear, to some extent, to be an obstacle for reaching an agreed solution. On the other hand, difficult conflicts between the parents and above all violence in the family appear as such already to be an obstacle for reaching an agreement.

On the whole, amicable agreements in custody disputes in court are both in the best interest of the child, and they are also important for the parents. Decisions that both parents accept are more conducive to cooperation between them in the future. It would appear that an agreed solution might also forestall new disputes.

Case-specific decisions about the right of access in District Courts. A court may decide about the right of access to the child and the time the child and the non-resident parent spend together in many different ways. It is a fairly common practice that the child meets its absent parent every second weekend as well as during some vacations. Notwithstanding, at present about half (49 %) the decisions about access have been tailored individually for each case.

It would appear that case-specific solutions for meetings with the child in practice often imply limitations to the right of access. In decisions about the right of access more than half (60 %) of them implied a more limited access to the child than the traditional model. In a majority of these cases the meetings between the child and its parent were specified as daytime meetings only. The right of access to the child had normally been limited on grounds that the absent parent suffered from drug or mental problems.

In a total of some four tailored decisions out of ten (40 %) the right of access to the child was ruled to be more extensive than the normal practices. The child mostly met the absent parent every second weekend from Friday to Sunday, and in addition to that, during certain weekdays or evenings.

Multicultural custody disputes. With multicultural custody disputes is meant cases, where one or both of the child's parents are of foreign origin. Out of the custody disputes settled by Finnish District Courts, 13 per cent may be characterised as multicultural.

A look at the foreign background of the parents in multicultural custody disputes revealed that the constellation normally involved a Finnish father and a mother of foreign origin. The child's mother was mostly of Estonian or Russian origin. Conversely, in about one third of the custody disputes the child's mother was Finnish and the father of foreign origin. In the research material there were fairly few cases, where both parents were of foreign origin (15 %).

In multicultural custody disputes decisions about single custody appear to be common. In close to half the cases (46 %) custody had by the decision of a court been given entirely to the mother and in 4 per cent of the cases only to the father. In about four cases out of then (38 %) the parents were given joint custody. In the remaining cases a decision about joint custody had been complemented by instructions about a division of tasks. All in all, it would appear that the share of cases where single official custody is given the mother is somewhat larger than the average in custody disputes.

Child Custody Disputes in Courts of Appeal

The status of the appellant and revision demands. Appeals in cases involving child custody appear to be mostly directed against such decisions of District Courts, where a previous case of custody and the right of access has already been altered. In the research material involving Courts of Appeal, it could be seen that close to 70 per cent of the cases where instances where there already had been a final decision or an agreement confirmed by a court, prior to the court decision now appealed against.

Those parents, who do not live with their child, were more often dissatisfied with the decision of the District Court. In some eight cases out of ten (78 %) the appellant was the child's non-resident parent whereas in somewhat less than one fifth of the cases it was the co-resident parent. Out of all appeals to the Court of Appeal, 55 per cent had been filed by the child's father and 45 per cent by the child's mother.

Decisions by the District Courts about the child's residence, was the most frequent reason for the appeal. In about 45 per cent of all appeals a change was sought to the decision about the child's residence. On the other hand, almost as many (40 %) were dissatisfied with the lower court's ruling concerning the form of child custody. Also in about 40 per cent of the cases, a change was demanded concerning the right of access to the child.

All in all – be it a question about the form of custody for the child, residence or the right of access – the argumentation in the appeals tended to

focus on some specific themes. According to this research, dissatisfaction with the decisions of the lower courts mainly concentrated on the following themes; to explore the opinion of the child and the weight given to it in the decision of the lower court, an assessment of what is in the best interest of the child, as well as matters concerning the parents (such as alcoholism, mental illness, violence), to obtain a child welfare report from the municipal social welfare authorities and the weight given it in the decision, to preserve established patterns or to change them, the safety of the child as well as long-standing conflicts between the parents.

The duration of proceedings in the Court of Appeal. The average duration of legal proceedings in Courts of Appeal in cases concerning child custody and the right of access was roughly half a year (6.3 months). The duration of the appeal proceedings shed light on the total duration of legal proceedings concerning custody, that is, the time-span between filing an application to a District Court and the final decision of a Court of Appeal. According to earlier research findings the duration of legal proceedings in District Courts is on average 8 months. In Courts of Appeal, again, the average duration of appeal proceedings concerning child custody and the right of access is some 6 months. In light of these figures it may be concluded that the total duration of custody disputes in District Courts and Courts of Appeal is just short of one and a half year. In practice the average duration may be longer than this, as also established terms as well as the workload of the court may affect the duration.

The generality of child welfare reports, given by the municipal social welfare board, in Courts of Appeal. It appears to be quite unusual to request a child welfare report from the municipal social welfare board during the proceedings of the Court of Appeal: the Court of Appeal had requested a investigation into the situation of the family from the municipal social welfare authorities merely in every tenth case (9 %). The small share of requests for investigations may be because such an investigation had already been made in many custody disputes during the proceedings of the lower court.

The decision of the Court of Appeal. The research material reveals that the Court of Appeal reversed the decision of the District Court in about one third (32 %) of the cases, whereas in half of them the decision of the lower court remained unchanged. The Courts of Appeal dropped an average of some 4 per cent of all appeals and in some 2 per cent the case was remitted to the District Court. An agreement was rarely reached between the parties in custody disputes in the Court of Appeal (3 %).

When dropped cases, agreements and appeals remitted to District Courts were discarded, the Court of Appeal revised the decision of the District Court in an average of approximately 40 per cent of the appeals.

Quantitatively the lower court decisions involving the right of access were most frequently changed. Out of all rulings of the Courts of Appeal, some 60 per cent concerned decisions of the District Court about the right of access. Rulings about the form of custody had been revised in every third decision of the Court of Appeal. Merely in every sixth case did the change involve the child's residence.

In rulings about the form of child custody, the Court of Appeal decided in favour of joint custody in one third of the cases. Likewise, in every third case custody had been accorded both parents with instructions about a division of tasks. The mother had been designated single custody in every fourth case and the father in about 10 per cent of the cases.

Regarding forms of residence, the Courts of Appeal had in four cases out of ten ruled that the child should live with the mother and in one third of the cases that the child should live with its father. In every fifth case the ruling was that part of the children live with their mother and part of them with their father.

Regarding the right of access to the child, the Courts of Appeal decided in four cases out of ten that the child would meet the non-resident parent every second weekend from Friday to Sunday. In about half the rulings about the right of access the court tailored a case-specific arrangement. In many cases the Court of Appeal merely revised the decision of the District Court regarding the beginning and end of the time the child and non-resident parent meet or regarding the place where they meet.

Spiral of custody disputes in Courts of Appeal. By a spiral of custody disputes is meant cases, in which disputes about custody and the right of access to the same child already has been before courts several times. In light of the present research it would appear that continuous proceedings about custody are even more frequent in Courts of Appeal than in District Courts. Whereas one fourth (25 %) of custody disputes handled in District Courts constitute a spiral of such disputes, they are as frequent as 34 per cent in Courts of Appeal.

Background information about the appellants. In this study the average age of the appellants was 41 years. A major part of the appellants belonged to the age group 37–46. In about four cases out of ten (41 %) there were children in the appellant's household. Thereby, more than half the appellants lived in single households.

As to their principal status, 56 per cent of the appellants were active in working life. Outside working life were as many as four out of ten (44 %)

appellants. A look at the children's age groups revealed that during the legal proceedings close to 40 per cent of the children were 3–7 years old. In every third case the children were 8–12 years old. In one fourth of the cases, the custody dispute concerned children aged 13–17. The average age of the children covered by this study was 9 years.

The Use of Legal Aid in Custody Disputes

The use of legal aid. Legal aid is often required in disputes involving child custody and the right of access; this involves drawing up documents, mediation as well as assistance during the legal proceedings in court.

In the research material collected from District Courts, almost all (95 %) of the applicants had relied on legal aid to pursue their case. In about half the cases the applicant had relied on a lawyer in the District Court, whereas in about 40 per cent of the cases they had relied on a public legal aid attorney.

Also in the research material collected from the Courts of Appeal did a majority (92 %) of the appellants rely on legal aid during the proceedings. The appellant had been assisted by a lawyer in the Court of Appeal in more than half the cases. Roughly about every sixth appellant had sought legal aid from an attorney at a public legal aid office.

When the use of legal services was examined and compared between the legal instances, it was revealed that the share of lawyers was larger in cases that had reached the Court of Appeal than in the custody disputes handled by the lower courts. Correspondingly, the use of public legal aid attorneys was clearly more frequent in the disputes handled by District Courts than in Courts of Appeal.

Public legal aid and custody disputes. As a general rule, a party to legal proceedings pays his or her own costs. In practice, the legal proceedings may also be financed for example through public funding in the form of public legal aid, or through a legal expenses insurance covering the costs of a lawyer and the legal proceedings. Depending on certain income ceilings, public legal aid is granted in full or in part according to the applicant's available means.

In the custody disputes handled by District Courts, six applicants out of ten (57 %) had received public legal aid for pursuing their case. In the rest of the cases, the legal proceedings had been financed through other means. In more than one third of all the custody disputes handled by District Courts, the applicant had obtained legal aid free of charge, that is, the costs accruing from the legal proceedings were in their entirety financed by pub-

lic means. In about one fourth of the cases the applicant had obtained partial compensation for the costs involved in pursuing the case, equalling the deductible. An examination of the material regarding the use of public legal aid in the Courts of Appeal, revealed that as many as some 70 per cent of the appellants had obtained public legal aid. About one third of the legal proceedings had been financed through own means or other forms of financing. More than half (55 %) of all the appellants had obtained public legal aid wholly free of charge. In every seventh case the appellant had received public legal aid partly free of charge.

All in all, it appears that the share of public legal aid is fairly extensive as a means of financing legal proceedings in child custody disputes. In District Courts custody disputes are to almost 60 per cent financed through public means, wholly or in part. The share of public financing appears to be even more extensive if the case is continued in a Court of Appeal. In custody disputes that had advanced to a Court of Appeal, public legal aid was granted to pursue the case in as many as 70 per cent of the cases.

3 Discussion

It would appear that on the whole, fairly few decisions involving family law are appealed against to a Court of Appeal. Out of all appeals made in 2006 involving disputes and applications, an average of 15 per cent involved questions of family law. It is, though, in place to note that even if a case is not continued in a Court of Appeal, a District Court may later, by means of an application, alter a previous decision about child custody and the right of access. If there has been a major change in the family situation after a custody decision has been delivered by a District Court, the parents may apply to the court for a revision of that earlier decision. Out of the custody disputes dealt with by courts, as many as 25–34 per cent are so called spirals of custody disputes, that is, the question of child custody and the right of access concerning the same child has been disputed in court already several times.

This research indicated that if a custody dispute was solved amicably, this could to some extent prevent reoccurring disputes. The number of reoccurring disputes in District Courts was considerably smaller in instances where the parties had reached an agreement about the matter. Also the duration of the legal proceedings was shorter in disputes that had been settled through an agreement. At its best, a settled agreement may both reduce the

duration of legal proceedings and enhance a commitment by the parents to adhere to the decision delivered.

The share of agreed settlements among the decisions of the courts is altogether significant: in District Courts approximately half the disputes concerning child custody and the right of access are finally settled through an agreement between the parents. The increasing frequency of settled agreements may in part also be due to a positive attitude by the courts towards mediation. A central part of the legal proceedings in cases involving child custody consists in investigating possibilities for a settlement. The role of the judge deciding the matter is today important at all stages of the proceedings. A considerable part of the agreements are reached at the preparatory stage, before the proper legal hearing has been initiated.

In light of this research the right of access to the child is today increasingly determined case-specifically: the right to be with the child may either be extended beyond or be more limited than standard meeting practices (every second weekend). There are indications that more specific conditions are increasingly stipulated for the meetings, in addition to the traditional stipulation about the beginning and end of the meetings. The co-resident parent may, for example, control the meetings between the non-resident parent and the child by demanding a stipulation about who the child may meet during their time together, and who not. Yet, the purpose of the right of access is to enhance positive and close relations between the child and the non-resident parent. There is therefore reason to reflect on how the purpose of the right of access and “every day” parenthood can materialise if the content of the meetings are strictly controlled and regulated in advance.

Also custody disputes in Courts of Appeal were examined in this study. In light of the present research, it would appear that an appeal against a decision by a District Court concerning child custody and the right of access frequently lead to a positive outcome for the appellant. The Court of Appeal had revised the decision of the District Court in as many as 40 per cent of the appeals, in which they had delivered a final decision.

Despite the fact that Courts of Appeal often revise the decisions of the District Court, changes are seldom aimed at altering established patterns in the life of the child. It is fairly common that the everyday life of the child and human relations assume fairly set patterns during the legal proceedings. Therefore it cannot be seen to be in the best interest of the child to alter these conditions, if there are no compelling reasons for doing so. According to the research material a majority of the changes involved either the right of access, the form of custody or child support.

One interesting research observation relates to decisions about the form of custody delivered by the Courts of Appeal. In light of this research there were significantly more decisions about joint custody with provisions for a division of tasks in the Courts of Appeal than in the average decisions about custody. In difficult conflict situations a decision about joint custody with rules for cooperation may sometimes be some kind of a compromise in the dispute between the parents about the form of child custody. The court may thus solve the case at the borderline between single custody and joint custody, complementing the decision about joint custody with more specific definitions about the tasks of the custodians.

The research results indicate that by bringing a case before a Court of Appeal the duration of the legal proceedings are prolonged with approximately half a year. In this study the average duration of the proceedings in Courts of Appeal was some 6 months. The average duration of cases involving children in District Courts is 8 months. One can thus estimate that the total duration of legal proceedings involving child custody and the right of access, in a District Court and a Court of Appeal, is about one and a half year.

All in all, it appears that child custody disputes that have proceeded to Courts of Appeal are more difficult and complex than those in lower courts. This view is primarily supported by the fact that as many as one third of the custody disputes handled by Courts of Appeal are so called spirals of custody disputes, that is, instances where the same child has been subjected to one legal case after the other. The degree of conflict involved is also seen in that parents seldom come to an agreement in a Court of Appeal.

The study also provided information about the use of legal aid in disputes concerning child custody. One interesting research observation in this regard is that whereas the share of public legal aid increases when a case is brought before a Court of Appeal, at the same time, the share of public legal attorneys decreases among the legal expertise. Against this background it is interesting to note that out of the legal proceedings in custody disputes in District Courts, public legal attorneys were relied on in some 40 per cent of the cases, whereas they were as few as just short of one fifth in the appeal cases.

The use of public legal aid is on the whole quite common in custody disputes handled by courts. In this regard there are new research findings indicating that judges in District Courts have a fairly negative attitude to-

wards reoccurring legal proceedings in custody disputes that are financed by public means.¹

If there were, for example, to be rules implying restrictions on renewed legal proceedings (such as for cases entirely financed by public means) this would mean infringing on the fundamental rights of citizens, that is, infringement on equality and legal security. First, citizens' fundamental rights require that access to justice materialise in an egalitarian way. This requires, among others, that private persons independently of their economic situation are in a position to rely on the counsel of competent legal expertise. Legal security also requires that a person may have his or her case considered by a law court or other independent legal body. If there were to be restrictions on this fundamental right, for example through rules limiting access to legal proceedings, there must be really strong grounds for this.

The primary and most central element in decisions in custody disputes is the question of what is in the best interest of the child. In discussions about possible limitations, one could for example consider that it must always be possible to revise a previous decision if this is in the best interest of the child. Conditions might have changed or an earlier decision might not work in practice. Notwithstanding, in some cases it might also be possible to consider that it would be in the best interest of the child with some restrictions that would put an end to a spiral of disputes that have gone on for years, perhaps merely because of disagreement between the parents. This does, however, require more intensified social work and mediation.

¹ Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007.